

วารสารพัฒนศาสตร์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PSDS Journal of Development Studies Thammasat University

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2563

ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น
กับการพัฒนา

“พิธีส่งเคราะห์บ้าน”

ประเพณีสำคัญของชาวไทลื้อ คนในชุมชนจะร่วมกันประกอบ
เป็นพิธีสำคัญที่ชาวไทลื้อร่วมกันจัดในช่วง “ปีใหม่เมือง”
คนในชุมชนจะเตรียมน้ำขมิ้นส้มป่อย สายสิญจน์ ข้าวปลาอาหาร ขนม ธูปเทียนดอกไม้
มาทำพิธี ณ ใจบ้านหรือสะดือหมู่บ้าน ประกอบพิธีโดยป้ออ่าจ่าน
เพื่อปัดเป่าสิ่งไม่ดีในปีเก่าให้ออกไป เมื่อเข้าสู่ปีใหม่ก็ขอให้พบเจอแต่สิ่งดี ๆ ในหมู่บ้าน

ภาพโดย

ปิยาพัชร บัวชุม

บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 51 พื้นที่บ้านหนองเลา-บ้านธาตุภูซาง

ต.ภูซาง อ.ภูซาง จ.พะเยา

วารสารพัฒนศาสตร์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
PSDS Journal of Development Studies,
Puey Ungphakorn School of Development
Studies, Thammasat University
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2563
ISSN 2630-0680

วัตถุประสงค์

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นวารสารที่เผยแพร่งานวิชาการด้าน ชนบทศึกษา การพัฒนา และงานอาสาสมัครในลักษณะ สหสาขาวิชาการทางสังคมศาสตร์ โดยครอบคลุมประเด็นศึกษาทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง การบริหารจัดการ สังคม เศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน และประวัติศาสตร์

ข้อกำหนดการตีพิมพ์วารสาร

บทความที่ขอรับการตีพิมพ์จะถูกประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญนอกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้นๆ อย่างน้อย 2 คน โดยผู้เขียนบทความและผู้ประเมินไม่รู้จักกัน (double-blind) หลังจากนี้จะส่งความเห็นของผู้ประเมินให้กับเจ้าของบทความ โดยที่ทางกองบรรณาธิการอาจให้ผู้เขียนแก้ไขบทความและส่งให้กองบรรณาธิการภายในระยะเวลาที่กำหนด

ทัศนะและข้อคิดเห็นในวารสารพัฒนศาสตร์ ฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนและโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบ

สำนักงานติดต่อ: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1046
โทรสาร 02-564-4429

จำนวนพิมพ์: 650 เล่ม

ราคาเล่มละ: 150 บาท

จัดทำโดย: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

TCI

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นวารสารที่ผ่านการประเมินเข้าอยู่ในฐานข้อมูล ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI

(Thai Journal Citation Index Center)

สายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2

วารสารพัฒนศาสตร์ เป็นสมาชิกเครือข่าย

วารสารวิชาการ ด้านสังคมศาสตร์และ

มนุษยศาสตร์

JSH

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.สามชาย ศรีสันต์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการ:

ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กองบรรณาธิการ:

ศาสตราจารย์ ดร.วรวิทย์ โธมสันพันธ์

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาดัม นิละไพจิตร

วิทยาลัยราชสุดา

มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธาวลัย หาญจรจสุ

คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทร์โรจน์กิจ

คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิดา บัณฑุวงศ์

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อาจารย์ ดร.ภาสกร อินทุमार

คณะศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Assistant Professor Bala Raju Nikku, Ph.D

Faculty of Education and Social Work

Thomson Rivers University

คณะผู้จัดทำ: ธิดาทิพย์ สุภาวงศ์

ภาพปก: ปิยาพัชร บัวชุม

ออกแบบปก - ศิลปกรรม: ดร.ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

ข้อมูลเผยแพร่: www.psds.tu.ac.th

www.tci-thaijo.org

กำหนดออกเผยแพร่: ปีละ 2 ฉบับ

มกราคม – มิถุนายน

กรกฎาคม – ธันวาคม

พิมพ์ที่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2563

โทรศัพท์ 0-2564-3104 ถึง 6

โทรสาร 0-2564-3119

<http://www.thammasatprintinghouse.com>

บทบรรณาธิการ

วารสารพัฒนศาสตร์ ฉบับนี้ ได้รวบรวมบทความวิจัยและบทความวิชาการจากการศึกษาค้นคว้า งานวิจัยของนักวิชาการที่มุ่งศึกษาประเด็น “ทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการพัฒนา” แสดงผ่านกระบวนการศึกษาเรียนรู้ การเข้าไปอยู่ในพื้นที่ เรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น ประเด็นหลักของวารสารฉบับนี้ ได้มุ่งให้เห็นถึงความสำคัญและการดำรงคงอยู่ของวัฒนธรรมที่เป็นทุนเกื้อหนุนชุมชนให้ขับเคลื่อนไปได้ในยุคสมัยของการพัฒนาที่มีการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เนื้อหาของบทความในเล่มมีที่มาจากพื้นที่ที่แตกต่างกันทั้งในภาคอีสาน เหนือ กลาง ใต้ แต่ทั้งหมดได้มีจุดยึดในประเด็นเดียวกันคือ การให้ความสำคัญกับ “ทุนทางวัฒนธรรม” ของท้องถิ่นที่มีส่วนทั้งขับเคลื่อนและปกป้องชุมชนจากกระแสการพัฒนาที่เข้ามาสู่พื้นที่

การสร้างอัตลักษณ์อีสานลูกผสมที่แสดงผ่านการเล่าเรื่องราวของลูกอีสานวัยทำงานที่ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยในเมืองหลวง วิธีการความเปิดเผยตัวตนและอัตลักษณ์ของความเป็นคนอีสานที่ต้องผจญตัวเองเข้ากับความเป็นเมืองผ่านการนำเสนออย่างน่าสนใจ เรื่องราวของการต่อสู้คัดค้านวิถีการพัฒนาด้วยการระดมทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น การปลุกจิตสำนึกการต่อสู้ของคนอีสานในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายเพื่อคัดค้านการเข้ามาของโรงงานน้ำตาลที่จะผลาญทรัพยากรที่มีคุณค่าไปจากชุมชน การสร้างตัวตนจากคนชนบทชาติพันธุ์ปกากะญอด้วยการใช้เม็ดกาแฟเป็นเครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอจนกลายเป็นผู้ประกอบการกาแฟที่มีชื่อเสียง การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาแนวคิดการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่มิได้มุ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการนำอัตลักษณ์เฉพาะที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะอัตลักษณ์ของทรัพยากรนำมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทของชุมชน

กองบรรณาธิการเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่าบทความในวารสารฉบับนี้จะ
เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านและผู้ที่สนใจศึกษาในประเด็นทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการ
สร้างผลงานที่มีคุณค่าทางวิชาการและการทำงานด้านการพัฒนาในท้องถิ่นต่อไป

ธิดารัตน์ ศักดิ์วีระกุล

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ

บทความวิจัย

การต่อรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานในยุคดิจิทัล 1

Negotiating Isan Identity Among Isan Youth in the Digital Age

อุกฤษฏ์ เฉลิมแสน

ปัญหาและศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 40

โดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู
จังหวัดชัยนาท

Problems and Potentials in Community-Based Agro

Tourism Management of Ban Don Sak, Huai Ngu Subdistrict,
Hankha District, Chai Nat Province

วรวิมล ภัคดีบุรุษ

การเคลื่อนไหวคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล 68

ของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง อ.ป่าดัว จ.ยโสธร

The movement against sugar cane industry : case study

Se-Bye river conservative group at Pa-Tio district,

Yasothon province

เฉลิมชัย วัดจ้ง

กาแฟชนเผ่า ทูทางวัฒนธรรมและ

95

การเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ

Ethnic coffee : Ethnic Entrepreneurization with Cultural Capital

ปิยนภ สรรพา

บทความวิชาการ

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานด้วยกลยุทธ์การ

138

บริการสังคมและการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม:

ชุมชนน้ำตกปลายน้ำ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช

Community-Based Learning Using Public Service Learning

and Environmental Education Strategies: A Case Study of

Nam Tok Plai Nam Village, Phrom Khiri District,

Nakhon Si Thammarat Province

ลัดดา ประสาร และเยาวลักษณ์ สุวรรณแห

“กินส้มชมเล” : การสร้างอัตลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยวโดย

167

ชุมชนบ้านแสงวิมาน

“Pomelo Eating, Sea Viewing”: Identity Creation for

Ban Saeng Wiman Community Tourism Promotion

ศิโรนี ไต่ะสัน

การต่อรองอัตลักษณ์อีสาน
ของวัยรุ่นอีสานในยุคดิจิทัล¹
Negotiating Isan Identity Among Isan
Youth in the Digital Age

อุกฤษฏ์ เจริญแสน²
Ukrit Chalermisan

¹ บทความนี้มาจากรายงานการวิจัยเรื่อง “การต่อรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานในยุคดิจิทัล” โดยได้รับทุนอุดหนุนมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2560

² อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ungkido

แม้จะมีงานศึกษาหลายชิ้นแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย) จากภาพความด้อยพัฒนาและล้าหลังไปสู่อีสานใหม่ แต่บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นข้อจำกัดและข้อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงบางแง่มุมที่จะช่วยเสริมอีสานใหม่มากขึ้น ด้วยการอธิบายมิติการยอมรับและการต่อรองวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งระหว่างความเป็นอีสานกับความเป็นเมือง โดยศึกษาอัตลักษณ์เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครจำนวน 8 คน ข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์เจาะลึกระหว่างเดือนพฤษภาคม - กันยายน พ.ศ. 2560 ผลการศึกษาพบว่าอำนาจของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งเชื่อมโยงกับข้อจำกัดการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน เพราะชีวิตที่ดีกว่าของวัยรุ่นอีสานอยู่ในกรุงเทพมหานคร ขณะเดียวกันยังส่งผลต่อการเปิดเผยตัวตนในสังคมเมือง ต่างจากบนพื้นที่สื่อออนไลน์ที่วัยรุ่นอีสานเปิดเผยตัวตนมากกว่า อย่างไรก็ตาม วัยรุ่นอีสานได้ใช้เรื่องเล่าต่อรองอัตลักษณ์อีสานทั้งในชีวิตจริงและบนโลกออนไลน์ให้พ้นจากวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่ง เพื่อเรียกร้องให้ยอมรับคนอีสานในชุมชนแห่งชาติที่ไม่มีลำดับชั้นต่อกัน และสร้างอัตลักษณ์อีสานลูกผสมโดยรวมความเป็นอีสานกับความเป็นเมือง

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ การเปลี่ยนแปลง อีสาน วัยรุ่น

Abstract

Several research studies reflect changes in the Isan region in northeast Thailand, from an underdeveloped and disadvantaged area, to a new Isan. This article aims to identify some aspects of restrictions and proposals for change to help support the new Isan. Aspects of capitulation are explained, and opposite-vertical aspect discourse negotiated between Isan-ness and urban-ness. Self-identity was examined in eight young people from Isan youths who traveled to Bangkok for undergraduate studies. Data was gathered by in-depth interviews from May to September 2017 and analyzed.

Results were that the power of opposite-vertical aspect discourse influences restriction of change in the Isan region insofar as quality of life for samples improved in Bangkok. At the same time, the power of opposite-vertical aspect discourse also affects urban identity disclosure, unlike online media space in which samples revealed more of their personal identity. Samples used narrative to negotiate their Isan identities in real life and in online spaces, to emerge from the opposite-vertical aspect discourse in order to argue for acceptance of people from Isan in an un hierarchical national community and build a hybrid Isan identity as a mixture of Isan-ness and urban-ness.

Keywords: Identity, Changing, Isan, Undergraduates.

บทนำ

หากมีคนกล่าวว่ามีสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป อาจสื่อความหมายในทางที่เป็นบวกหรือลบก็ได้ แต่หากกล่าวว่าอีสาน (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย) ได้เปลี่ยนไปสู่ “อีสานใหม่” แล้ว มักจะสื่อความหมายในทางบวกมากกว่า เพราะอีสานเป็นภูมิภาคที่ยากจนที่สุดในประเทศไทย และมีจำนวนประชากรมากที่สุด “อีสานใหม่” (พัฒนา กิตติอาษา, 2557; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561) ไม่ได้เกิดขึ้นโดยไร้หลักฐานสนับสนุน แวดวงข่าวสารสาธารณะและงานวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศก็ยืนยันเช่นนั้น (สลิลลา มหันต์เชิดชูวงศ์, 2561; หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร, 2561; Gray, 2017; Rambo, 2017) อย่างไรก็ตาม งานศึกษาบางชิ้นมีข้อเสนอต่อการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานว่าควรให้รายละเอียดความเหลื่อมล้ำในระดับหมู่บ้าน (กนกวรรณ มะโนรัมย์, 2559) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบเศรษฐกิจของอีสานที่ไม่ได้คุณภาพเพียงพอ (พอพันธ์ อุยยานนท์, 2560) รวมถึงอีสานยังมีด้านที่คงอยู่และด้านที่เปลี่ยนแปลงไป (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2557; 2562) บทความนี้เลือกศึกษาและวิเคราะห์การต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร (เมือง) โดยจะช่วยให้เข้าใจข้อจำกัดและข้อเรียกร้องสู่การเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานในมิติที่ขาดหายไปจาก “อีสานใหม่” ได้

อัตลักษณ์ในบทความนี้เป็นผลมาจากวาทกรรมที่ทำให้เกิดการนิยามความหมายและจำแนกความแตกต่าง โดยกระบวนการสร้างอัตลักษณ์เกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างความแตกต่างของชั่วคราวข้าม และให้น้ำหนักกับชั่วหนึ่งมากกว่า ดังนั้นอัตลักษณ์จึงเป็นความแตกต่างที่ไม่เท่าเทียมกัน (Woodward, 1997) ผู้ศึกษานำกรอบดังกล่าวเพื่อเข้าใจการประกอบสร้างอัตลักษณ์อีสานที่กลายเป็นอื่นนับตั้งแต่อยู่ในกระบวนการสร้างชาติของประเทศไทย

โดยอัตลักษณ์อีสานเป็นภาพแทนที่สื่อความหมายถึงความเป็นชนบท ความ
ล้าหลัง และความด้อยพัฒนา จนกลายเป็นกรอบความคิดสำคัญ ในงาน
ศึกษานี้ผู้ศึกษาใช้คำแทนกรอบความคิดดังกล่าวว่าวาทกรรมชั่วตรงข้าม
ในแนวตั้งระหว่างความเป็นอีสานกับความเป็นเมือง (กรุงเทพมหานคร)
แม้งานศึกษาคนอีสานที่สนทนากับวาทกรรมที่สร้างความเป็นอื่นให้กับ
อัตลักษณ์อีสานไม่ได้ใช้คำเดียวกัน แต่คล้ายคลึงกันในเรื่องความสนใจความ
สัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเมืองกับชนบทที่เป็นข้อความแตกต่างที่มีลำดับ
ชั้น (Askew, 2002) และแสดงให้เห็นปฏิบัติการทางวาทกรรมที่เกิดขึ้นกับคน
อีสาน เช่น ประสบการณ์ของชาวอีสานย้ายถิ่นที่มาอยู่ในกรุงเทพมหานคร
(Mills, 2012; Vorng, 2017)

สาเหตุสำคัญของการเกิดขึ้นของวาทกรรมนี้มาจากการปฏิสัมพันธ์
ระหว่างรัฐไทยกับคนอีสานนับตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคมจากประเทศในทวีป
ยุโรปเป็นต้นมา ชนชั้นปกครองไทย (สยามในเวลานั้น) ได้นำกรอบความคิด
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเมืองกับถิ่นฐานห่างไกลเพื่อสร้างอัตลักษณ์
ของชาติ โดยแปรเปลี่ยนแนวความคิดความศิวิไลซ์จากประเทศตะวันตกมา
จัดจำแนกผู้คนในสังคมไทย กลายเป็นความแตกต่างที่มีลำดับชั้นระหว่าง
ชนชั้นผู้ปกครองที่อยู่ในสังคมเมืองกับราษฎรที่อยู่ห่างไกล ดังนั้นเมือง (กรุง)
จึงเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมในสังคมไทยเหนือกว่าชาวบ้านนอกและชาว
ป่า แม้แนวความคิดดังกล่าวจะไม่ได้หมายถึงเฉพาะคนอีสาน แต่ภาพความ
เป็นอีสานก็มีทั้งลักษณะคนบ้านนอกและคนป่า (ธงชัย วินิจจะกูล, 2560)
หลังจากนั้นสำนักดังกล่าวได้เชื่อมโยงกับแนวคิดการพัฒนาในยุคสงครามเย็น
และผลิตซ้ำภาพความแตกต่างอย่างมีลำดับชั้นระหว่างเมือง (ศูนย์กลาง) กับ
อีสาน ดังที่มีผู้เสนอ “อีสานอยู่ภายใต้อาณานิคมภายใน” และ “ปัญหาของ
ภาคอีสาน” (สุเทพ สุนทรภัดัส, 2548)

ความเชื่อมโยงระหว่างวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งกับอัตลักษณ์อีสานเป็นพื้นฐานสู่ความเข้าใจว่า หากอัตลักษณ์เกิดขึ้นจากการประกอบสร้างขึ้น อัตลักษณ์ก็ต่อรองแปรเปลี่ยนความหมายจากเดิมได้ และท้าทายวาทกรรมดังกล่าวได้ด้วยเช่นกัน ดังเช่น ฉากต์ แดร์ริดา กล่าวถึงการละเล่นความหมายชั่วคราวข้ามทั้งสอง (différance) โดยไม่ได้แยกขาดออกจากกันเป็นสองขั้ว (binary opposition) (Derrida, 1982) โฮมิ บา-บาห์ นักวิชาการยุคหลังอาณานิคมก็ปฏิเสธชั่วคราวข้ามและสนใจพื้นที่การสร้างความหมายแบบลูกผสม (hybridity) (Bhabha, 2012) ส่วนสจ๊วต ฮอลล์ นักวิชาการวัฒนธรรมศึกษาได้กล่าวถึงตัวตนเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ในบริบทที่แตกต่างกัน อัตลักษณ์จึงหลากหลายแปรเปลี่ยนตามสถานการณ์ (Slack, 1996)

ปัจจุบันความเป็นเมืองในภาคอีสานขยายตัวมากขึ้น (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2556) และงานศึกษาที่เกี่ยวกับคนอีสานหลายชิ้นในยุคหลังสงครามเย็นก็ได้โต้แย้งความเป็นอีสานที่มีภาพแทนความด้อยพัฒนาและล้าหลัง โดยเสนอบทบาทผู้กระทำการของคนอีสานที่ต่อรองสร้างความหมายใหม่ให้กับอัตลักษณ์อีสาน ดังเช่นการเสนอแนวคิดอีสานนิยมเพื่อเปลี่ยนเป็นอัตลักษณ์อีสานด้านบวก (พัฒนา กิตติอาษา, 2546) แนวคิดชาวบ้านผู้รู้รอบ (cosmopolitan villager) ที่ปฏิเสธภาพความล้าหลังและโง่เขลา ด้วยประสบการณ์ชีวิตของคนอีสานย้ายถิ่นสู่เมืองใหญ่และต่างประเทศ ทั้งไปทำงานและแต่งงานกับชาวต่างชาติ (Keyes, 2012) กลายเป็นปรากฏการณ์ “ท้องถิ่นข้ามแดน” ยุคหลังสงครามเย็นที่เปลี่ยนแปลงภาคอีสาน (พัฒนา กิตติอาษา, 2557) รวมถึงแนวคิดสังคมหลังชาวนาอีสานที่แสดงความเกี่ยวพันกันระหว่างการเปลี่ยนแปลงของชนบทอีสานกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง หลัง พ.ศ. 2549 (Phatharathananunth, 2016) งานศึกษาเหล่านี้นำเสนอมิติการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับศูนย์กลาง ไม่ได้ยอมจำนนต่อ

วาทกรรมที่เข้ามากำหนดชีวิตคนอีสานแต่เพียงด้านเดียว บทความนี้เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานในมิติดังกล่าว แต่ยังเห็นว่าอิทธิพลของวาทกรรมข้างตรงข้ามในแนวคิดส่งผลต่อคนอีสานแตกต่างกัน ดังเช่นงานศึกษาผู้ย้ายถิ่นภายในประเทศจากภาคอีสานไปสู่เมืองและการต่อรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานที่สนทนากับวาทกรรมข้างตรงข้ามในแนวคิดค่อนข้างเข้มข้น โดยมีทั้งแง่มุมการยอมรับและการต่อรองสร้างความหมายใหม่ขึ้นมา

ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ย้ายถิ่นจากภาคอีสานมาอยู่
ในกรุงเทพมหานครต่างแสดงถึงอำนาจของเมืองที่มีอิทธิพลให้คนอีสานย้ายถิ่นออก ทั้งผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาไม่สูงมาก (Mills, 1999; Brody, 2006) รวมถึงผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาสูง (Gullette, 2014) ขณะที่งานศึกษาบางชิ้นแม้กล่าวถึงภาคอีสานเป็นแรงดึงดูดให้คนภายนอกย้ายมาอยู่และคนอีสานย้ายกลับมา ทั้งยอมรับการพัฒนาภาคอีสานในด้านต่าง ๆ มากขึ้น แต่คนอีสานก็ยังย้ายถิ่นสู่กรุงเทพมหานคร เพราะเมืองได้ช่วยยกระดับชีวิตผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวมากกว่าที่บ้าน³ (คุชฎิอายุวัฒน์, 2562) สำหรับงานศึกษาอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานก็ได้เชื่อมโยงให้เห็นอิทธิพลของวาทกรรมข้างตรงข้ามในแนวคิด ดังที่วาทกรรมนี้ส่งผลต่อการเปิดเผยตัวตนของวัยรุ่นอีสาน ในขณะเดียวกันวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อยก็แสดงความไม่ลงรอยภายในอัตลักษณ์อีสานด้วย (Mccargo & Hongladarom, 2002) รวมถึงงานศึกษานักศึกษาหญิงในภาคอีสานรับรู้ความงามของคนอีสานที่ดีน้อยกว่าความงามของคนไทยภาคกลาง แต่ก็เสนอความงามของคนอีสานหากไม่เปรียบเทียบเฉพาะในสังคมไทย (Hesse-Swain, 2006)

³ ข้อมูลจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2561 ระบุว่าระหว่าง พ.ศ. 2555-2561 ผู้ย้ายถิ่นจากภาคอีสานไปยังกรุงเทพมหานครและภาคกลางมีจำนวน 350,000 คน หรือราวครึ่งหนึ่งของคนอีสานย้ายถิ่นทั้งหมด (คุชฎิอายุวัฒน์, 2562, น. 33)

บทความนี้ใช้ข้อมูลเรื่องเล่าที่สื่อถึงการต่อรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานครจำนวน 8 คน โดยเป็นประวัติชีวิตที่จะช่วยให้เข้าใจอิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดและการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน พร้อมกันนั้นอิทธิพลของสื่อดิจิทัลที่กำลังแพร่หลาย ก็อาจเพิ่มโอกาสให้เกิดเรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานมีความหลากหลายมากขึ้น (วสันต์ ปัญญาแก้ว, 2560) สำหรับผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมของครอบครัวคล้ายคลึงกัน หลายคนอยู่ในภาวะขาดโอกาสเรียนต่อระดับปริญญาตรีหลังจากเรียนจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 และอาจเข้าสู่โลกของการทำงานแทน บางคนแม้ครอบครัวจะมีทุนทรัพย์ให้เรียนต่อได้แต่ก็มีอยู่อย่างจำกัด จนอาจส่งผลกระทบต่อขณะกำลังศึกษา อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้นทุกคนเชื่อว่าการศึกษาเป็นประตูไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า และกรุงเทพมหานครคือจุดหมาย เพราะให้โอกาสทางการศึกษาและโอกาสทางเศรษฐกิจจากการหารายได้ส่งตนเองเรียน

ดังนั้นการศึกษาการต่อรองอัตลักษณ์จากเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานจึงอาจช่วยตอบคำถามของงานวิจัยนี้ โดยสำรวจปฏิบัติการทางวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดอันเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ยังทำงานอยู่หรือไม่ และหากทำงานอยู่ ได้ส่งผลต่อวัยรุ่นอีสานเหล่านี้มากน้อยเพียงใด โดยนำเสนอทั้งมิติการยอมจำนนต่อวาทกรรมนี้ และการต่อรองสร้างความหมายใหม่ ความเข้าใจทั้งสองมิติไม่เพียงอธิบายปฏิบัติการทางวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดส่งผลกระทบต่อคนอีสานแตกต่างกัน แต่ยังหมายถึงข้อจำกัดและข้อเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานในมิติที่ขาดหายไปด้วย

หัวข้อต่อไปจะนำเสนอกรอบความคิดของบทความนี้จากการเชื่อมโยงมโนทัศน์อัตลักษณ์เรื่องเล่าและการย้ายถิ่นเพื่อการศึกษา จากนั้นจะอธิบายระเบียบวิธีวิจัย การเลือกวัยรุ่นอีสานจำนวน 8 คน และการใช้ข้อมูลประวัติชีวิตจากการสัมภาษณ์เจาะลึก หัวข้อต่อจากนั้นเป็นผลการศึกษาจาก

การตอบคำถามที่ว่า อิทธิพลของวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวดิ่งส่งผลต่อวัยรุ่นอีสานอย่างไรบ้าง และเรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานนำไปสู่การทำทลายวาทกรรมนี้หรือไม่ อย่างไร สำหรับหัวข้อสุดท้ายจะเชื่อมโยงเรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานกับข้อถกเถียงการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน

กรอบความคิดของงานวิจัย

อัตลักษณ์เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานย้ายถิ่นเพื่อการศึกษา

บทความนี้ใช้แนวคิดอัตลักษณ์เรื่องเล่าของแอนโรนี กิดเดนส์ (Giddens, 1991) ซึ่งปัจเจกใช้เป็นปฏิบัติการทางสังคมเพื่อต่อรองสร้างตัวตนในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ถือเป็นยุคทุนนิยมตอนปลายที่มีลักษณะของสังคมสมัยใหม่ในยุคหลัง โดยเป็นสังคมหลังประเพณีนิยม (post-traditional) ที่ปัจเจกมีโอกาสมากขึ้นในการเลือกสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ตามความต้องการของตนเอง โดยใช้โครงการใคร่ครวญไตร่ตรอง (reflexive project) ต่อข้อมูลความรู้ชุดใหม่ สร้างอัตลักษณ์จากเรื่องเล่า (narrative) เป็นประวัติศาสตร์ชีวิตที่มีความต่อเนื่องด้วยการหาคำตอบว่า “จะทำอะไร จะทำอย่างไร จะเป็นใคร” (Giddens, 1991: 70) แตกต่างจากสมัยประเพณีนิยมที่ต้องรับเรื่องเล่ามาจากคนรุ่นก่อนทำให้มีโอกาสน้อยกว่าที่จะมีอัตลักษณ์หลากหลาย ดังนั้นกรอบแนวคิดนี้จึงช่วยให้มองเห็นอัตลักษณ์มีความแตกต่างและไม่แน่นอนหรือเป็นอัตลักษณ์ที่มีลักษณะของการกลายเป็น (becoming) มากกว่าพร้อมกันนั้นผู้ศึกษายังพิจารณาเรื่องเล่าอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม หรือโครงสร้างทางสังคมและวาทกรรม (นาถวรรณ์ หนองนาคำ, 2552; Lamb, 2001)

เรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานอาจช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานจากด้านการยอมรับจำนวนต่อวาทกรรมและการต่อรองสร้างความหมายใหม่ได้⁴ งานศึกษาบางชิ้นใช้เรื่องเล่าแสดงถึงมิติการยอมรับจำนวนต่อวาทกรรมหลักของสังคม ดังที่ พัฒนา กิตติอาษา ได้ชี้โยงวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักเข้ามา “สร้างความเป็นอื่นทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ” ต่อคนอีสานจนเกิด “ปรากฏการณ์การข้ามแดน” ในระยะเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา (พัฒนา กิตติอาษา, 2560) งานศึกษาบางชิ้นใช้เรื่องเล่าเป็น “เสียง” ของการต่อรองเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์หลักของสังคม ดังเช่นงานศึกษาของ กายตรี สปิวกา ที่ผู้หญิงส่งเสียงต่อรองกับอำนาจชายผิวขาว (Spivak, 1988) บางงานศึกษานำเรื่องเล่าของคนชายขอบมาต่อรองจัดระบบความสัมพันธ์กับอำนาจศูนย์กลางขึ้นใหม่ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2546) บทความนี้คล้ายคลึงกับงานศึกษาข้างต้นจากการชี้ให้เห็นปฏิบัติการทางวาทกรรมหลักที่ส่งผลต่อคนในสังคม แต่ก็มีความแตกต่างบางประการ เพราะเลือกศึกษาการต่อรองอัตลักษณ์จากเรื่องเล่าแล้วเชื่อมโยงสู่การทำทนายหรือยอมรับจำนวนต่อวาทกรรม

ผู้ศึกษากำหนดขอบเขตการศึกษาเรื่องเล่าอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานในยุคดิจิทัลและเป็นผู้ย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร สำหรับยุคดิจิทัลหมายถึงภาคอีสานในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายมิติ ซึ่งจะพิจารณาถึงการเพิ่มโอกาสสร้างอัตลักษณ์อีสานจากเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานอย่างไรบ้าง ดังเช่น การบริโภควัฒนธรรมเพื่อสร้างตัวตนทั้งในฐานะผู้บริโภคสื่อจากภาพยนตร์ โทรทัศน์ เพลง

⁴ technologies of the self ของ Foucault (1988) กล่าวถึงอำนาจของวาทกรรมได้สร้างตัวตนของปัจเจก และปัจเจกก็ใช้ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมาด้วยเช่นกัน ดังเช่นการใช้เรื่องเล่าผลิตซ้ำและการต่อรองสร้างตัวตนภายใต้อิทธิพลของวาทกรรม แนวคิดดังกล่าวได้แสดงด้านของการต่อต้าน และมีความไม่ลงรอยภายในวาทกรรม (สามชาย ศรีสันต์, 2561) ซึ่งไม่ได้หมายถึงการปลดปล่อยจากวาทกรรม แต่เป็นหนทางไปสู่ความจริงอีกชุดหนึ่ง (ธีรยุทธ บุญมี, 2557)

สิ่งพิมพ์ และการใช้สื่อใหม่ที่ประกอบด้วยสื่อสังคมออนไลน์ และอินเทอร์เน็ต ถือเป็นการต่อสูบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2554; Hodkinson, 2012) ส่วนเรื่องเล่าการย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่อของวัยรุ่นอีสาน ถือเป็นการบอกความคิดชีวิตที่ดีกว่าซึ่งเชื่อมโยงกับปฏิบัติการทางวาทกรรม ขั้วตรงข้ามในแนวคิด กล่าวคือการศึกษาถือเป็นเป้าหมายสำคัญเพื่อพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ ไม่เพียงช่วยเหลือฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ ผู้เรียนและครอบครัว แต่ยังรวมถึงการพัฒนาประเทศด้วย งานศึกษา เหล่านี้กล่าวถึงวาทกรรมว่าด้วยการศึกษา เช่น “เด็กดี” “วัยรุ่นที่ประสบความสำเร็จ” ดังที่วัยรุ่นในชนบทในประเทศเปรูเลือกย้ายถิ่นออกมาศึกษาต่อใน เมือง เพื่อตนเองจะได้เป็นคนสำคัญอีกคนหนึ่ง ไม่ต้องอยู่ในวงจรความ ยากจนและความล้าหลัง (Crivello, 2011) อย่างไรก็ตาม วาทกรรมชีวิตที่ดี กว่าจากการย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่ออาจไม่ได้รับประกันชีวิตที่ดีขึ้นเสมอ ไป ดังกรณีผู้เรียนต้องประสบปัญหาความขัดสนทางเศรษฐกิจในครอบครัว จนเกิดอุปสรรคระหว่างเรียน (Boyden, 2013) การดิ้นรนต่อสู้ให้มากเป็น พิเศษเพื่อให้ตนเองได้เป็น “นักเรียนนอก” กรณีผู้ย้ายถิ่นชาวไทยที่ไปศึกษา ต่อในประเทศออสเตรเลีย (คันสนีย์ จันทรอานุกาพ, 2554) นอกจากนั้น ถิ่นที่อยู่ของผู้ย้ายถิ่นยังมีแนวโน้มสูญเสียทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ ดังเช่น งานศึกษาผู้ย้ายถิ่นภายในประเทศไทยจากภาคเหนือและภาคอีสานที่มีระดับ การศึกษาสูงและทำงานที่มีทักษะสูงกว่า มักส่งเงินกลับไปให้ครอบครัวน้อย และไม่ยอมกลับไปอยู่ที่บ้าน เนื่องจากอยากมีชีวิตเหมือนกับคนชั้นกลางใน กรุงเทพมหานคร (Gullette, 2013) กล่าวได้ว่ากรอบความคิดชีวิตที่ดีกว่าจาก การย้ายถิ่นเพื่อศึกษาต่อในเมืองอาจช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจอิทธิพลของเมือง ได้ในอีกทางหนึ่ง ทั้งจากการดึงดูดวัยรุ่นอีสานให้ย้ายถิ่นและการต่อสู้ดิ้นรน ในสังคมเมือง สำหรับการศึกษาและวิเคราะห์การต่อรองอัตลักษณ์อีสานใน เรื่องเล่าก็อาจช่วยอธิบายอิทธิพลของเมืองในแง่มุมดังกล่าว นำไปสู่การหา

คำตอบว่าวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งได้ส่งผลกระทบต่อวัยรุ่นอีสานอย่างไรบ้าง และอธิบายการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

การหาคำตอบจากเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสาน 8 คนคงยากที่จะสมบูรณ์ครบถ้วน แต่การใช้แนวคิดอัตลักษณ์เรื่องเล่าดังได้กล่าวถึงข้างต้น ก็อาจช่วยให้เข้าใจปฏิบัติการทางวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งที่ส่งผลกระทบต่อวัยรุ่นอีสานได้ไม่มากนักน้อย นอกจากนั้น ผู้ศึกษายังได้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยแนวทางชาติพันธุ์วรรณา เพราะช่วยนำเสนอโลกทางสังคมจากเรื่องราวชีวิตที่สลับซับซ้อนของผู้คน ทั้งในแง่ของปัจเจกที่มีอารมณ์ความรู้สึก และความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม แนวทางดังกล่าวยังสนใจกลุ่มคนที่ยังไม่เป็นที่รับรู้ แม้แนวทางนี้จะถูกมองเป็นอัตวิสัยค่อนข้างสูง แต่ก็เป็นแนวทางการวิจัยที่นำข้อมูลจากมุมมองของปัจเจกหรือเรื่องเล่า อันจะนำไปสู่ความเข้าใจบทบาทการเป็นผู้กระทำการซึ่งมีความคิดสร้างสรรค์ และความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมได้ไม่น้อยไปกว่ากัน ดังที่ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ เคยกล่าวถึงแนวทางนี้ว่า “ทำให้ข้อเท็จจริงแจ่มชัดขึ้น” (2553: 11)

ผู้ศึกษาสัมภาษณ์เชิงลึกวัยรุ่นอีสานย้ายถิ่นเพื่อศึกษาต่อระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครที่เปิดโอกาสให้เข้าเรียนได้โดยไม่ต้องสอบคัดเลือก มีค่าใช้จ่ายระหว่างเรียนน้อยและทำงานระหว่างเรียนได้ จำนวน 8 คน ทั้งหมดใช้ชื่อสมมติ มีอายุระหว่าง 20-24 ปี พร้อมกับบันทึกเทปเสียงและจดบันทึกข้อมูล ใช้ระยะเวลาประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่งถึง 2 ชั่วโมงต่อผู้ให้ข้อมูลหนึ่งคน และอยู่ในบริเวณพื้นที่เปิดในมหาวิทยาลัย ระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2560 – กันยายน พ.ศ. 2560

ผู้ศึกษาเลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจง เพราะสนใจอิทธิพลของวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวคิดที่ส่งผลต่อคนอีสาน โดยอธิบายวัตถุประสงค์ของการวิจัย และสอบถามความสนใจรวมถึงความสมัครใจก่อน สำหรับข้อมูลเบื้องต้น ประกอบด้วย ภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมส่วนใหญ่พ่อแม่ทำงานรับจ้าง ทำเกษตรกรรม บ้างก็อยู่ในภาคอีสาน บ้างก็ทำงานในกรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ในต่างภูมิภาค โดยมีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรีทั้งหมด ถิ่นที่อยู่ก่อนย้ายมาศึกษาต่อส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบทในจังหวัดอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด สกลนคร บึงกาฬ และศรีสะเกษ มีหนึ่งคนที่เกิดและเติบโตอยู่ในตัวอำเภอแห่งหนึ่งในจังหวัดนครราชสีมา แต่ผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในชนบทก็ไม่ได้ตัดขาดจากเมืองเสียทีเดียวหลายคนเคยเรียนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนประจำอำเภอ บางคนได้มาใช้ชีวิตในกรุงเทพมหานครร่วมกับพ่อแม่และแม่ระหว่างปิดภาคการศึกษา ด้านความเป็นชาติพันธุ์จำแนกออกเป็นสองกลุ่มใหญ่คือ กลุ่มผู้ใช้ภาษาลาวอีสานเป็นภาษาหลัก และกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยที่นิยมตนเองเป็นเขมร ส่วย (กวย/กวย) รวมถึงไทยโคราช

ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์มาจากเรื่องเล่าประวัติชีวิตของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะแสดงถึงปฏิสัมพันธ์กับวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวคิด ประกอบด้วยประสบการณ์ชีวิตในวัยเด็กกระทั่งตัดสินใจย้ายถิ่น การปรับตัวในเมือง ความคาดหวังในชีวิตหลังจากสำเร็จการศึกษา และการให้ความหมายความเป็นอีสานและความเป็นเมือง ข้อมูลเหล่านี้จะผ่านการถอดเทปโดยละเอียด และนำมาวิเคราะห์ในเบื้องต้นก่อน เพื่อตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลอีกครั้ง หรือหากผู้ให้ข้อมูลอยากเพิ่มเติมข้อมูลส่วนใดก็จะนำมาเรียบเรียงใหม่ โดยจะแยกไว้เป็นข้อมูลของแต่ละคนเพื่อสะดวกต่อการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็น ผู้ศึกษาใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เรื่องเล่าจากการหาความหมายและความเชื่อมโยงกับประเด็นหลักของงานวิจัย ผลการวิจัยนี้ไม่ได้เป็นตัวแทน

ของวัยรุ่นอีสาน แต่ผู้ศึกษาต้องการนำเสนอเรื่องราวชีวิตของวัยรุ่นอีสานอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งได้รับอิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งในยุคสมัยที่ภาคอีสานเปลี่ยนแปลงหลายด้าน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาแบ่งเป็น 2 ประเด็นหลักซึ่งตอบคำถามของงานวิจัยนี้ 1) คือการหาคำตอบว่าอิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งระหว่างความเป็นอีสานกับความเป็นเมือง (กรุงเทพมหานคร) ส่งผลต่อวัยรุ่นอีสานอย่างไรบ้าง และ 2) จะเน้นการต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่า โดยหาคำตอบว่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานนำไปสู่การทำทนายวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งหรือไม่ อย่างไรบ้าง ผลการศึกษาทั้งสองประเด็นจะช่วยให้เข้าใจอิทธิพลของวาทกรรมนี้ที่ส่งผลต่อคนอีสานแตกต่างกัน และอธิบายบางมิติที่ขาดหายไปจากการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน

1) อิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่ง

เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานในงานศึกษานี้เป็นปฏิสัมพันธ์กับวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่ง ในอีกด้านหนึ่งก็ได้ช่วยหาคำตอบต่อข้อจำกัดการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานบางประการได้ กล่าวคือผลการศึกษายืนยันว่าแม้ภาคอีสานจะเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ แต่วาทกรรมนี้ยังมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นอีสาน นับตั้งแต่การตัดสินใจย้ายถิ่นมาศึกษาต่อในกรุงเทพมหานคร การเลือกทำงานในกรุงเทพมหานครหลังจากสำเร็จการศึกษา และการเปิดเผยตัวตนความเป็นอีสานในชีวิตจริงและบนพื้นที่โลกออนไลน์

1.1) สู่มืองใหญ่ มาไกลเพื่อฝัน

อิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งส่งผลให้วัยรุ่นอีสานย้ายถิ่นมาศึกษาต่อในกรุงเทพมหานคร ไม่ใช่เรื่องแปลกหากวัยรุ่นอีสานเหล่านี้มีทางเลือกที่จะเรียนต่อในมหาวิทยาลัยในภูมิภาคของตน หรือ

แม้แต่การย้ายถิ่นมาเรียนต่อในมหาวิทยาลัยต่างภูมิภาค แต่ด้วยเงื่อนไขด้านทุนทรัพย์ที่ให้ทางเลือกการศึกษาต่อที่น้อยกว่า การย้ายถิ่นเพื่อมาเรียนต่อในกรุงเทพมหานครจึงเป็นประตูปานสำคัญไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์กับวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่ง ทั้งต้องยอมจำนนและต่อรองกับครอบครัว เนื่องจากการศึกษาหมายถึงการลงทุนและผู้ลงทุนก็คือผู้ตัดสินใจหลักต่อเส้นทางชีวิตของผู้ให้ข้อมูล ดังจะเห็นจากเรื่องเล่าของบางคนมักได้รับการสนับสนุนและแรงกดดันจากครอบครัว บางครอบครัวเห็นพ้องกับผู้ให้ข้อมูลจากโอกาสในกรุงเทพมหานครที่สูงกว่าอยู่ที่บ้าน (เอื้อย, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2560) บางเรื่องเล่าแม้ครอบครัวจะไม่สนับสนุนให้เรียนต่อจากปัญหาความขัดสน แต่วัยรุ่นอีสานก็ใช้วาทกรรมชีวิตที่ดีกว่าในเมืองต่อรองขอทำงานส่งตัวเองเรียนในมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครที่เอื้ออำนวยให้ได้เรียนและทำงานพร้อมกันได้ (ฝน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) สำหรับผู้ไม่ต้องการย้ายถิ่นตั้งแต่ต้นเพราะอยากเรียนต่อในภาคอีสาน ก็ต้องยอมจำนนต่ออำนาจการตัดสินใจของครอบครัวจากโอกาสในกรุงเทพมหานครที่มีมากกว่า เป็นต้นว่า ระหว่างเรียนยังทำงานส่งตัวเองได้และหากสำเร็จการศึกษาในเมืองก็ยังมีโอกาสเข้าทำงานมากกว่า (ฝน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560; คะนิง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) จะเห็นว่าเรื่องเล่าการตัดสินใจย้ายถิ่นไม่ได้มาจากวัยรุ่นอีสานแต่เพียงผู้เดียว เพราะต้องต่อรองกับอำนาจการตัดสินใจของครอบครัว แต่ในที่สุดทั้งวัยรุ่นอีสานและครอบครัวก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่ง เพราะชีวิตที่ดีกว่าไม่ได้อยู่ที่บ้าน

1.2) บ้านที่ไม่มีฝัน

นับตั้งแต่ก้าวสู่ประตูบานแรกเพื่อย้ายถิ่นออกมาศึกษาต่อในเมือง ประตูบานนี้ก็ยากจะเปิดให้วัยรุ่นอีสานได้เดินทางกลับบ้านโดยง่าย

เพราะการกลับไปอยู่บ้านหลังจากเรียนจบไม่อาจทดแทนชีวิตที่ดีกว่าในกรุงเทพมหานครได้ แม้เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานหลายคนจะเต็มไปด้วยความคิดถึงและอยากกลับไปอยู่ที่บ้านหลังจากเรียนจบ แต่ด้วยอิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดก็เป็นไปได้ยากดังที่ตนเองต้องการ

เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานหลายคนสื่อความหมายของบ้านในภาคอีสานที่แตกต่างจากเมือง บางคนให้เหตุผลการเลือกกลับไปอยู่ที่บ้านอาจได้รับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด สภาพแวดล้อมที่คุ้นเคย แต่ก็ยากที่จะมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่สูงขึ้นเหมือนกับอยู่ในเมือง ดังที่นักศึกษาชายสองคนที่ไม่ต้องการกลับไปอยู่ที่บ้าน เพราะเห็นว่าการใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพมหานครเสมือนเป็นสังเวียนชีวิตที่ทำให้เติบโตและมีความก้าวหน้า (เล็ก, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 พฤษภาคม 2560; ใจ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2560) ขณะเดียวกันนักศึกษาหญิงทั้งหมดอยากกลับไปอยู่ที่บ้าน แต่ก็ตัดสินใจยากกว่าที่ตั้งใจไว้ อย่างเช่นความชื่นชอบชีวิตความทันสมัยในเมือง (สายธาร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) ความต้องการประสบความสำเร็จในชีวิตก่อน (เดือน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2560; ฝน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) บางคนอยากกลับไปอยู่ที่บ้านหลังจากเรียนจบในทันที แต่ทั้งครอบครัวและผู้ให้ข้อมูลก็ยังมีคำถามต่อโอกาสการทำงานที่บ้านที่มีน้อยกว่าในกรุงเทพมหานคร (คะนิง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560; เอื้อย, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2560)

เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานที่สื่อถึงบ้านที่ไม่อาจจุดรั้งตนเองไว้ได้ทั้งการย้ายถิ่นออกและยังไม่อาจกลับบ้านได้เมื่อเรียนจบ แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดยังส่งผลต่อคนเหล่านี้ ซึ่งช่วยให้เข้าใจข้อจำกัดการเปลี่ยนแปลงในภาคอีสานบางประการได้ ด้านหนึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของนักเศรษฐศาสตร์ที่ระบุถึงปัญหาเชิงโครงสร้างใน

ภาคอีสานที่ส่งผลต่อการย้ายถิ่นออก (พอฟันท์ อู๋ยานนท์, 2560) ดังเช่น โอกาสที่จำกัดในตำแหน่งงานที่มีรายได้ระดับสูงจนส่งผลให้ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยในภาคอีสานย้ายถิ่นสู่กรุงเทพมหานครหรือเมืองใหญ่ (นรชิต จิรสังขธรรม และจักรกฤต จีเยวิริยบุญญา, 2561) แม้ข้อมูลในบทความนี้จะมาจากผู้ย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร แต่ผู้ศึกษาต้องการชี้ให้เห็นว่าปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีอยู่ในภาคอีสานจะนำวัยรุ่นอีสานในภาคอีสานที่มีระดับการศึกษาสูงย้ายถิ่นมาทำงานในกรุงเทพมหานครร่วมกับวัยรุ่นอีสานที่ย้ายถิ่นมาศึกษาต่อนอกเหนือจากปัจจัยทางเศรษฐกิจจะส่งผลต่อการย้ายถิ่นออกของวัยรุ่นอีสานเมือง (กรุงเทพมหานคร) ยังเป็นแรงดึงดูดวัยรุ่นอีสานจากการเพิ่มต้นทุนทางวัฒนธรรมให้มีชีวิตที่ทันสมัย (Mills, 1999; Gullette, 2013) ทั้งสองปัจจัยนี้จึงเป็นข้อจำกัดหนึ่งส่งผลให้วาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นอีสาน

1.3) การเปิดเผยตัวตน: ร่องรอยการต่อรองอัตลักษณ์อีสาน

การเปิดเผยตัวตนในงานวิจัยนี้หมายถึงการแสดงออกทั้งในชีวิตจริงและพื้นที่บนโลกออนไลน์ ด้วยการสื่อสารด้วยภาษาถิ่น การเปิดเผยถิ่นกำเนิด รวมถึงการนำเสนอความเป็นอีสานให้ผู้คนทั่วไปได้รับรู้ การเดินทางสู่ชีวิตที่ดีกว่าได้นำวัยรุ่นอีสานเข้ามาปะทะกับวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดที่เข้มข้น เรื่องเล่าการเปิดเผยตัวตนในชีวิตจริงในกรุงเทพมหานคร สื่อถึงความเชื่อมโยงกับบริบทอย่างแนบแน่น เป็นผลมาจากอิทธิพลของวาทกรรมดังกล่าว โดยวัยรุ่นอีสานเลือกเปิดเผยต่อผู้ที่ตน “สนิทสนมและคุ้นเคย” และจะพบร่องรอยการต่อรองอัตลักษณ์อีสานจากการเปิดเผยตัวตนในกลุ่มวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อย ขณะที่พื้นที่บนโลกออนไลน์ก็ได้ช่วยให้วัยรุ่นอีสานบางคนเปิดเผยตัวตนมากกว่าในชีวิตจริง และมีร่องรอยการต่อรองอัตลักษณ์อีสานด้วยเช่นกัน

เล็ก นักศึกษาชายจากจังหวัดบึงกาฬจะไม่เปิดเผยความเป็นอีสาน หากต้องอยู่ในที่สาธารณะ เช่นเดียวกับพื้นที่ออนไลน์ของเขา เขามักเล่าถึง รสนิยมการชมภาพยนตร์และฟังเพลงต่างประเทศ เรื่องเล่าของเล็กไม่ได้สื่อ ถึงความรู้สึกร่วมกับความเป็นอีสานมากนัก (เล็ก, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 พฤษภาคม 2560) ขณะที่ เดือน นักศึกษาหญิงจากจังหวัดร้อยเอ็ดได้นิยาม ตนเองว่า “คนอีสานเต็มร้อย” แต่ภายหลังจากได้ปฏิสัมพันธ์กับ “คนอีสาน ด้วยกัน” ในกรุงเทพมหานครซึ่งสื่อสารด้วยภาษาไทยกลาง เวลาต่อมาเธอ จึงเลือกเปิดเผยตัวตนกับผู้สนิทสนมคุ้นเคยเท่านั้น (เดือน, การสัมภาษณ์ ส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2560)

สื่อสมัยใหม่และสื่อใหม่ช่วยให้วัยรุ่นอีสานย้ายถิ่นมีกำลังใจและ คลายความคิดถึงบ้านลงได้บ้าง ขณะเดียวกันเรื่องเล่าของบางคนก็ได้ใช้พื้นที่ แห่งนี้นำเสนอความเป็นอีสานของตนเอง คะนิง นักศึกษาหญิงจากจังหวัด อุบลราชธานีแสดงตัวตนความเป็นอีสานบนพื้นที่นี้มากกว่า เธอยกตัวอย่าง การพูดคุยด้วยภาษาไทยกลางกับเพื่อนนักศึกษาจากภาคอีสานร่วมห้อง ทั้งในและนอกห้องเรียน เพราะยังไม่สนิทสนม แตกต่างจากบนพื้นที่ออนไลน์ ของเธอ “ปกติหนูใช้เฟซบุ๊กกับไลน์คะ จะสื่อสารด้วยการโพสต์ภาษาอีสาน บ่อยๆ ส่วนมากหนูจะโพสต์ถึงพ่อกับแม่ เพราะคิดถึงบ้าน คิดถึงห้องนา บางครั้งหนูก็เอารูปนามาลงด้วย หนูไม่อาย สำหรับเรื่องอาหารการกิน แจ่ว ปั่น แบบคนอีสาน...มันทำให้หนูรู้สึกสบายใจและลดความคิดถึงบ้าน ได้บ้าง” (กะนิง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) นักศึกษา จากอำเภอตระการพืชผลยังเล่าถึงความชอบเพลงลูกทุ่งอีสานที่มีเนื้อหา การต่อสู้ชีวิตในเมือง และยกตัวอย่างภาพยนตร์ที่นำเสนอวิถีชีวิตคนชนบท อีสาน ขณะที่เรื่องเล่าของเอ้อย นักศึกษาจากจังหวัดสกลนครก็กล่าวถึงการ เปิดเผยตัวตนมากขึ้นหลังจากย้ายมาอยู่ในกรุงเทพมหานคร แม้เรื่องเล่าของเธอจะสื่อให้เห็นว่าเรียนต่อในกรุงเทพมหานครหมายถึงชีวิตที่ทันสมัย แต่

เธอก็ได้เรียนรู้ว่าความทันสมัยต้องแลกด้วยรายจ่ายจำนวนมาก ไม่เหมือนกับความเป็นอีสานที่อยู่ในสายเลือดของเธอ เอื้อยทั้งนำเสนอและบริโภคความเป็นอีสานบนพื้นที่ออนไลน์ “ส่วนมากหนูจะพิมพ์ข้อความภาษาอีสานในเฟซบุ๊ก พวกสเตตัสค่ะ (status – ผู้วิจัย) หนูรู้สึกในช่วงหลังๆ ตัวเองชอบโพสต์เป็นภาษาอีสาน เหมือนกับหนูเริ่มเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมตนเอง” (เอื้อย, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2560) นอกจากนั้นเธอยังยอมรับว่าความเป็นอีสานที่แพร่หลายบนโลกออนไลน์ส่งผลต่อการเปิดเผยตัวตนของตนเองด้วย

จะเห็นได้ว่าสื่อใหม่และสื่อสมัยใหม่ได้ช่วยให้วัยรุ่นอีสานเปิดเผยตัวตนมากขึ้น ต่างจากในชีวิตจริงที่เกิดขึ้นได้น้อยกว่า พื้นที่แห่งนี้อาจสันคลอนวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวดิ่งได้ แต่ผลการศึกษานี้ก็ชี้ให้เห็นว่าการเปิดเผยตัวตนบนพื้นที่ดังกล่าวพบในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานที่มีชาติพันธุ์ใกล้ชิดกับลาวมากกว่า ตรงกันข้ามกับเรื่องเล่าวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อยที่ไม่กล่าวถึงในประเด็นเดียวกัน โดยเลือกเสนอเรื่องเล่าการเปิดเผยตัวตนในชีวิตจริงในกรอบของอัตลักษณ์อีสานที่ไม่อาจผนวกรวมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในชุมชนอีสานเดียวกันได้

การเปิดเผยตัวตนในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อยแสดงให้เห็นความลังเลและระยะห่างจากความเป็นอีสาน เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานบางคนจึงเรียกร้องให้อัตลักษณ์อีสานมีความหลากหลายมากขึ้น สายธารและรุ่นนักศึกษาหญิงจากจังหวัดศรีสะเกษทั้งสองคนเป็นเพื่อนสนิทกัน คนแรกอยู่ในชาติพันธุ์กูย ส่วนอีกคนอยู่ในชาติพันธุ์เขมร ทั้งสองคนเล่าว่าหากยังไม่สนิทสนมจะระบุว่าตนเองเป็น “คนศรีสะเกษ” หรือ “คนอีสาน” แทน เรื่องเล่าการเปิดเผยตัวตนในสังคมเมืองของพวกเธอเกี่ยวโยงกับบริบทมากกว่าวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น รุ่งเลือกใช้ภาษาไทยกลาง ภาษาส่วย (กูย) ภาษาลาวอีสาน และภาษาเขมร แล้วแต่สถานการณ์

(รุ่ง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) เรื่องเล่าของนักศึกษาหญิงข้างต้นต่างจากนักศึกษาชายชาติพันธุ์ส่วนน้อยจากจังหวัดนครราชสีมา เพราะเรื่องเล่าการเปิดเผยตัวตนของเขาสื่อถึงระยะห่างจากความเป็นอีสาน ด้วยการนิยามตนเองเป็น “คนโคราช” เพื่อแสดงความใกล้ชิดกับคนไทยภาคกลางแทน (ใจ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2560)

เรื่องเล่าการเปิดเผยตัวตนของวัยรุ่นอีสานที่สัมพันธ์กับบริบทนั้น เป็นผลมาจากวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวคิดที่สร้างอัตลักษณ์อีสานที่ยึดโยงกับชาติพันธุ์เดียวขึ้นมา ขณะที่สำนึกถึงความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ในภาคอีสานยังคงดำรงอยู่ งานศึกษาของ Mccargo & Hongladarom (2002) ได้กล่าวถึงความคลุมเครือของอัตลักษณ์อีสานในการเปิดเผยตัวตน อันเป็นผลมาจากการประกอบสร้างขึ้นในทางการเมืองที่เป็นปัญหาตั้งแต่ในอดีต แม้จะกล่าวถึงอัตลักษณ์อีสานที่เกี่ยวข้องระหว่างอัตลักษณ์ไทยกับลาวเป็นด้านหลัก ก็มีข้อสรุปที่คล้ายกับบทความนี้จากการที่คนอีสานเลือกนำเสนอตัวตนตามบริบทและสถานการณ์ ขณะที่ผู้ศึกษาได้เสนอข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องความแตกต่างและหลากหลายภายในอัตลักษณ์อีสาน ดังที่มีการเปิดเผยตัวตนในเรื่องเล่าวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อยปรากฏเป็นร่องรอยการต่อรองอัตลักษณ์อีสาน

ผลการศึกษาในข้อนี้ไม่ได้เน้นการต่อรองอัตลักษณ์อีสานเป็นหลัก แต่ต้องการให้เห็นถึงอิทธิพลของวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวคิดที่ส่งผลต่อวัยรุ่นอีสานก่อนเข้าสู่ผลการศึกษาประเด็นต่อไป จะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานในผลการศึกษานี้ได้ช่วยให้เข้าใจอิทธิพลของวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวคิดระหว่างความเป็นอีสานกับความเป็นเมืองมากขึ้น แม้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานในหลายด้าน แต่ปัญหาเชิงโครงสร้างก็ยังคงปรากฏในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานที่สื่อถึงชีวิตที่ติดกาวอยู่ในกรุงเทพมหานคร ขณะเดียวกันวัยรุ่นอีสานก็นำข้อมูลและความรู้ชุดใหม่ในกระแสการ

เปลี่ยนแปลงมาใช้ในเรื่องเล่า แม้ด้านหนึ่งอิทธิพลของวาทกรรมนี้จะส่งผลต่อการเปิดเผยตัวตน แต่ก็พบว่ามีการต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าเพื่อท้าทายวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งด้วยเช่นกัน สำหรับผลการศึกษาประเด็นต่อไปจะพิจารณาการทำทลายวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งเป็นหลักจากการต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสาน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจว่าภาคอีสานควรเปลี่ยนแปลงในแง่มุมใด

2) การต่อรองอัตลักษณ์อีสาน: การท้าทายวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่ง

ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานวัยรุ่นอีสานได้นำเสนอเรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสาน ด้านหนึ่งเพื่อท้าทายวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่ง และอีกด้านหนึ่งก็เพื่อเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงภาคอีสานในบางด้าน ผลการศึกษาในประเด็นนี้จะชี้ให้เห็นการเรียกร้องให้ภาคอีสานเกิดการเปลี่ยนแปลงในประเด็นชุมชนอีสานที่เป็นส่วนหนึ่งในชุมชนแห่งชาติ โดยมีลำดับการนำเสนอดังนี้ การต่อรองอัตลักษณ์อีสานให้มีความหมายด้านบวก อิทธิพลของกรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้น และความเป็นอีสานที่อยู่ในฝัน

2.1) อัตลักษณ์อีสานด้านบวก: ความแตกต่างที่ไม่มีลำดับชั้น

เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานได้ต่อรองอัตลักษณ์อีสานให้มีความแตกต่างโดยไม่มีลำดับชั้นกับความเป็นเมืองทั้งในชีวิตจริงและโลกออนไลน์ อัตลักษณ์อีสานนี้ได้ท้าทายวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งให้เหลือเพียงความแตกต่างในแนวระนาบเดียวกัน ในเรื่องเล่าของทุกคนจะพบว่าวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งปรากฏอยู่ในทัศนะของคนในเมือง ขณะเดียวกันวัยรุ่นอีสานบางคนก็ยอมรับในบางเรื่องพร้อมต่อรองให้สลายลำดับชั้นนี้ลง ดังเรื่องเล่าของนักศึกษาชายสองคนที่ตัดสินใจไม่กลับบ้านหลังจากเรียนจบ

ก็ได้ยอมรับความดีอย่างว่าในสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคนอีสาน แต่พวกเขาไม่ลืมบ้านที่เคยจากมา ทั้งสองคนให้ภาพความเป็นอีสานด้านบวก ดังเช่น สถานที่ท่องเที่ยว (เล็ก, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 พฤษภาคม 2560) และความมีน้ำใจ (ใจ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2560) การนำเสนอบุคลิกภาพของคนอีสานดังกล่าวยังพบในเรื่องเล่าของหลายคน บางคนนำมาเปรียบเทียบกับคนในเมืองให้เห็นความแตกต่างแบบตรงข้ามกัน เช่น “คนเข้าถึงยาก” (รุ่ง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) และประสบการณ์ “ถูกหลอก” จากการทำงานระหว่างเรียน (คะนิง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) อย่างไรก็ตาม การนำเสนอความเป็นอีสานด้านบวกไม่ได้หมายถึงการปฏิเสธความเป็นเมือง การเลือกเล่าสิ่งที่ขาดหายไประหว่างอยู่ในสังคมเมืองก็เพื่อเรียกร้องให้ยอมรับความแตกต่างที่ไม่มีลำดับขั้นต่อกัน ดังเช่นเรื่องเล่าของเอื้อย

อีสานมันต่างจากที่อื่นคะ สภาพแวดล้อมมันก็ต่าง ภาษาก็ต่าง อีสานจะอยู่ระหว่างกึ่งกลาง เหนือได้ เราก็มีชีวิตในแบบของเรา เขาก็มีในแบบของเขา...คนอื่นมองคนอีสานจะมองว่าบ้านนอก แต่หนูว่ามันบ้านนอกเลยหรอ หนูว่าเราก็กลับบ้านเรา ไม่ใช่กลับบ้านนอกซะหน่อย หนูยอมรับว่าติดภาพความทันสมัยของกรุงเทพฯ ตั้งแต่ยังเด็ก พอมาเรียนต่อ ภาพนี้มันก็ยังอยู่ แต่มันก็เปลี่ยนไปจนหนูอยากกลับไปอยู่ที่บ้านหลังเรียนจบ (เอื้อย, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2560)

การนำเสนออัตลักษณ์อีสานด้านบวกยังเกิดขึ้นบนพื้นที่โลกออนไลน์ ดังที่มีการนำเสนอวิถีชีวิตที่แวดล้อมด้วยท้องทุ่งนา ประเพณีวัฒนธรรมของคนอีสาน การแสดงความรู้สึกรักคิดถึงบ้าน ขณะที่บางคนแม้จะ

ยอมรับว่าไม่ค่อยนำเสนอความเป็นอีสานบนโลกออนไลน์มากนัก แต่หากมีโอกาสก็จะนำเสนอตัวตนบนพื้นที่แห่งนี้ “...มีบางครั้งทีหนูถ่ายรูปอาหารอีสานลงในโซเชียล เช่น วันนี้อ้อมไปอีสานรสแซ่บ บรรยายได้ภาพเป็นภาษาอีสาน และถ้าได้กลับบ้านก็จะชอบถ่ายรูปที่บ้านแล้วก็โพสต์ลงค่ะ” (ฝน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560)

วัยรุ่นอีสานได้เล้าถึงการบริโภคความเป็นอีสานจากสื่อออนไลน์ โดยต่อรองอัตลักษณ์อีสานให้มีความหมายด้านบวกจากลักษณะเฉพาะและเสนอภาพการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายภายในภาคอีสาน นักศึกษาชายผู้ไม่ค่อยเปิดเผยความเป็นอีสานอยากให้นำเสนอ “ความมีเสน่ห์” ของภาคอีสาน (เล็ก, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 พฤษภาคม 2560) ขณะที่นักศึกษาในกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยก็เรียกร้องให้สื่อมวลชนเพิ่มสัดส่วนข่าวสารภาคอีสานในด้านชีวิตที่พอเพียงและพึงพิงการเกษตร (สายธาร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) สำหรับเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานบางคนกล่าวถึงความเป็นอีสานจากสื่อบันเทิงบนโลกออนไลน์ ที่ไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมอีสานในปัจจุบัน (เดือน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2560) พร้อมกันนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยก็เห็นว่าสื่อบันเทิงที่คนภายนอกรู้จักเสนอความเป็นอีสานที่เน้นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมากกว่า “สำหรับเรื่องหนังหนูผู้บ้านไทบ้าน...มันสื่อให้เห็นคนอีสาน...ถึงแม้อีสานจะไปทางลาว...แหยมยโสธรก็ดู มันบอกความเป็นอีสานแบบลาว ไม่ได้เป็นอีสานแบบเขมร หรือส่วย...เรื่องนาศิกก็มีบ้าง...บ้านหนูไม่ได้แต่งตัวแบบนั้น อีกอย่างเขาก็ใช้ภาษาลาวในเรื่องนั้น” (รุ่ง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) เรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานจากการบริโภคสื่อสมัยใหม่ของวัยรุ่นอีสานร่วมกันสื่อความหมายด้านบวกจากความแตกต่างที่ไม่มีลำดับชั้นต่อกัน พร้อมกันนั้นความแตกต่างนี้ก็มีรายละเอียดที่คนภายนอกควรเข้าใจ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างหลากหลายของผู้คนในภาคอีสาน

จะเห็นได้ว่าเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานได้ท้าทายวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดระหว่างความเป็นอีสานกับความเป็นเมือง โดยตอรองอัตลักษณ์อีสานให้เหลือเพียงความแตกต่างที่ไม่มีลำดับชั้นต่อกันทั้งในชีวิตจริงและบนโลกออนไลน์ แม้ประเด็นดังกล่าวไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ดังที่ผู้ศึกษาได้กล่าวถึงงานศึกษาหลายชิ้นในตอนต้นของบทความ แต่ที่เห็นชัดคือการเน้นย้ำให้เห็นว่าอัตลักษณ์อีสานด้านบวกเชื่อมโยงกับการเรียกร้องให้ยอมรับและเข้าใจคนอีสานในชุมชนแห่งชาติไทยที่ไม่มีลำดับชั้นต่อกัน

ขณะเดียวกันการเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนแห่งชาติก็นำไปสู่การตอรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานในหัวข้อต่อไป ที่จะแสดงให้เห็นว่าชุมชนอีสานเป็นหนึ่งในชุมชนย่อยในชุมชนแห่งชาติไทยไปแล้ว ผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดนับตั้งแต่มีการกระบวนการสร้างชาติ ดังนั้นชุมชนอีสานจึงไม่อาจแยกออกไปอยู่อย่างเป็นเอกเทศ การเรียกร้องให้ได้รับการยอมรับในชุมชนเดียวกันก็ต้องเกิดขึ้นตามมา อย่างไรก็ตาม ในชุมชนอีสานอันเป็นผลมาจากวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดก็ได้เกิดการตอรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อย ซึ่งไม่อาจรวมชุมชนของตนเองไว้ได้ นำไปสู่ความเข้าใจกรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้นภายในอัตลักษณ์อีสานที่ยังคงอยู่

2.2) กรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้น: การสร้างความใกล้ชิดกับความเป็นไทย

เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานหัวข้อนี้จะนำเสนอการตอรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานที่นำไปสู่การเรียกร้องให้ยอมรับและเข้าใจตนเองในฐานะส่วนหนึ่งของชุมชนอีสานและชุมชนแห่งชาติไทย ซึ่งเป็นผลจากปฏิบัติการทางวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดที่ได้สร้างกรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้นขึ้นมา โดยจะชี้ให้เห็นอิทธิพลของกรอบคิดดังกล่าวจากเรื่องเล่าการนิยามความเป็นอีสานให้มีระยะห่างจากความเป็นลาว และการขอรวมและแยกจากอัตลักษณ์อีสาน

อีสานที่กลายเป็นไทย

แม้เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานจะสื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอีสานกับความเป็นลาว แต่ก็เกินไปเพื่อสร้างความใกล้ชิดกับความเป็นไทยมากกว่า วัยรุ่นอีสานที่มีชาติพันธุ์ใกล้ชิดกับลาวเห็นว่าเป็นอีสานมีลำดับชั้นสูงกว่าความเป็นลาว “หนูเป็นคนอีสาน ไม่ใช่ลาว (รับตอบ-ผู้วิจัย) ลาวกับอีสานไม่เหมือนกันคะ หนูเป็นคนอีสานแท้ๆ พ่อก็ชอบแก่น แม่ก็ร้อยเอ็ด หนูอยู่อีสานตรงกลางๆ” (เดือน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2560) บางคนแสดงระยะห่างจากความเป็นลาว แต่กล่าวถึงชาติพันธุ์บางกลุ่มในภาคอีสานที่ใกล้ชิดกับลาวแทน (ฝน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) หรือยกตัวอย่างความใกล้เคียงกันด้านภาษา (คะนิง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) บางคนยกตัวอย่างการใช้คำว่า “ลาว” ตัดสินผู้ที่ด้อยกว่าตนเอง (เล็ก, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 พฤษภาคม 2560) สำหรับนักศึกษาหญิงที่นิยามตนเองเป็นคนลาวอีสานเพื่อแสดงความใกล้ชิดระหว่างอีสานกับลาว เธอก็ให้ความหมายว่าลาวและอีสานเป็นส่วนหนึ่งของไทย

ลาวกับอีสานไม่ต่างกันมากคะ มีความใกล้ชิดกันและมีประเพณีคล้ายกันด้วย เพราะเขาก็เป็นคนไทยเหมือนกับเรา หนูรู้สึก ว่าลาวเป็นส่วนหนึ่งของเรา...หนูจำได้ไม่ละเอียด...ยังตอนนั้น คำชะโนดเป็นแหล่งท่องเที่ยว คนลาวยิ่งมาเยอะคะ เขาเข้าใจภาษาที่เราพูด เราก็เข้าใจภาษาของเขาด้วยคะ ถ้าบอกว่าหนูเป็นลาว ก็ใช่ หนูเป็นลาวอีสาน มันกลมกลืนกัน บางครั้งคนหนองคาย ก็แต่งงานกับคนลาว มันไม่ได้ใช้ภาษาต่างกันมาก แต่ถ้าคนแถวบุรีรัมย์ สุรินทร์ จะไม่ใช่ลาว เพราะไม่ได้อยู่ใกล้ลุ่มน้ำโขง (เอื้อย, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 กันยายน 2560)

ผู้ให้ข้อมูลที่สร้างระยะห่างจากความเป็นลาวมักมาจากวัยรุ่นอีสานที่มีเชื้อสายใกล้ชิดกับลาว ต่างจากนักศึกษาชาติพันธุ์ส่วนน้อยสองคนจากจังหวัดศรีสะเกษที่กล่าวถึงความใกล้ชิดกันระหว่างอีสานกับลาว “หนูคิดว่าอีสานกับลาวเป็นอันเดียวกัน” (สายธาร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) และมักเรียกคนอีสานที่ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมลาวว่า “คนลาว” มากกว่า การต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานสองคน นิยามอัตลักษณ์อีสานที่ต่างออกไป โดยเรียกร้องให้ชุมชนอีสานยอมรับวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ของพวกเขา ซึ่งเป็นผลจากวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดที่สลายความแตกต่างหลากหลายทางชาติพันธุ์ในภาคอีสานให้เหลือเพียงชาติพันธุ์เดียวหรือเป็นเอกพันธุ์ (homogeneity) ในหัวข้อต่อไปจะนำเสนอเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อย ที่มีทั้งเรียกร้องขอรวมเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์อีสาน และสร้างระยะห่างเพื่อแยกออกมา

อีสานของฉัน อีสานของเธอ

ผลจากวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดระหว่างความเป็นอีสานกับความเป็นเมืองส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์อีสานให้เป็นหนึ่งเดียว ในด้านหนึ่งแม้จะสื่อถึงอารมณ์ความรู้สึก “คนบ้านเดียวกัน” แต่อีกด้านหนึ่งการมีอัตลักษณ์อีสานเดียวในชุมชนเดียวกันนั้น ก็นำไปสู่การต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสาน

นักศึกษาหญิงในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวคนหนึ่งตั้งข้อสงสัยกับเพื่อนจากจังหวัดในแถบอีสานใต้ซึ่งไม่สื่อสารด้วยภาษาลาวอีสานและไม่รับประทานอาหารเหมือนกับเธอ เธอเล่าว่าเพื่อนคนนี้ปิดบังตัวตนความเป็นอีสานเมื่ออยู่ในสังคมเมือง ข้อสงสัยดังกล่าวอาจเป็นผลมาจากวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวคิดที่ทำให้เธอรับรู้เช่นนั้น แต่หากเธอพิจารณากระบวนการสร้างอัตลักษณ์อีสานที่เป็นเอกพันธุ์ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549) อาจเข้าใจเพื่อนคนดังกล่าวได้มากขึ้น (ฝน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) และจากประเด็นเดียวกันนี้นักศึกษาชาติพันธุ์ส่วนน้อยจะเล่าแตกต่างออกไป

นักศึกษาชาติพันธุ์จากจังหวัดศรีสะเกษเล่าถึงประสบการณ์ชมนิทรรศการวัฒนธรรมอีสานซึ่งไม่ได้สื่อความหมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง (สายธาร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) เรื่องเล่าของเธอไม่ได้ต้องการชูความเป็นภูเขื่อนือกว่าชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ เธออยากเป็นทั้งคนภูเขื่อนือและลาว (อีสาน) เพราะชาติพันธุ์คนส่วนใหญ่สื่อถึงลำดับขั้นที่สูงกว่า เธอเคยยกตัวอย่างความทันสมัยจากดนตรีหมอลำ และระบุถึงบุคลิกภาพของคนอีสานที่คล้ายคนในเมืองมากกว่า

เขาวัวคนอีสาน (ลาวอีสาน-ผู้วิจัย) ชี้เหนียวคะ บ้านหนูก็มึงมึงว่าคนอีสานงกและเห็นแก่ตัวสุดยอด เพราะเคยมีคนอีสานมาแต่งงานกับคนส่วยในหมู่บ้านของหนู เขาพูดลาวนะคะ คนนี้ งกสุด ๆ ก้านข้าวโพดก็ไม่ยอมให้ตัด คนส่วยเขาให้กันนะ แต่เนื้อมีจะเผาทั้งด้วย ส่วนคนส่วยโดยส่วนมากไม่ทันคน ยิ่งคนไม่มีการศึกษายิ่งแล้วใหญ่ (สายธาร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560)

เรื่องเล่าข้างต้นแสดงถึงลำดับชั้นภายในความเป็นอีสาน เธอไม่ได้รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจกับความแตกต่างนี้มากนัก ตรงกันข้ามกับเพื่อนสนิทในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาเขมร ผู้ให้ข้อมูลคนนี้เล่าถึงความอึดอัดใจในความเป็นชาติพันธุ์ของตนเอง ดังเช่น การถูกล้อเลียนชาติพันธุ์จากคนรอบข้าง แฟนหนุ่มชาติพันธุ์ลาว รวมไปถึงความกดดันจากการเป็น “ลูกครึ่ง” ระหว่างชาติพันธุ์ภูเขื่อนือที่ได้จากแม่ และชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยที่ได้รับจากพ่อ

เวลาถามว่ามาจากหมู่บ้านไหนจะทำให้รู้เลยว่าเขาเป็นส่วยหรือเขมร อย่างถ้ามาจากหมู่บ้านของหนูก็รู้กันว่าพูดเขมร ที่นี้ถ้าเขา

เป็นเขมรแล้วมาเกิดในหมู่บ้านคนส่วย คนในหมู่บ้านก็จะเหยียดเขมรแบบนั้นแบบนี้ มาว่าเราเป็นเขมร หนูก็เป็นทั้งส่วยและเขมรแหละ พ่อหนูเป็นเขมร แม่หนูเป็นส่วย พ่อหนูมาอยู่ในหมู่บ้านของพ่อ คนอื่นก็เหยียดหนูเป็นส่วยบ้าง ลูกส่วยบ้าง...ทำให้หนูรู้สึกถึงการเหยียดกันไปมาของคนสองกลุ่ม หนูแค่ไม่ชอบและคิดว่าไม่เห็นจะต้องมาเหยียดกันเลย (รุ่ง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560)

เรื่องเล่าสำนึกชาติพันธุ์ของนักศึกษาหญิงคนนี้นั้นเน้นถึงความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ส่งผลต่อเธอและเกิดขึ้นเมื่อครั้งอยู่ที่บ้าน แต่เมื่อย้ายถิ่นออกมาเรียนต่อในกรุงเทพมหานคร พรหมแดนทางชาติพันธุ์ก็ได้จางลงไป อย่างไรก็ตาม ในสังคมเมืองที่มีผู้คนหลากหลายถิ่นที่อยู่เธอก็ต้องต่อรองอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนเองให้ยึดโยงไว้กับความเป็นไทย เพราะการใช้ภาษาเขมรทำให้ “คนภายนอก” เข้าใจว่าเธอมาจากประเทศกัมพูชา (รุ่ง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560)

อัตลักษณ์อีสานที่ยึดโยงไว้กับชนกลุ่มใหญ่ยังส่งผลให้นักศึกษาชายจากจังหวัดนครราชสีมาสร้างระยะห่างจากความเป็นอีสาน เขาให้ความเห็นว่าความเป็นโคราชกับความเป็นอีสานไม่อาจรวมไว้ด้วยกัน เพราะความเป็นโคราชควรจะรวมไว้กับความเป็นไทยภาคกลางมากกว่า

คนโคราชดั้งเดิมเขาจะไม่ใช่คนอีสาน ดูเหมือนเป็นคนภาคกลางมากกว่าครับ เพราะใช้ภาษาเหมือนภาษากลาง แต่ก็ไม่ใช่อะไรเหมือนกับคนภาคกลางพูดปะ...แต่โคราชกับอีสานต่างกันมากกว่าครับ อย่างคนโคราชพูดภาษาโคราช ส่วนคนอีสานพูดโคราชไม่ได้...เพื่อนบางคนจะชอบถามว่าทำไมผมไม่พูดอีสาน บางทีเขาไม่เข้าใจว่าโคราชไม่ใช่อีสาน อย่างเพื่อนพ่อผมเป็นคนโคราชแต่กำเนิด ก็ไม่มีใครพูดอีสานนะครับ พูดสำเนียงโคราชไปเลย (ใจ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2560)

อาจกล่าวได้ว่าระดับความเจริญของความเป็นโคราชยึดโยงกับความเป็นเมือง (ไทย) มากกว่าความเป็นอีสาน ส่วนบางคนที่ต้องการรวมความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองไว้ในชุมชนอีสาน ก็เพื่อให้เกิดการยอมรับภายในชุมชนอีสานที่มีความแตกต่างหลากหลาย และยกระดับความเจริญในกลุ่มชนของตนเองมากขึ้น แต่ทั้งเรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานของผู้ขอรวมและขอแยก ก็ล้วนต้องการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งชาติไทย เพราะชุมชนแห่งนี้มีระดับความเจริญสูงที่สุด อันเป็นผลมาจากวาทกรรมชั่วตรงข้ามในแนวคิดที่สร้างกรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้นดังกล่าว

2.3) ความเป็นอีสานที่อยู่ในฝัน

ความแตกต่างที่มีลำดับชั้นในชุมชนอีสานเป็นผลมาจากวาทกรรมชั่วตรงกันข้ามในแนวคิด และยังสร้างกรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้นต่อวัยรุ่นอีสาน แต่การเรียกร้องให้ยอมรับความแตกต่างภายในนี้ก็ยังมีความสำคัญน้อยกว่าการเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานในบางด้าน หัวข้อนี้จะกล่าวถึงการต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าความเป็นอีสานที่อยากให้ เป็นของวัยรุ่นอีสาน โดยสลายข้อแตกต่างในแนวคิดให้ไม่มีลำดับชั้นต่อกัน ทั้งสลายความแตกต่างภายในชั่วคราวแล้วกลับมาใช้อัตลักษณ์อีสานที่เป็นเอกพันธ์ การนำข้อความเป็นเมืองมาสร้างอัตลักษณ์อีสานลูกผสม และนำกรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้นสลายสองข้อความแตกต่างนี้

แม้เรื่องเล่าของนักศึกษาชาติพันธุ์ส่วนน้อยได้ต่อรองอัตลักษณ์อีสานให้เห็นถึงลำดับชั้นภายใน แต่การเรียกร้องดังกล่าวก็ยังคงสำคัญน้อยกว่าการเรียกร้องให้คนภายนอกยอมรับวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างของคนอีสาน “อยากให้ยอมรับคนอีสานมากขึ้น ไม่ดูถูกกัน ทั้งการใช้ชีวิต การกิน การอยู่ ไม่ควรว่ากัน ควรยอมรับความแตกต่าง” (รุ่ง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) “อยากให้มีน้ำใจต่อกัน ไม่ดูถูกกัน อยากให้คนเปิดรับคน

อีสาน ไม่อยากให้มือคติดกับคนอีสาน” (สายธาร, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2560) การเรียกร้องให้เห็นถึงความแตกต่างครั้งนี้ต่างจากเมื่อครั้งสองคนเน้นย้ำความหลากหลายภายในความเป็นอีสาน เพราะอยู่ในบริบทที่ให้ความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชนแห่งชาติโดยไม่มีลำดับขั้นต่อกันหรือเป็นอัตลักษณ์อีสานด้านบวก ดังนั้นอัตลักษณ์อีสานที่เป็นเอกพันธ์จึงกลับมา ส่วนความแตกต่างที่มีอยู่ภายในก็ยังคงอยู่ แต่อยู่ในลำดับความสำคัญรองลงมา

ความเป็นเมืองมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอีสานที่ไผ่ผืนของวัยรุ่นอีสาน แต่ไม่ได้หมายความว่าชุมชนอีสานจะต้องเปลี่ยนมาเป็นชุมชนเมือง (แห่งชาติ) เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานได้แสดงถึงการเลือกด้านที่ต้องการจากข้อความเป็นเมืองกับข้อความเป็นอีสานมาผสมผสานกัน ดังจะเห็นจากด้านหนึ่งเป็นการเรียกร้องให้เพิ่มความเป็นเมืองในความเป็นอีสาน เพราะอยากให้อีสานก้าวหน้าและทันสมัยมากกว่าที่เป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็น ด้านการศึกษา (เดือน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2560) เทคโนโลยีสมัยใหม่ (ฝน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) และ “ความเป็นส่วนตัว” (เดือน, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2560) และอีกด้านหนึ่ง ก็ยังโหยหา “ความมีน้ำใจ” อันเป็นบุคลิกภาพที่โดดเด่นของคนอีสานที่กำลังเลือนหายไปเพราะ “ความเจริญ” (คะเนิง, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 พฤษภาคม 2560) อัตลักษณ์อีสานที่มาจากการผสมผสานของสองข้อความแตกต่างจึงคล้ายกับเรื่องเล่าของนักศึกษาชายจากจังหวัดนครราชสีมาซึ่งนิยามตนเองเป็น “คนนอก” เขาเรียกร้องให้คนภายนอกมองเห็นความเป็นอีสานที่เปลี่ยนแปลงไปและมีความแตกต่าง “ผมมักจะได้ยินจากบางคนชอบพูดถึงอีสานในความหมายเป็นบ้านนอก แต่ผมว่าตอนนี้ไม่ใช่อย่างนั้น ผมว่าอีสานก็มีในสิ่งที่กรุงเทพฯ ไม่มี อันนี้ต้องลงไปสัมผัสเอง คนที่ไม่ไปจะมองไม่เห็น และจะเข้าใจผิดไปครับ” (ใจ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 14 กันยายน 2560)

อาจกล่าวได้ว่ากรอบคิดความเจริญที่มีลำดับชั้นยังมีอิทธิพลอยู่ ดังจะเห็นจากการเรียกร้องให้เพิ่มความเป็นเมืองมากขึ้น นั่นเพราะวัยรุ่นอีสานเห็นว่าเมืองคืออำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงอีสานได้ ขณะเดียวกันวัยรุ่นอีสานก็ยังให้ความสำคัญกับตัวตนความเป็นอีสานที่แตกต่างกัน ดังนั้น อัตลักษณ์อีสานจากการผสมผสานชั่วคราวกันข้ามจึงเป็นอัตลักษณ์อีสาน ลูกผสมที่มีทั้งลักษณะเฉพาะและอำนาจของการเป็นชุมชนอีสานในชุมชนแห่งชาติ ซึ่งท้าทายอิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวกันข้ามในแนวตั้งให้เหลือเพียงความแตกต่างที่ไม่ได้เป็นคู่ตรงข้ามที่มีลำดับชั้นต่อกัน

เรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสานบางคนนำตัวอย่างการยอมรับความเป็นอีสานจากชาวตะวันตก หรือ “ฝรั่ง” เพราะต้องการสื่อความหมายว่าผู้มี “ระดับความเจริญ” มากกว่าชุมชนแห่งชาติไทยได้ยอมรับความเป็นอีสานแล้ว “อยากให้มีภาพอีสานที่ต่างจากเดิมบ้างครับ ให้เห็นถึงภาพใหม่ ๆ อยากให้อีสานเป็นเมืองแห่งรอยยิ้ม คนเดินทางไปแล้วมีความสุข เหมือนฝรั่งที่ชอบอีสานครับ” (เล็ก, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 พฤษภาคม 2560) การต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าข้างต้นเป็นการนำกรอบความคิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเมืองกับถิ่นฐานห่างไกลที่ชนชั้นปกครองสยามเคยผนวกรวมแนวความคิดความศิวิไลซ์จากภายนอก โดยให้ชาวตะวันตกมีลำดับชั้นสูงกว่า นำกลับมาท้าทายวาทกรรมชั่วคราวกันข้ามในแนวตั้งเพื่อสลายลำดับชั้นระหว่างความเป็นเมืองและความเป็นอีสาน

จะเห็นว่าวัยรุ่นอีสานใช้การต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าท้าทายวาทกรรมชั่วคราวกันข้ามในแนวตั้งและเป็นไปเพื่อเปลี่ยนแปลงภาคอีสาน โดยนำเสนออัตลักษณ์อีสานด้านบวกเพื่อเรียกร้องให้ยอมรับชุมชนอีสานในชุมชนแห่งชาติ คล้ายกับงานศึกษาของ Mills (2012) ที่ศึกษาผลจากวาทกรรมความเป็นเมืองกับความเป็นชนบทที่มีความแตกต่างกันอย่างมีลำดับชั้นในประเทศไทย เป็นผลให้คนชนบทอีสานเรียกร้องความเป็นพลเมือง

ทางวัฒนธรรมของตนเอง สำหรับบทความนี้ผู้ศึกษาเสนอข้อมูลเพิ่มเติมถึงการเรียกร้องให้ยอมรับคนอีสานภายในชุมชนอีสานด้วย เพราะยังพบว่า วิทยุอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อยได้ต่อรองอัตลักษณ์อีสานที่เป็นเอกพันธ์ ในอีกด้านหนึ่ง แม้การเรียกร้องให้ยอมรับความแตกต่างของชุมชนอีสานจะมีความสำคัญ แต่การต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวิทยุอีสานยังให้ความสำคัญต่อการเพิ่มความเป็นเมืองให้กับความเป็นอีสาน ซึ่งเป็นอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงชุมชนอีสานแห่งนี้ได้ ดังนั้นชุมชนอีสานจากเรื่องเล่าจึงมีลักษณะที่สนับสนุนข้อสรุปของนภาพร อดิวนิชยพงศ์ (2557) ที่กล่าวถึงชนบทอีสานในปัจจุบันไม่อาจแยกเป็นขั้วตรงข้ามกับเมืองได้ เพราะมีลักษณะของการผสมผสานความเป็นสมัยใหม่กับความเป็นชนบทแบบเดิม

บทสรุป

แนวคิดอัตลักษณ์เรื่องเล่าของกิดเดนส์ (Giddens, 1991) ช่วยให้เข้าใจปฏิบัติการทางสังคมที่วิทยุอีสานใช้โครงการใคร่ครวญไตร่ตรองสร้างตัวตนในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานในปัจจุบัน เรื่องราวประวัติชีวิตของวิทยุอีสานย้ายถิ่นเพื่อมาศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีในกรุงเทพมหานคร 8 คน ได้แสดงให้เห็นว่าวาทกรรมขั้วตรงข้ามในแนวตั้งอันเป็นผลมาจากการกระบวนการสร้างชาติของชนชั้นปกครองสยามในยุคชาติตะวันตกล่าอาณานิคมนั้น ยังเป็นคู่สนทนาหลักกับตนเอง จะเห็นได้จากอิทธิพลของวาทกรรมนี้ยังส่งผลให้ทุกคนมีเส้นทางสู่ชีวิตที่ดีกว่าในกรุงเทพมหานคร แสดงถึงปัญหาเชิงโครงสร้างที่ไม่อาจกระจายสู่คนอีสานได้อย่างเท่าเทียม ประเด็นดังกล่าวไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ แต่การมองข้ามปัญหาเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจของภาคอีสาน (พอพันธ์ อู๋ยานนท์, 2560) รวมถึงด้านวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวถึงตอนต้น ซึ่งทำให้วาทกรรมนี้ยังดำรงอยู่ ก็อาจเป็นเช่นเดียวกับการลงความเห็นว่าเรื่องราวการต่อสู้ดิ้นรนของวิทยุอีสาน

ในงานศึกษานี้ไม่ได้สื่อถึงปัญหาที่มีอยู่ในภาคอีสาน นอกจากนั้น วาทกรรมดังกล่าวยังส่งผลต่อการเปิดเผยตัวตนของวัยรุ่นอีสานด้วย แต่ก็พบร่องรอยของการต่อรองอัตลักษณ์อีสานจากวัยรุ่นอีสานชาติพันธุ์ส่วนน้อย รวมถึงสื่อสมัยใหม่และสื่อใหม่ก็ได้ช่วยให้เปิดเผยตัวตนมากกว่าในชีวิตจริง แม้การต่อรองอัตลักษณ์อีสานบนพื้นที่นี้จะพบน้อยกว่าคนอีสานบางกลุ่ม (อุกฤษฏ์ เฉลิมแสน, 2561) แต่ก็อาจเข้าใจได้ว่าพื้นที่สื่ออาจเป็นแนวรบอีกด้านของการเมืองเชิงอัตลักษณ์ที่วัยรุ่นอีสานจะนำมาใช้ต่อรองกับภาพเหมารวมสร้างความเป็นอื่นให้กับตนเอง (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2554; วสันต์ ปัญญาแก้ว, 2560; Hodgkinson, 2012)

แม้อิทธิพลของวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งจะมีผลต่อเส้นทางชีวิตของวัยรุ่นอีสาน แต่ในเรื่องเล่าของทุกคนก็ได้นำข้อมูลและความรู้ชุดใหม่จากการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานมาต่อรองอัตลักษณ์อีสานภายใต้วาทกรรมนี้ แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์อีสานไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว และยังท้าทายวาทกรรมที่เข้ามากำหนดเส้นทางชีวิตอีกด้วย วัยรุ่นอีสานยอมรับการเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนแห่งชาติไทย แต่ได้เรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงชุมชนอีสานบางประการในฐานะเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนแห่งชาติ โดยเลือกนำเสนอความแตกต่างที่ไม่มีลำดับขั้นต่อกันให้กับชุมชนแห่งนี้ทั้งในระดับความสัมพันธ์ภายในภาคอีสานและในระดับชาติ พร้อมกันนั้นก็เสนอให้เพิ่มความเป็นเมือง (อำนาจ) กับชุมชนอีสานใหม่นี้ด้วย

การเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานไปสู่ “อีสานใหม่” ถือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่อธิบายพลวัตหลากหลายมิติในภาคอีสาน ผู้ศึกษาไม่ได้ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานที่ช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้กับคนอีสานจำนวนมาก และวาทกรรมชั่วคราวข้ามในแนวดิ่งอาจไม่ได้มีอิทธิพลต่อเขา/เธออีกต่อไป แต่การต่อรองอัตลักษณ์อีสานในเรื่องเล่าของวัยรุ่นอีสาน 8 คน ก็แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดการเปลี่ยนแปลงของ

ภาคอีสานบางประการได้บ้าง และอาจเป็นข้อมูลประกอบเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสานก่อนก้าวสู่ “อีสานใหม่” ไปพร้อมกัน การเรียกร้องของวัยรุ่นอีสานเพื่อก้าวพร้อมกันในครั้งนี้ อาจนำไปสู่การขับเคลื่อนประเทศไทยโดยทั้งคนอีสานและคนในเมืองจะได้รับรู้ถึงความสุขและความทุกข์ร่วมกัน เป็นชุมชนอีสานในชุมชนแห่งชาติที่คงความแตกต่าง โดยได้รับการยอมรับและดูแลเช่นชุมชนแห่งอื่นๆ ไม่ได้เป็นข้อตรงข้ามในแนวตั้งระหว่างกันอีกต่อไป คล้ายกับเนื้อเพลงเมืองชุดดำของรสนี เวิร์นนะ ที่ว่า “ในเมืองใหญ่ ที่มาไกลเพื่อฝัน เอาเสียงของฉัน มาเปลี่ยนความเศร้าให้กลายเป็นสุข สีดำของเธอ เจอสีของฉันแล้วจะลืมทุกข์ เชิญออกมาร้องเต้นสนุก จงอย่ามีทุกข์นะเมืองชุดดำ” (รสนี เวิร์นนะ และสาธุการ ทิยาธิรา, 2558, เพลงที่ 2)

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

เรื่องเล่าการต่อรองอัตลักษณ์อีสานภายใต้อิทธิพลของวาทกรรมข้อตรงข้ามในแนวตั้งของวัยรุ่นอีสานได้ชี้ให้เห็นข้อจำกัดและข้อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้ศึกษาไม่ได้ศึกษาบทบาทของสถาบันอุดมศึกษาว่าส่งผลต่อทัศนคติของวัยรุ่นอีสานในเรื่องดังกล่าวอย่างไรบ้าง ดังนั้นหากมีการวิจัยต่อไปอาจช่วยให้เข้าใจระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยเกี่ยวโยงกับการต่อรองอัตลักษณ์อีสานของวัยรุ่นอีสานหรือไม่อย่างไรบ้าง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนกวรรณ มะโนรมย์. (2559). ความเหลื่อมล้ำในหมู่บ้านยุคอีสานใหม่, 14 มีนาคม 2562. <https://prachatai.com/journal/2016/09/67957>
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2554). สื่อเก่า-สื่อใหม่: สัญญา อัตลักษณ์อุดมการณ์. กรุงเทพฯ: โครงการเมธีวิจัยอาวุโส ฝ่ายวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ดุษฎี อายุวัฒน์. (2562). “คนอีสานย้ายถิ่น” สถานการณ์และผลกระทบ. ขอนแก่น: คลังนาโนวิทยา.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2560). คนอื่นในพื้นดินตน: การเดินทางกับการจำแนกชาติพันธุ์ของราษฎรสยามตามถิ่นฐาน ระหว่าง พ.ศ. 2428-2453 (เสาวนีย์ ตริรัตน์ อเล็กซานเดอร์, ผู้แปล). ใน อัญชลี มณีโรจน์ (บรรณาธิการ), คนไทย/คนอื่น: ว่าด้วยคนอื่นของความเป็นไทย (หน้า 5-35). กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2557). มิเชล ฟูกูเกต์. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2557). คนชนบทอีสานกับการทำมาหากิน: ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา, 33(2), 103-127.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2562). ชนบทอีสานที่คงอยู่และเปลี่ยนไปในมุมมองบัณฑิตอาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วารสารพัฒนศาสตร์, 2(1), 24-51.
- นภาพรณ ะหวานนท์. (2552). วิธีการศึกษาเรื่องเล่า: จุดเปลี่ยนของการวิจัยด้านสังคมศาสตร์. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 5(2), 1-22.
- นรชาติ จิรัทธรรม และจักรกฤษ เจียวิริยบุญญา. (2561). อีสานมุมใหม่ คำบอกเล่าจากนักเศรษฐศาสตร์ ม.ขอนแก่น, 8 เมษายน 2562. <https://voicetv.co.th/read/6caKMakH5>

- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บรรณารักษ์). (2546). *อัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ และความ เป็นชายขอบ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พอพันธ์ อุยยานนท์. (2560). *เศรษฐกิจอีสาน: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). *วิจัยอีสาน: วิถีชีวิตกับการศึกษาพลังทางสังคมในภาค อีสาน*. นครราชสีมา: สมบูรณ์พรินติ้ง.
- พัฒนา กิติอาษา. (2557). *สู่วิถีอีสานใหม่*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- พัฒนา กิติอาษา. (2560). คนข้ามแดน: นาฏกรรมชีวิตและการข้ามพรมแดน ในวัฒนธรรมอีสาน. ใน เบญจพร ดีขุนทด (บรรณารักษ์), *คนข้าม แดน ความเรียงว่าด้วยมานุษยวิทยา* (หน้า 330-386). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์, ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว. (2560). *วัฒนธรรมศึกษาเบื้องต้น*. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.
- รัสมิ เวระนะ และสาธุการ ทิยาธิรา. (2558). *เมืองชุดดำ*. ใน Isan Soul EP [ซีดี]. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- คันสนีย์ จันทรอานุภาพ. (2554). *ชีวิตนักเรียนไทยในต่างแดน สังคมวิทยาการ ย้ายถิ่น กรณีเรียนจบไม่กลับบ้าน*. สงขลา: เจริญของการพิมพ์.
- ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย. (2556). *เศรษฐกิจอีสานสู่มิติใหม่แห่งการพัฒนา เสริมสร้าง โอกาสการค้า และการลงทุน*, 17 กรกฎาคม 2562. <http://library.dip.go.th/multim6/edoc/2556/21975.pdf>
- สลิล มหันต์เชิดชูวงศ์. (2561). *Isan is too mainstream*. วันที่อีสานรากหญ้าผลิต บานมาเป็นกระแสหลัก, 26 มิถุนายน 2562. <https://web.tcdc.or.th/Articles/Detail/ISANISTOOMAINSTREAM>
- สามชาย ศรีสันต์. (2561). *ว่าด้วยการวิเคราะห์ว่าทกรรมแนววิพากษ์: บทศึกษา วิเคราะห์ว่าทกรรมการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). *พลังลาว ชาวอีสานมาจากไหน?*. กรุงเทพฯ: มติชน.

- สุเทพ สุนทรเกตุช. (2548). หมู่บ้านอีสานยุค “สงครามเย็น”: สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มติชน.
- หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร. (2561). โครงการรายงานอีสานร่วมสมัย, 13 มีนาคม 2562. <https://www.bacc.or.th/event/1878.html>
- อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว.. (2553). มองสังคมผ่านชีวิตในชุมชน. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อุกฤษฏ์ เฉลิมแสน. (2561). การต่อรองความเป็นอีสานบนพื้นที่สื่อดิจิทัล: การเมืองเชิงอัตลักษณ์ของเน็ตไอดอลอีสาน. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 37(1), 121-142.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2561). “อีสานใหม่” สู่ความเป็นเมือง และโอกาสในการพัฒนา, 8 มกราคม 2562. https://www.slideshare.net/FURD_RSU/ss-86947172

ภาษาอังกฤษ

- Askew, M. (2002). *Bangkok: Place, practice and representation*. London: Routledge.
- Bhabha, H. K. (2012). *The location of culture*. London: Routledge.
- Boyden, J. (2013). ‘We’re not going to suffer like this in the mud’: Educational aspirations, social mobility and independent child migration among populations living in poverty. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 43(5), 580-600.
- Brody, A. (2006). The cleaners you aren’t meant to see: Order, hygiene and everyday politics in a Bangkok shopping mall. *Antipode*, 38(3), 534-556.
- Crivello, G. (2011). ‘Becoming somebody’: Youth transitions through education and migration in Peru. *Journal of Youth Studies*, 14(4), 395-411.

- Derrida, J. (1982). *Différance* (Alan Bass Trans.). In *Margins of Philosophy* (pp. 3-27). Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1988). *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford, California: Stanford university press.
- Gray, D. D. (2017). *Village reflects Thailand's social changes in last 50 years*, Retrieved March 11, 2019. from <https://asia.nikkei.com/Life-Arts/Life/Village-reflects-Thailand-s-social-changes-in-last-50-years2>
- Gullette, G. S. (2013). The role of urbanity, status, and identity on migrant remittance management and rural development potentials in Thailand. *Human organization*, 72(2), 132-143.
- Gullette, G. S. (2014). Rural-urban hierarchies, status boundaries, and labour mobilities in Thailand. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(8), 1254-1274.
- Hesse-Swain, C. (2006). Programming beauty and the absence of Na Lao: Popular Thai tv and identity formation among youth in Northeast Thailand. *GeoJournal*, 66, 257-272.
- Hodkinson, P. (2012). *Media, culture and society: An introduction*. Los Angeles: Sage.
- Keyes, C. (2012). 'Cosmopolitan' villagers and populist democracy in Thailand. *South East Asia Research*, 20(3), 343-360.
- Lamb, S. (2001). Being a widow and other life stories: The interplay between lives and words. *Anthropology and Humanism*, 26(1), 16-34.
- McCargo, D., & Hongladarom, K. (2002). Contesting Isan-ness: Discourses of politics and identity in Northeast Thailand. *Asian Ethnicity*, 5(2), 219-234.

- Mills, M. B. (1999). *Thai women in the global labour force: Consuming desires, contested selves*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Mills, M. B. (2012). Thai mobilities and cultural citizenship. *Critical Asian Studies*, 44(1), 85-112.
- Phatharathananunth, S. (2016). Rural transformations and democracy in Northeast Thailand. *Journal of Contemporary Asia*, 46(3), 504-519.
- Rambo, A. T. (2017). From poor peasants to entrepreneurial farmers: The transformation of rural life in Northeast Thailand. *AsiaPacific issues*, 32, 1-8.
- Slack, J. D. (1996). The theory and method of articulation in cultural studies. In Morley, D., & Chen, K.-H. (Eds), *Stuart Hall: Critical dialogues in cultural studies* (pp. 124-140). London; New York: Routledge.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak?. In Nelson, C., & Grossberg, L. (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp. 271-313). Urbana: University of Illinois Press.
- Vorng, S. (2017). *A meeting of masks: Status, power and hierarchy in Bangkok*. Copenhagen: NIAS Press.
- Woodward, K. (Ed.). (1997). *Identity and difference*. London: Sage.

สัมภาษณ์

- คะนิง (นามสมมติ). (9 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.
- ไจ้ (นามสมมติ). (14 กันยายน 2560). สัมภาษณ์.
- เดื่อน (นามสมมติ). (8 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.
- ฝน (นามสมมติ). (9 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.
- รุ่ง (นามสมมติ). (11 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.
- เล็ก (นามสมมติ). (5 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.
- สายธาร (นามสมมติ). (11 พฤษภาคม 2560). สัมภาษณ์.
- เอื้อย (นามสมมติ). (6 กันยายน 2560). สัมภาษณ์.

ปัญหาและศักยภาพของการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน
ของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยงู
อำเภอห้วยคา จังหวัดชัยนาท
Problems and Potentials in
Community-Based Agro Tourism
Management of Ban Don Sak,
Huai Ngu Subdistrict, Hankha District,
Chai Nat Province

วรวิทย์ ภักดีบุรุษ¹

Worawudh Phakdiburut

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิต คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาทที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท ได้แก่ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ด้านการเข้าถึงชุมชน ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และด้านการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน 2) ศักยภาพของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาทที่ส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพ คือ ศักยภาพด้านทรัพยากรทางการเกษตรของชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร การทำการเกษตรปลอดภัย และผลิตภัณฑ์ชุมชนอันเนื่องมาจากการทำการเกษตร

คำสำคัญ: ปัญหา ศักยภาพ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงเกษตร

Abstract

Qualitative research in the form of community-based research (CBR) was done with the objectives to 1) analyze problems related to community-based agro tourism management in Ban Don Sak, Huai Ngu Subdistrict, Hankha District, Chai Nat Province; and 2) explore the potentials of Ban Don Sak, Huai Ngu Subdistrict, Hankha District, Chai Nat Province for community-based agro tourism management.

Results were that 1) problems related to community-based agro tourism management in Ban Don Sak, Huai Ngu Subdistrict, Hankha District, Chai Nat Province include: a) community tourism resources, b) community access, c) facilities, d) tourist support capacity, and e) community tourism management; and 2) potential of Ban Don Sak, Huai Ngu Subdistrict, Hankha District, Chai Nat Province for community-based agrotourism management includes community agricultural resources, comprising an agricultural learning center, safe farming, and agricultural community products.

Keywords: Problems, Potentials, Community-based tourism management, Community-based agrotourism

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบัน การท่องเที่ยวโดยชุมชนกำลังมีการดำเนินงานในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศหลายแห่ง การท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นการจัดการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นทางเลือกหนึ่งในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางเอง โดยคนในชุมชนทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว (พจนา สอนศรี, 2546) การจัดการท่องเที่ยวดังกล่าวมีการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินการตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือความพยายามของชุมชนเองที่จะสร้างอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว (Tourism identity) ให้กับพื้นที่ทางสังคมของชุมชน (สินธุ์ สโรบล, 2561) ทั้งนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism : CBT) ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในสองทศวรรษที่ผ่านมา และคาดว่าจะเป็นการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ เพราะเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างการมีส่วนร่วมให้แก่ชุมชน สนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสร้างรายได้แก่เศรษฐกิจชุมชนของประชาชนในท้องถิ่นอีกทางหนึ่งด้วย (พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจย์, 2556)

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research) โดยมีแนวทางการศึกษาเป็นการบูรณาการในระดับชุมชนหรือพื้นที่ (Community/Area-Based Approach) เป็นการวิจัยจากฐานรากขึ้นสู่ข้างบน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย

ราชภัฏสกลนคร, 2562) ซึ่งกำหนดพื้นที่ในการวิจัยซึ่งอยู่ในจังหวัดชัยนาท คือ บ้านดอนซาก หมู่ที่ 6 ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่สามารถจัดการท่องเที่ยวชุมชนได้ เป็น “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง” ตามการพัฒนาของภาครัฐ มีความจำเป็นในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมคนชุมชนให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ชุมชนเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากฐานปัญหาของชุมชนบ้านดอนซากยังขาดการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวหลายด้าน และยังประสบปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ เนื่องจากสภาพของหมู่บ้านยังขาดระบบการจัดการและพัฒนาชุมชนให้มีความพร้อมต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขาดการวางแผนการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนั้นแล้ว บ้านดอนซากยังเดินทางเข้าถึงได้ยาก อยู่ไกลจากตัวเมืองถึง 22 กิโลเมตร อย่างไรก็ตาม การแสวงหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจะมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามวิถีเกษตร อาทิ การเตรียมความพร้อมภายในชุมชน การจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการท่องเที่ยวของชุมชนที่เอื้อต่อการบริการด้านการท่องเที่ยวแก่ผู้มาเยือน การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว เป็นต้น ทั้งนี้เพราะในการดำเนินการวิจัยในรูปแบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research) มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างคนในชุมชนกับนักวิจัย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาวิจัยปัญหาและศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาท มีความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพด้านการ

ท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทให้มีประสิทธิภาพ ด้วยการอาศัยปัญหาของชุมชนเป็นฐานหลักในการวิจัย เพื่อส่งเสริมศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทให้สูงขึ้นและชุมชนเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาท
2. เพื่อศึกษาศักยภาพของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

คำถามนำการวิจัย

1. การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทมีปัญหาใดบ้าง
2. ศักยภาพของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพมีอะไรบ้าง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน โดยเป็นการดำเนินงานที่ครอบคลุมใน 5 มิติพร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการท่องเที่ยว (วิระพล ทองมา, 2560)

2. ศักยภาพด้านการท่องเที่ยว

ศักยภาพของชุมชนที่จะสร้างให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาสู่ชุมชน ศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน ได้แก่ ศักยภาพด้านทรัพยากรท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึงชุมชนและทรัพยากรท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และด้านการจัดการการท่องเที่ยว (นำชัย ทนุผล และคณะ, 2543) ศักยภาพของชุมชนที่จะสร้างให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวชุมชนจะต้องมีศักยภาพในด้านต่าง ๆ นอกจากนั้นชุมชนจะต้องมีการเข้าถึงที่สะดวก มีเส้นทางที่เข้าถึงได้ง่าย และเส้นทางเชื่อมต่อกับทรัพยากรบริเวณใกล้เคียงด้วย

3. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการท่องเที่ยวที่นำเอาทรัพยากรทางการเกษตรที่มีอยู่ อาทิ สภาพที่ดิน แหล่งน้ำ ทัศนียภาพทางการเกษตร ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการเกษตร รวมทั้งองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ มาทำให้เกิดประโยชน์ ก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อตัวเกษตรกรเอง ทั้งนี้แบ่งตามกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เกิดขึ้น เช่น การท่องเที่ยวระยะสั้น การพักค้างแรมในชุมชน การเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน การอบรมให้ความรู้ทางการเกษตรและภูมิปัญญาชาวบ้าน การจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมในพื้นที่ที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พิมพ์ระวี วิจารณ์รุ่งสัจด์, 2556)

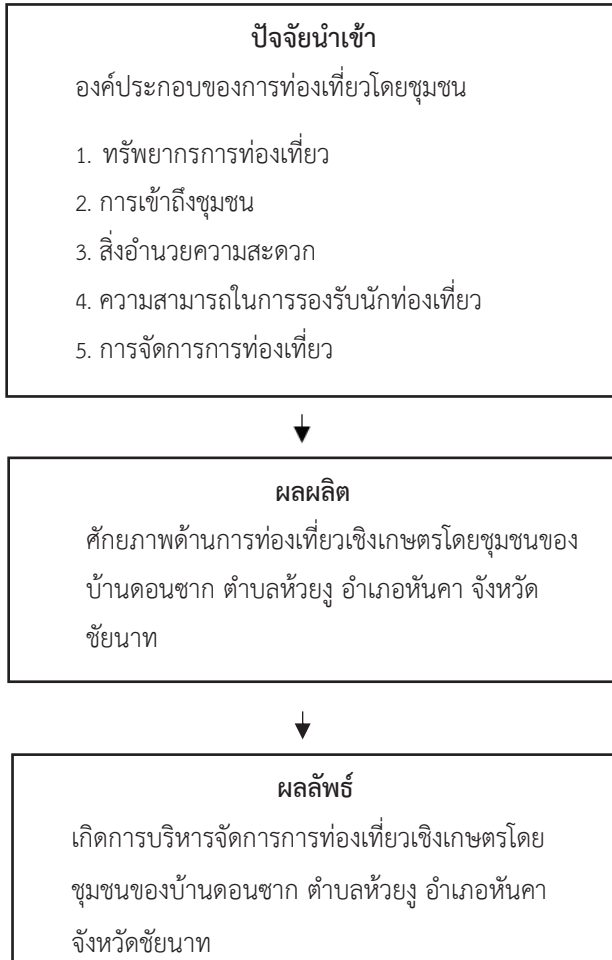
4. การมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการ ที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึง การติดตามและประเมินผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และการรับรู้ เรียนรู้ และการปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับทุกฝ่าย (อรทัย กักผล, 2546)

นอกจากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีแล้ว ยังได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วย อาทิ นพรัตน์ สุทธิถิกล (2555) ศึกษารูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน มะยม เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ศรีบุญญา ศรีทอง (2559) ศึกษาการพัฒนา รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ชุตติกาญจน์ กันทะอุ (2560) ศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน : กรณีศึกษา บ้านร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ชัยรัตน์ จุสปาโล (2561) ศึกษาการ

พัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พื้นที่ชุมชนเกาะหมาก ต.เกาะหมาก อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง เป็นต้น ทำให้ค้นพบช่องว่างทางการวิจัยที่สามารถศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาและศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยูง อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาวิจัยในประเด็นดังกล่าว และเป็นพื้นที่ที่ยังมีปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพ จึงควรแก่การศึกษาวิจัยในครั้งนี้

การทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ ข้างต้น เป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะใช้เป็นแนวทางในการวิจัย โดยงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งจะช่วยตอบโจทย์การวิจัยเกี่ยวกับปัญหาและศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยูง อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท ซึ่งสามารถนำมากำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual framework) ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบของการวิจัย

วิธีการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR) ขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยเป็นการบูรณาการในระดับชุมชนหรือพื้นที่ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านในท้องถิ่น เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ใหม่ผ่านการปฏิบัติร่วมกันของชุมชนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาถือเป็นงานของคนท้องถิ่นเพื่อคนท้องถิ่น เน้นการมาร่วมกันทำวิจัยของชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาเอง เป็นผู้ปฏิบัติการลงมือทำวิจัยด้วยตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง นับตั้งแต่การแสวงหาประเด็นปัญหาในชุมชนเพื่อกำหนดเป็นโจทย์ที่ต้องหาคำตอบและทางออกโดยคนในชุมชน โดยในที่นี้ ชุมชนเป้าหมายหลัก คือ ชุมชนบ้านดอนซาก หมู่ที่ 6 ตำบลห้วยยู อำเภอกันตัง จังหวัดชัยนาท

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรของการวิจัยนี้ คือ ประชาชนบ้านดอนซาก หมู่ที่ 6 ตำบลห้วยยู อำเภอกันตัง จังหวัดชัยนาท ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนประชากรจำนวน 500 คน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) มีทั้งหมดจำนวน 15 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์และแบบประเมินศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือการวิจัยซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยมีการกำหนดแนวคำถามของการวิจัย

2. แบบประเมินศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจัดทำขึ้นเป็นแบบประเมินศักยภาพ

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

1. ขั้นการค้นหาค่าศักยภาพและปัญหาของชุมชน
2. ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย
3. ขั้นดำเนินการวิจัย / การเก็บข้อมูล
4. ขั้นการเพิ่มศักยภาพงานวิจัย
5. ขั้นการเพิ่มศักยภาพงานวิจัยและการสร้างความตระหนักแก่ชุมชน
6. ขั้นการสรุปและถอดบทเรียน / การเขียนเป็นรายงานการวิจัย
7. ขั้นการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของชุมชนบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาท

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 ปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาท

จากการศึกษาปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาทที่มีปัญหาหลายประการที่มีผลต่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชนของบ้านดอนซากให้มีประสิทธิภาพต่อไป

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาทมีดังนี้

1. ปัญหาด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

ปัจจัยด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวของบ้านดอนซาก ตำบล ห้วยยู อำเภอกันคา จังหวัดชัยนาทมีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงเกษตร วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบดั้งเดิม แต่ยังไม่มี ความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว อาทิ ป่าไม้ ภูเขา น้ำตก รวมทั้งความ หลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ประเพณี พิธีกรรมดั้งเดิม หรือวิถี ชีวิตพื้นถิ่น รวมทั้งไม่มีโบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่โดดเด่น เป็นต้น ดังที่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“...บ้านดอนซาก เป็นหมู่บ้านหนึ่งใน ชัยนาท คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา หมู่บ้านนี้ไม่มีความหลากหลายในด้านทรัพยากร การท่องเที่ยว อาทิ ภูเขา น้ำตก ป่าไม้ รวมทั้งความ หลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชน หรืออะไร ที่เด่น ๆ ที่จะทำให้เรามาใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยว...” (ณัฐธณพันธ์ คำแสง, สัมภาษณ์, 2562)

“...หมู่บ้านเราไม่มีพวกโบราณสถาน โบราณวัตถุ ส่วนใหญ่เป็นการทำนา มีทรัพยากร ด้านการเกษตร ที่ชาวบ้านในชุมชนใช้ในการประกอบ อาชีพ การดำรงชีวิต จึงน่าจะเป็นการท่องเที่ยวเชิง เกษตร...” (อรุณวรรณ บุญศาสตร์, สัมภาษณ์, 2562)

2. ปัญหาด้านการเข้าถึงชุมชน

ปัญหาด้านการเข้าถึงชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาทยังคงมีจุดอ่อน คือ เส้นทางเข้าถึงชุมชน เข้าถึงได้ยาก และยังไม่มีป้ายบอกทางเข้าหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ยังคงมีโอกาส คือ การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวได้กับถนนสายหลักและกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอื่นๆ แต่ยังมีอุปสรรค คือ ยังขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ในการทำป้ายบอกทางเข้าหมู่บ้านดอนซาก มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นยังปัญหา ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“...บ้านดอนซากอาจจะยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก เส้นทางการเดินทาง ถ้าค้นหาผ่านทาง Google อาจจะยังหาไม่เจอ เราต้องพัฒนาในการให้ข้อมูลตรงนี้...” (นิตยา บุญจันทร์, สัมภาษณ์, 2562)

“...การเดินทางมาบ้านดอนซากจากกรุงเทพฯ ไปตามทางหลวงหมายเลข 1 ประมาณ 194 การเดินทางสายหลักมาได้ แต่ทางเข้ามาหมู่บ้านยังหายาก หมู่บ้านเรายังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป การเดินทางต้องใช้รถตู้หรือรถยนต์ส่วนตัวเท่านั้น รถประจำทางไม่มี จุดเสีย คือ ยังไม่มีป้ายบอกทางที่ชัดเจน คนมาจะหลงได้...” (เลิศฤทธิ์ พลนิกร, สัมภาษณ์, 2562)

3. ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก

แม้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของบ้านคอนซาง ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท จะได้รับการพัฒนาแล้ว คือ มีระบบไฟฟ้า ประปา และระบบสาธารณูปโภคในหมู่บ้าน แต่สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวของชุมชนยังควรได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม เนื่องจากยังไม่มีร้านอาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว ไม่มีป้ายบอกทางมากพอ ยังไม่มีป้ายบอกจุดท่องเที่ยว และที่สำคัญ ห้องน้ำสาธารณะในการบริการนักท่องเที่ยว มีจำนวนน้อย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“...หากเข้ามาในชุมชนของเรา ตอนนี้อย่างไรก็ได้ทำป้ายบอกทาง อาจจะมาได้ไม่สะดวก บางคนอาจหลงได้ หมู่บ้านถ้าทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวก็ยังไม่ค่อยมีป้ายบอกจุดท่องเที่ยวที่สำคัญ ห้องน้ำเราก็มีแค่จุดเดียว ไว้บริการคนที่เข้ามาในหมู่บ้าน...” (ลำยอง จุนฉิม, สัมภาษณ์, 2562)

“...สิ่งอำนวยความสะดวกมีน้อย ต่อไปอาจพัฒนาให้ดีขึ้น ถ้าจะทำแหล่งท่องเที่ยว จะต้องมีส่วนที่บริการคนมาเที่ยว คือ ถนนหนทางต้องดี เส้นทางเดินทางลำบาก ถ้าค้นหาทางเน็ต อาจจะยังไม่เจอ การอำนวยความสะดวกจะพัฒนาต่อไปได้...” (จำรูญ ศรีโมรา, สัมภาษณ์, 2562)

4. ปัญหาด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว

ปัญหาด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว เช่น ที่พักหรือบ้านพักสำหรับนักท่องเที่ยว ลานจอดรถ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านพักยังไม่มีจำนวนบ้านของชาวบ้านที่เพียงพอที่จะจัดทำเป็นโฮมสเตย์ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ และยังไม่มีการพัฒนารูปแบบบ้านพักให้เป็นโฮมสเตย์ที่มีมาตรฐาน เหมาะสม และเพียงพอสำหรับการเป็นบ้านพักที่มีคุณภาพสำหรับให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนเข้าพัก ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“...บ้านดอนซากยังมีปัญหาด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของบ้านดอนซาก ยังไม่มีการจัดทำโฮมสเตย์หรือที่พักแรมไว้บริการสำหรับนักท่องเที่ยว ลานจอดรถก็ต้องปรับปรุงให้ดีขึ้น...” (นิตยา บุญจันทร์, สัมภาษณ์, 2562)

“...หมู่บ้านเราไม่มีโฮมสเตย์ เราทำได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่ได้มาตรฐาน ถ้ามีนักท่องเที่ยวมาจำนวนมาก อาจจะยังไม่เพียงพอ อยากทำนะ อยากทำ ถ้าจะมีนักท่องเที่ยว จะได้เป็นรายได้เข้าหมู่บ้านเรา และชาวบ้านก็มีรายได้จากโฮมสเตย์...” (เลิศฤทธิ์ พลนิกร, สัมภาษณ์, 2562)

5. ปัญหาด้านการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

จากการวิจัยพบว่า ปัญหาด้านการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ยังคงมีอยู่ โดยชุมชนบ้านดอนซากยังไม่มีการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ยังไม่มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมกันระดมพลังการจัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน คนในชุมชนยังไม่ได้รับการอบรมหรือเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยชุมชนจากผู้มีประสบการณ์หรือผู้ทรงคุณวุฒิ นอกจากนั้น การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนของบ้านดอนซาก ยังขาดการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ การสื่อสารข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวยังไม่กว้างขวางนัก และยังไม่มีการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ให้แพร่หลาย ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญกล่าวว่า

“...เรามีคณะกรรมการหมู่บ้านที่สามารถจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้ แต่เรายังไม่มีการวางแผนหรือการบริหารงานด้านการท่องเที่ยวชุมชน ชาวบ้านบางคนอาจจะยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชนดีพอ ต่อไปอาจดีขึ้นครับ...” (อิฐทิรัตน์ ไทยพยัคฆ์, สัมภาษณ์, 2562)

“...การบริหารการท่องเที่ยวชุมชนเรายังไม่ดีพอ บ้านดอนซากอาจจะยังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เรายังไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้คนได้รู้จัก และยังไม่มีสื่อหรือป้ายประชาสัมพันธ์ที่ดี ถ้ามีก็จะทำให้คนรู้จักเรามากขึ้น และจะได้มาเที่ยวกันได้เหมือนไปเที่ยวที่อื่น...” (อรุณวรรณ บุญศาสตร์, สัมภาษณ์, 2562)

ตอนที่ 2 ศักยภาพของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทที่ส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

ศักยภาพของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทที่ส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวของบ้านดอนซาก ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร การทำการเกษตรปลอดภัย ผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชนอันเนื่องมาจากการทำการเกษตร ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ในการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร

บ้านดอนซากมีการดำเนินงานด้านการเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตรหลายด้าน กล่าวคือ การเป็นศูนย์การเรียนรู้การจัดการศัตรูพืชบ้านดอนซาก ซึ่งจะสอดคล้องกับนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตรที่มีการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรไปสู่เกษตรกรภายใต้ระบบส่งเสริมการเกษตรระบบที่ชื่อว่า “การอบรมและเยี่ยมเยียน” (Training and Visit System) โดยในการเยี่ยมเยียนเกษตรกรก็เพื่อการถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรด้วยตนเอง ซึ่งเกษตรกรหรือผู้สนใจจากชุมชนอื่นสามารถมาเรียนรู้ได้ โดยขับเคลื่อนผ่านกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร ที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

“...ชุมชนเรามีศูนย์การให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการศัตรูพืชชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้รับชม และเราก็มีที่จอดรถสำหรับนักท่องเที่ยว และรถบัสก็สามารถเข้ามาในชุมชนได้ โดยส่วนใหญ่จะไปเริ่มต้นกันที่วัดโคกหมู และเดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน เคย

มีการมาศึกษาดูงานด้านศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตรของชุมชน เราสามารถจัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อให้ความรู้แก่ผู้มาเที่ยวหรือมาศึกษาดูงานได้...” (ประสิทธิ์ อิมดี, สัมภาษณ์, 2562)

2. การทำการเกษตรปลอดภัย

การทำการเกษตรปลอดภัย คือ ระบบการเกษตรที่จะให้ผลผลิตที่ปลอดภัยจากสารพิษ หรือปลอดภัยจากการปนเปื้อนของสารและโลหะที่จะมีผลต่อผู้บริโภค นอกจากนั้นระบบการผลิตนั้นจะต้องปลอดภัยกับสิ่งแวดล้อมและเกษตรกรผู้ผลิตด้วย โดยบ้านดอนซากมีการทำเกษตรปลอดภัยทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรที่ไม่ส่งผลกระทบต่อผู้บริโภค ได้แก่ ข้าว กข ข้าวหอมมะลิ นอกจากนั้นยังมีพืชผักที่ปลอดสารพิษสำหรับจำหน่ายแก่ผู้บริโภคด้วย รวมทั้งยังมีการทำสวนส้มโอซึ่งปลอดภัยจากการใช้สารเคมี ซึ่งสามารถจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชมได้เป็นอย่างดี

“...หมู่บ้านเราทำในรูปแบบของเกษตรปลอดภัย เพราะในส่วนของภาคกลางเอง ด้วยสภาพแล้ว เขาไม่สามารถที่จะเป็นอินทรีย์ได้ เพราะเราใช้น้ำของชลประทาน มันมีเรื่องของการทำกันชน บางคนอาจอยากทำเป็นระบบอินทรีย์ แต่ตอนนี้หมู่บ้านเราทำแบบเกษตรปลอดภัย มีข้าวปลอดสาร ส้มโอปลอดสาร ผักปลอดสาร คือเรียกว่าเป็นเกษตรแบบปลอดภัยโดยส่วนใหญ่...” (ไพรัตน์ บุญศาสตร์, สัมภาษณ์, 2562)

3. ผลลัพธ์ชุมชนอันเนื่องมาจากการทำการเกษตร

บ้านดอนซากมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์อันเนื่องมาจากการทำการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวซึ่งเป็นผลผลิตหลักที่ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน “เคียงสุข” คือ ผลลัพธ์จากข้าว ได้แก่ ข้าวกล้องหอมมะลิ ข้าวกล้อง กข 43 และข้าวไรซ์เบอร์รี่ นอกจากนั้นยังมีการทำไข่เค็มจำหน่ายในรูปแบบไข่เค็มสมุนไพรอันเนื่องมาจากการทำการเกษตรเช่นกัน อีกทั้งยังมีการจัดทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรตากแห้ง ชื่อ “ยีสุนสมุนไพร” ที่ชุมชนจัดทำเป็นผลิตภัณฑ์ซึ่งสามารถจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวได้

“...บ้านดอนซากของเรามีพวกผลิตภัณฑ์ที่เป็นผลผลิตจากการทำการเกษตรของคนในหมู่บ้าน นอกจากข้าวซึ่งเป็นผลผลิตหลัก ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน “เคียงสุข” เราทำจำหน่ายมาหลายปีแล้ว คนชอบ นอกจากนั้น ลุงๆ ป้าๆ หรือชาวบ้านที่สูงอายุหน่อย แก่ก็ทำไข่เค็มสมุนไพร...” (เลิศฤทธิ์ พลนิกร, สัมภาษณ์, 2562)

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีผลิตภัณฑ์อันเนื่องมาจากวิถีเกษตร คือ การทำตะกร้าสานจากผักตบชวาและจากเชือกมัดฟาง สามารถสร้างสรรค์ให้มีรูปแบบและลวดลายต่างๆ ด้วย

“...ผลิตภัณฑ์ของผมทำมาเกือบ 5 ปีแล้ว ตอนแรกสุดที่เห็นตัวตะกร้าสานเนี่ย สิ่งที่ทำให้รู้สึกปึงก็คือ มันมีสีสันแล้วก็ทนทานครับ ผมชอบครับ ผมชอบตรงนี้ ผมชอบของที่มันทำดูเว่อร์วังอลังการ

สวยงามดี ปกติเขาจะทำแค่มีขอบเฉยๆ แต่ผมนั่ง
เสริมขอบเรื่อย ๆ แล้วก็ออกแบบทำลวดลายเองด้วย
จนบางทีคนที่บ้านบอกทำเวอร์เกิน แต่คนก็ชอบนะ
ขายดี มีคนสั่งเข้ามาตลอด...” (ณัฐธณพันธ์ คำแสง,
สัมภาษณ์, 2562)

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุป

จากการศึกษาปัญหาและศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิง
เกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซากตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาท
ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของ
บ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาท ได้แก่ ปัญหาด้าน
ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ปัญหาด้านการเข้าถึงชุมชน ปัญหาด้าน
สิ่งอำนวยความสะดวก ปัญหาด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว
และปัญหาด้านการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ส่วนศักยภาพของบ้าน
ดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาทที่ส่งผลต่อการจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ คือ ศักยภาพด้าน
ทรัพยากรทางการเกษตรของชุมชน ซึ่งได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร
การทำเกษตรปลอดภัย และผลิตภัณฑ์ชุมชนอันเนื่องมาจากการทำการ
เกษตร

การท่องเที่ยวชุมชนบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู
จังหวัดชัยนาท มีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น
เพื่อนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบล
ห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาทให้เป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพต่อไป

อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยปัญหาและศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาท มีการดำเนินตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาท

ในการดำเนินงานเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคำ จังหวัดชัยนาทนั้น ก่อนการดำเนินการมีการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องพบว่า ได้แก่ ปัญหาด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน ปัญหาด้านการเข้าถึงชุมชน ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ปัญหาด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และปัญหาด้านการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งเป็นผลกระทบทางลบที่จะมีต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซากสอดคล้องกับงานวิจัยของชัยรัตน์ จุสปาโล (2561) ศึกษา การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พื้นที่ชุมชนเกาะหมาก ต.เกาะหมาก อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง พบว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนดังกล่าวยังมีปัญหา ได้แก่ ปัญหาด้านการเข้าถึงชุมชน ปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก กล่าวคือสภาพพื้นที่เป็นเมืองปิดถูกล้อมรอบด้วยทะเลสาบพื้นที่บางส่วนถูกสัมปทานโดยนายทุนนอกพื้นที่ เช่น เกาะสี เกาะห้า ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวบางจุดได้ พื้นที่ภูเขาบางจุดของเกาะหมาก มีการขุดและถูกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดปัญหาด้านฝุ่นละออง เป็นต้น และเยาวชนลักษณะ แก้วยอด (2557) ศึกษา แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยชุมชนมีส่วนร่วมในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอมโนรมย์ จังหวัดนครราชสีมา พบว่าซึ่งยังมีปัญหาด้านความสามารถในการรองรับ

นักท่องเที่ยว และปัญหาด้านการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งควรได้รับการแก้ไขเพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยงู อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาทที่ส่งผลต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

จากผลการวิจัยพบว่า บ้านดอนซากมีศักยภาพการท่องเที่ยวในทรัพยากรการท่องเที่ยว กล่าวคือ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ตามวิถีเกษตร วิถีชีวิตชาวบ้าน และการประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น การทำนาดีตาราง การทำไร่นาสวนผสม การทำสวนส้มโอ การทำเครื่องจักรสาน เป็นต้น ซึ่งชุมชนบ้านดอนซาก สามารถนำมาใช้เป็นจุดเด่นเพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวในการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับชุดทฤษฎีงาน ก้นทะอุ (2560) ที่ศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน : กรณีศึกษา บ้านร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ซึ่งพบว่าบ้านร่องฟองมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว ได้แก่ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว กล่าวคือ มีทรัพยากรประเภทภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบดั้งเดิมที่สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ของผู้นำเยือน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาศักยภาพของชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินงานด้านการจัดการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเพื่อที่จะนำศักยภาพของชุมชนนั้นๆ มาส่งเสริมหรือสนับสนุนให้เป็นจุดแข็งเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของศรีบุญญา ศรีทอง (2559) ศึกษาการพัฒนาแบบแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน โดยวิเคราะห์บริบทการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนกับกลุ่มชุมชนพื้นที่การท่องเที่ยว

เชิงเกษตรต้นแบบ 4 แห่ง พบว่า ชุมชนทุกแห่งมีการจัดการการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และส่งเสริมด้านการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในการทำกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ แต่สิ่งที่ทำให้การท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนมีความโดดเด่นและแตกต่างกัน คือ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งมีศักยภาพทางการเกษตรของแต่ละพื้นที่ จึงทำให้เกิดการสร้างสรรคกิจกรรมท่องเที่ยวให้แตกต่างกันเพื่อเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว

จากกรอบแนวคิดการวิจัยที่กำหนดขึ้น จะเห็นได้ว่า ปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอกันค้ำ จังหวัดชัยนาท สัมพันธ์กับปัจจัยนำเข้าขององค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึงชุมชน ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว และด้านการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งยังควรได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมให้เกิดศักยภาพที่จะสามารถนำมาจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ ทั้งนี้ผลผลิตที่เกี่ยวกับศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอกันค้ำ จังหวัดชัยนาท คือ ศักยภาพด้านทรัพยากรทางการเกษตรของชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร การทำการเกษตรปลอดภัย และผลิตภัณฑ์ชุมชนอันเนื่องมาจากการทำการเกษตร ซึ่งควรส่งเสริมให้มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้นเพื่อนำมาเป็นจุดขายในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซากต่อไป อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์ คือ เกิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนของบ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอกันค้ำ จังหวัดชัยนาทให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการศึกษาพบว่า บ้านดอนซาก ตำบลห้วยยู อำเภอนาคู จังหวัดชัยนาทยังมีปัญหาและศักยภาพที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนซึ่งสามารถนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพดังต่อไปนี้

1.1 ควรนำด้านทรัพยากรทางการเกษตรของชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร การทำการเกษตรปลอดภัย และผลิตภัณฑ์ชุมชนอันเนื่องมาจากการทำการเกษตร มาเป็นจุดเด่นที่สามารถนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว โดยการประสานงานติดต่อกับกลุ่มนักท่องเที่ยวโดยตรงหรือการมาศึกษาดูงานของกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน และมีการนำเสนอแผนกิจกรรมในพื้นที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่

1.2 การจัดเตรียมเส้นทางในการเดินทางจากเส้นทางหลักเชื่อมต่อไปยังบ้านดอนซาก ซึ่งสามารถใช้สื่อออนไลน์ช่วยในการแสดงเส้นทางและควรมีการทำป้ายบอกทางที่เด่นชัด สังเกตได้ง่าย โดยที่คนในชุมชนมีการช่วยกันพัฒนาหรือดำเนินการร่วมกัน

1.3 การจัดเตรียมสถานที่ท่องเที่ยว ความพร้อมของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการจัดการท่องเที่ยวชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มประชาชนในชุมชนสามารถรับผิดชอบร่วมกันในการจัดเตรียมสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านดอนซาก

1.4 ควรมีการบริการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการดำเนินด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนที่มีประสิทธิภาพ อาจมีการพัฒนาร้านค้าชุมชนให้เป็นจุดจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมทั้งอาหารและเครื่องดื่ม เพื่อสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในชุมชน

1.5 ควรมีการพัฒนาด้านการรองรับนักท่องเที่ยว โดยการ
จัดเตรียมที่พัก หรือการจัดทำโฮมสเตย์ขึ้นในชุมชนสำหรับการให้บริการที่พัก
แก่นักท่องเที่ยวที่สามารถเข้าพักค้างแรมได้

1.6 ควรมีการพัฒนาการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของ
ชุมชนของบ้านดอนซากโดยผ่านสื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อออนไลน์ให้แพร่
หลายมากยิ่งขึ้น เพื่อเผยแพร่กิจกรรมของชุมชน ประชาสัมพันธ์เส้นทาง และ
ผลิตภัณฑ์ของชุมชน เป็นต้น ให้สาธารณชนได้รับทราบและเกิดความสนใจต่อ
การมาท่องเที่ยวในชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมหรือพัฒนาศักยภาพ
การท่องเที่ยวของชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาอาชีพเสริมที่สืบเนื่องจาก
การท่องเที่ยวเกษตร การพัฒนาศักยภาพนักสื่อสารชุมชนหรือมัคคุเทศก์
ท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดย
ชุมชนของบ้านดอนซากให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.2 การวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการวิจัยในรูปแบบการวิจัยเพื่อ
ท้องถิ่นหรือวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการ
ท่องเที่ยวของชุมชนบ้านดอนซากโดยให้คนในชุมชนร่วมกันจัดทำหรือ
วางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- พจนา สวนศรี (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวชุมชน*. กรุงเทพฯ : โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- ชัยรัตน์ จุลปาโล (2561). *การพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน พื้นที่ชุมชนเกาะหมาก ต.เกาะหมาก อ.ปากพะยูน จ.พัทลุง*. สงขลา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.
- ชุตติกาญจน์ กันทะอู (2560). *การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน : กรณีศึกษาบ้านร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นพรัตน์ ศุทธิถล. (2555). *รูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน*. วิทยานิพนธ์ ปริญญาดุขุภบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นำชัย หนูผล และคณะ. (2543). *การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจย์. (2556). *การท่องเที่ยวชุมชน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- เยาวลักษณ์ แก้วยอด (2557). *แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยชุมชนมีส่วนร่วมในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา*. กรุงเทพฯ : กลุ่มวิจัยและพัฒนาการปฏิรูปที่ดิน สำนักวิชาการและแผนงาน สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- วีระพล ทองมา (2559). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism : CBT) สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในเขตที่ดินป่าไม้*. สืบค้นจาก www.dnp.go.th/fca16/file/i49xy4ghqzsh3j1.doc.

- ศรัญญา ศรีทอง (2559). *การพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร (2562). *คู่มืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. สกลนคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- สินธุ์ สโรบล (2561). *การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. สืบค้นจาก rescom.trf.or.th/display/keydefault.aspx?id_colum=276.
- อรทัย กักพล. (2546). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับนักบริหารท้องถิ่น*. นนทบุรี : วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.

การเคลื่อนไหวคัดค้านโรงงานน้ำตาล
และโรงไฟฟ้าชีวมวลของ
กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย
ต.เซียงเพ็ง อ.ป่าตั่ว จ.ยโสธร
The movement against sugar cane
industry : case study Se-Bye river
conservative group at Pa Tio district,
Yasothon province

เฉลิมชัย วัตรจั่ง¹

Chalermchai Vadjang

¹ นักวิชาการองค์กร Land Watch Thai กลุ่มจับตาปัญหาที่ดิน

วันที่รับบทความ: 30 เมษายน 2563 วันที่แก้ไขบทความ: 10 มิถุนายน 2563

และวันตอบรับบทความ: 15 มิถุนายน 2563

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “การเคลื่อนไหวคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง อ.ป่าดัว จ.ยโสธร” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่อง ตุ่มโฮม ซอยบ้านเฮา สำนึก การต่อสู้ของคนอีสานในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรวมตัวคัดค้านการเข้ามาของโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลภายในพื้นที่และเพื่อศึกษาวิธีการในการระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ในการคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลในพื้นที่ โดยเป็นข้อมูลภาคสนาม ระยะเวลา 7 เดือน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2560-พฤษภาคม พ.ศ. 2561 ผลการศึกษาพบว่า การเคลื่อนไหวคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลในพื้นที่บ้านเชียงเพ็ง ต.เชียงเพ็ง อ.ป่าดัว จ.ยโสธร เกิดจากการรวมตัวของผู้คนจากหลายภาคส่วน ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการระดมมวลชน การระดมความรู้ในการเคลื่อนไหว การระดมทรัพยากร โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เครื่องมือสำคัญในการระดมทรัพยากรคือการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยมีการวางแผนการจัดกิจกรรม และกำหนดยุทธศาสตร์ วิธีการในการจัดกิจกรรมอย่างสอดคล้องกับฐานชุมชน และหลักสากล ทั้งสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านการใช้แนวปฏิบัติผ่านประเพณี ระบบวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มมาปรับใช้ในแต่ละกิจกรรมเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม คือการคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลที่เกิดขึ้นในพื้นที่

คำสำคัญ: วัฒนธรรม การเคลื่อนไหวทางสังคม การระดมทรัพยากร

Abstract

This article about the movement against the sugar cane industry and biomass power plants through a case study of the River Chi conservation group in Pa Tio District, Yasothon Province pertains to research about homeland self-help. The aim of this research is to study protests against the sugar cane industry and biomass power plant established near the community and examine resource mobilization methods for supporting many conservation group activities. Seven months of field data were gathered between November 2017 and May 2018 and analyzed.

Results were that livelihood and culture were main influential factors for all activities opposing the establishment of industry. Activities derived from concepts planning and strategy appropriate for community bases, international rules, human rights, democracy, natural conservation concept through traditions and culture.

Keywords: Cultural, Social movement, Mobilization

1.1 บทนำ

ปี พ.ศ. 2558 สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย (สอน.) หน่วยงานในสังกัด กระทรวงอุตสาหกรรม ได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ อ้อยและน้ำตาลทราย 10 ปี (2558-2569) เพื่อเพิ่มพื้นที่ปลูกอ้อย 6 ล้านไร่ ภายในปี 2 พ.ศ. 2569 โดยนโยบายนี้เกิดจากการกำหนดยุทธศาสตร์สินค้า เกษตรเป็นพืชเศรษฐกิจ 4 ชนิด ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง ปาล์ม น้ำมัน และอ้อย เพื่อขับเคลื่อนภาคการเกษตรและสนับสนุนการใช้พลังงาน ทดแทน จากปัญหาสภาวะราคาข้าวตกต่ำโดยการผลักดันการปลูกพืชใช้น้ำ น้อยทดแทน (เจาะน้ำตาลอาเซียน, 2559) โดยเป้าหมายในระยะแรกอยู่ที่ 30 จังหวัด พื้นที่ 420,000 ไร่ จากแผนยุทธศาสตร์อ้อยและน้ำตาลทราย 10 ปี ส่งผลให้เกิดการผลักดันการปรับเปลี่ยนที่นาเป็นไร่อ้อย โดยข้อมูล จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี พ.ศ. 2554 มีพื้นที่ปลูกข้าวทั้งหมด 39,565,392 ไร่ เปรียบเทียบกับ ปี พ.ศ. 2558 ลดลงเหลือ 35,841,420 ไร่ เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ปลูกอ้อยในปี 2554 มี พื้นที่ 3,208,248 ไร่ ในปี 2559 เพิ่มขึ้นเป็น 4,401,990 ไร่ โดยแผนยุทธศาสตร์ อ้อยและน้ำตาลทราย 10 ปี มีความต้องการในการเพิ่มพื้นที่ปลูกอ้อยให้ ได้ 16.07 ล้านไร่ ตามแผนยุทธศาสตร์ที่วางไว้ (กลุ่มวิชาการและสารสนเทศ อุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย, 2559: 10)

นโยบายปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวที่ไม่เหมาะสมไปสู่เกษตรกรรม ที่เน้นพืชเศรษฐกิจ 4 ชนิด โดยเฉพาะภาคอีสาน ไม่เพียงแต่เป็นการเพิ่ม พื้นที่การปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงเท่านั้น แต่พื้นที่ภาคอีสานมีภาคเอกชนได้ ขออนุญาตตามนโยบายโดยสำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย ขออนุญาตให้ผู้ประกอบการโรงงานน้ำตาลขยายกำลังการผลิตและ สามารถตั้งโรงงานน้ำตาลแห่งใหม่ได้ในพื้นที่ จนถึงปัจจุบัน มีการออกใบ อนุญาตให้ตั้งโรงงานใน 13 จังหวัดภาคอีสาน รวม 29 โรงงาน โดยโรงงาน

น้ำตาลทั้งหมดพ่วงมากับโรงไฟฟ้าชีวมวล (แม่น้ำวาด กุญชร ณ อยุธยา, 2559) ซึ่งนอกจากผลผลิตที่ได้จากอ้อยนอกจากน้ำตาลแล้วนั้น ยังมีความต้องการใช้กากที่เหลือจากกระบวนการผลิตน้ำตาลมาใช้ในการผลิตเอทานอล พื้นที่ต่าง ๆ ในจังหวัดทางอีสานที่ประสบปัญหาจากการทำนาข้าว จึงได้รับการสนับสนุนทั้งจากรัฐและเอกชนในการให้ความรู้เรื่องการทำพืชเศรษฐกิจและปรับเปลี่ยนพื้นที่นาเป็นพื้นที่ในการปลูกอ้อยเพิ่มมากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น โรงงานน้ำตาลมิตรภาพสินธุ์ จ.กาฬสินธุ์ โรงงานน้ำตาลมิตรภูเวียง จ.ขอนแก่น โรงงานน้ำตาลไทยรุ่งเรืองอุตสาหกรรม จ.สกลนคร โดยโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลกระจายอยู่ทั่วภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมุ่งเป้าเพิ่มการเพาะปลูกอ้อยในพื้นที่ที่ปลูกน้อย ปัจจุบันมีโรงงานน้ำตาลที่อยู่ระหว่างดำเนินการอยู่ในจังหวัดที่ยังไม่มีโรงงานน้ำตาล เช่น จังหวัดบึงกาฬ 5 แห่ง จังหวัดอุบลราชธานี 4 แห่ง จังหวัดหนองคาย ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ จังหวัดละ 2 แห่ง จังหวัดสกลนครและอำนาจเจริญอีกจังหวัดละแห่ง (ความหวานและอำนาจ (8) – โรงไฟฟ้าชีวมวลตอบโจทย์หรือฝันร้ายคนอีสาน, 2562) การปรับเปลี่ยนตามนโยบายรัฐได้สร้างข้อถกเถียงของประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง เกี่ยวกับการสร้างโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล มีทั้งกังวลต่อผลกระทบที่เกิดจากการสร้างโรงงาน ผลกระทบที่มีต่อพืชผลเกษตรในพื้นที่ และฝ่ายที่เล็งเห็นโอกาสการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เกษตรกรที่มีโอกาสปลูกพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ได้ดีกว่าการปลูกข้าวแบบเดิม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่จะสร้างโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลคือ มีทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนการสร้างโรงงานและกลุ่มผู้คัดค้านการก่อสร้างโรงงานในพื้นที่ ออกมาเรียกร้องทั้งในเวทีรับฟังความคิดเห็นและการติดป้ายรณรงค์ตามพื้นที่สาธารณะต่างๆ

ช่วงกลางปี พ.ศ. 2559 ในพื้นที่ ต.น้ำปลีก อ.เมือง จ.อำนาจเจริญ มีโครงการจัดตั้งโรงงานน้ำตาลขนาด 20,000 ตันอ้อย/วัน และโครงการโรงไฟฟ้าชีวมวล ขนาด 61 เมกะวัตต์ ความกังวลต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มชาวบ้านใน ต.เชียงเพ็ง อ.ป่าดัว จ.ยโสธร ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ภายใต้รัศมี 5 กิโลเมตรจากพื้นที่สร้างโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล เพื่อคัดค้านการก่อสร้างโรงงาน การรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านใน ต.เชียงเพ็ง เป็นการเคลื่อนไหวที่ชาวบ้านไม่มีประสบการณ์ในการรวมตัวเพื่อเรียกร้องคัดค้านมาก่อน จนนำไปสู่การรวมตัวกันของ ชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน นักกฎหมาย นักศึกษา ที่เข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่โดยการสนับสนุนด้านความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบที่เกิดจากการสร้างโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล การตั้งยุทธศาสตร์ และกิจกรรมรณรงค์ร่วมกัน โดยรวมตัวกันในชื่อ “กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง” ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจในการต่อสู้ของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง กลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของหลายภาคส่วน ว่ามีกระบวนการระดมทรัพยากรเพื่อการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ว่ามีวิธีการอย่างไร และทรัพยากรแบบใดที่ใช้ในการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันต่อสู้ในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง โดยบทความวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเฉพาะเรื่อง ชื่อ “ตุ้มโฮม ช่วยบ้านเฮา” สำนักการต่อสู้ของคนที่สานในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง อ.ป่าดัว จ.ยโสธร” ส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการรวมตัวคัดค้านการเข้ามาของโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลภายในพื้นที่

2. เพื่อศึกษาวิธีการในการระดมทรัพยากรด้านต่างๆ เพื่อสร้างกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ในการคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลในพื้นที่

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

บทความวิจัย เรื่อง “การเคลื่อนไหวคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง อ.ป่าติ้ว จ.ยโสธร” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่ผู้ศึกษามีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งเป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง ในฐานะกลุ่มคนที่ทำงานกับกลุ่มฯ โดยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลทำงานวิจัยในช่วงปฏิบัติงานในพื้นที่ตามหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร 7 เดือน

1.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.4.1 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ศึกษาการปรับตัวของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมในการปรับสภาพร่างกายเพื่อดำรงชีวิตเพื่อให้มีชีวิตรอดภายใต้สภาพแวดล้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งลักษณะของการใช้เทคโนโลยี ระบบเศรษฐกิจ การจัดระเบียบทางสังคมภายใต้ระบบวัฒนธรรมที่กำหนดโดยสภาพแวดล้อม เพราะประสบการณ์ได้ก่อร่างเป็นวัฒนธรรมของแต่ละแห่งตามสภาพแวดล้อม วิถีของมนุษย์ในสังคมนั้น มนุษย์จะจัดระบบธรรมชาติด้วยการตั้งชื่อ จัดประเภท สร้างสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับพืช สัตว์ และอากาศที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต สมาชิกในวัฒนธรรมหนึ่งๆ

จะแสดงออกโดยสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม จนเกิดเป็นโครงสร้างทางสังคม ลำดับชั้น และความสัมพันธ์แบบวงจร ทำให้เข้าใจต่อแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมได้ชัดเจนขึ้นเมื่อมองจากต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมเหล่านั้นที่มีอยู่ซึ่งสะท้อนออกมาอย่างเป็นรูปธรรม เช่น พิธีกรรมและสัญลักษณ์ ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องการบริโภค สภาพอากาศ และเทคนิคการยังชีพ (นฤพนธ์ ด่วงวิเศษ, 2556) ข้อมูลจากการศึกษาด้วยแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมจะทำให้พบว่าข้อกังวลของกลุ่มคัดค้านโรงงาน ตั้งอยู่บนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงตามระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม การเข้ามาของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชน การเก็บหาของป่า การเพาะเลี้ยงสัตว์ และการใช้ทรัพยากรน้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น

1.4.2 ทฤษฎีการระดมทรัพยากร

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) เกิดขึ้นช่วงทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา ในสังคมตะวันตกที่มีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมอย่างกว้างขวาง เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิความเป็นพลเมืองในสหรัฐอเมริกา ขบวนการต่อสู้เพื่อสันติภาพ ฯลฯ จุดสำคัญที่ทำให้กรอบการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมถูกพัฒนาขึ้นมา เพราะนักสังคมศาสตร์และนักเคลื่อนไหวทางสังคมพยายามสร้างทฤษฎีเพื่ออธิบายปฏิบัติการทางสังคมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นโดยให้ความสนใจกับปัญหาในการระดมมวลชนการเลือกใช้ยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่มีประสิทธิภาพ และเงื่อนไขปัจจัยด้านที่เกี่ยวข้องความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการทางสังคม โดยเรียกทฤษฎีการวิเคราะห์ใหม่นี้ว่า “ทฤษฎีการระดมทรัพยากร” (Resource Mobilization Theory) (จันทิมา อัสชะสวัสดิ์, 2558: 47-48) องค์การการเคลื่อนไหวทางสังคมจำเป็นต้องมีทรัพยากรสนับสนุนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมายได้ โดยผู้ที่เป็นเจ้าของและครอบครอง

ทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม ก็คือปัจเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้หลายมิติดังนี้ สมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกันคือ ปัจเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรที่เชื่อในเป้าหมายร่วมของขบวนการทางสังคมสมาชิกผู้สนับสนุน คือปัจเจกบุคคลที่อุดหนุนทรัพยากรแก่องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมสาธารณชน ผู้เฝ้ามองคือผู้ที่ไม่ได้เข้ามาเป็นสมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกัน แต่รับรู้ในจุดหมายและกระทำการของขบวนการทางสังคมในขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีลักษณะเป็น “ฝ่ายตรงกันข้าม” โดยฝ่ายตรงข้ามคือ ผู้ที่ทั้งไม่เห็นด้วยกับจุดหมายและการกระทำเพื่อนำไปสู่การบรรลุจุดหมายของขบวนการทางสังคม โดยอาจแบ่งออกเป็นฝ่ายต่อต้านที่เป็น ชนชั้นนำ ที่เป็นบุคคล องค์กร สถาบันทางการเมือง ฯลฯ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552: 7) ซึ่งสามารถครอบครองทรัพยากรขนาดใหญ่ และฝ่ายต่อต้านที่เป็นมวลชน ซึ่งหมายถึงปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มองค์กรที่มีการครอบครองทรัพยากรอย่างจำกัด โดยผู้ศึกษาได้ให้ความหมายของทรัพยากรที่ใช้ในการระดมเพื่อการเคลื่อนไหวนั้นไม่จำกัดแค่เพียง ทรัพยากรทางด้านมนุษย์ แต่ยังหมายรวมถึงทรัพยากรด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ทั้งมวลชนสนับสนุน ด้านทุนทรัพย์ ความรู้ การเอื้ออำนวยต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายผู้ศึกษาใช้แนวคิดทั้ง 3 แนวคิดนี้ เป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่ ผ่านการลงพื้นที่ภาคสนาม 7 เดือน เพื่อให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในบ้านเชียงเพ็งที่เป็นเหตุผลของการรวมตัวในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย เพื่อออกมาปกป้องทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั่นที่กำลังถูกคุกคามจากการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ เข้ามาในพื้นที่ เพื่อใช้เรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรมที่มีผู้ศึกษามาก่อนแล้ว ผลงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลที่กำลังทำการศึกษาและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ และการศึกษาภาคสนาม ทั้งการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มร่วมออกแบบ วางแผน พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมของกลุ่ม ความคิดเห็นและความคาดหวังต่อกิจกรรม และสัมภาษณ์เชิงลึกโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ทั้งเรื่องการดำเนินชีวิต เหตุผลของการเข้าร่วมกิจกรรม ความรู้สึกที่มีต่อกลุ่มคนที่เข้าร่วมทำกิจกรรม ความคาดหวังต่อการทำงานและเป้าหมายของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง

2. ผลการศึกษา

2.1 จุดเริ่มต้นของการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง

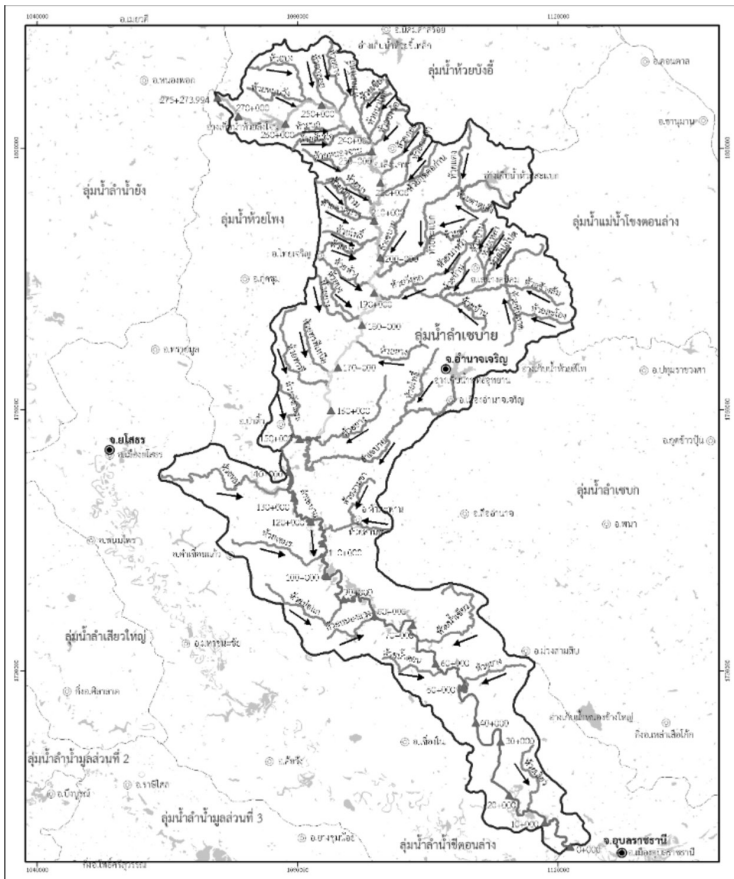
นโยบายการลดพื้นที่ปลูกข้าว เปลี่ยนเป็นพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอ้อย หลังจากมีการดำเนินตามนโยบายตามแผนยุทธศาสตร์อ้อยและน้ำตาล 10 ปี (พ.ศ. 2558-2569) โครงการโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล เมื่อกลางปี พ.ศ. 2559 ได้มีการทำการศึกษาและประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของบริษัท น้ำตาลมิตรผลกาฬสินธุ์ จำกัด โดยพื้นที่ที่ตั้งโครงการคือบริเวณ บ้านน้ำปลิก อ.เมือง จ.อำนาจเจริญ โดยบริษัทมีแนวคิดเพื่อส่งเสริมการปลูกอ้อยในพื้นที่ปลูกข้าวเดิม ทั้งในจังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดใกล้เคียง จังหวัดยโสธร มุกดาหาร เป็นต้น โดยโรงงานน้ำตาลมีกำลังผลิต 20,000 ตันอ้อย/วัน และด้วยบริษัท น้ำตาลมิตรผลกาฬสินธุ์ จำกัด มีกระบวนการผลิตน้ำตาลทรายที่ต้องใช้น้ำและไฟฟ้า ก่อให้เกิดกากอ้อยในกระบวนการผลิตในปริมาณที่มากพอที่จะนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงการ

ประเด็นในการคัดค้านที่สำคัญของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง คือการใช้ทรัพยากรของคนในพื้นที่เดิมที่มีมาตั้งแต่อดีต การปรับเปลี่ยนพื้นที่จากนาข้าวเป็นไร่อ้อย คือป่าชุมชนที่เป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เช่น ป่าชุมชนดอนมะหรี ต้นไม้ที่ขึ้นตามหัวไร่ปลายนา จะลดน้อยลงจากการปรับพื้นที่เพื่อการทำอ้อย เพราะป่าชุมชนเหล่านี้เป็นแหล่งรายได้อีกทางหนึ่งของคนในชุมชนที่จะมีการใช้ประโยชน์ตามฤดูกาลตลอดทั้งปี ทางด้านทรัพยากรน้ำ โดยทางตรงทางบริษัทจะใช้ทรัพยากรน้ำในกระบวนการ ชาวบ้านเชียงเพ็ง มีข้อกังวลว่าจะเกิดการแย่งชิงทรัพยากรน้ำในลำเซบาย เพราะชาวบ้านต้องพึ่งพาลำน้ำเซบายเป็นหลักและอีกหลายหมู่บ้าน ในการทำประปาหมู่บ้าน (อุปโภค-บริโภค) รวมไปถึงมีชาวบ้านบางส่วนที่อยู่ใกล้เคียงกับลำน้ำเซบายมีการทำนาปรังในช่วงฤดูแล้งเนื่องจากเป็นช่องทางรายได้ของชาวบ้าน การทำพืช ผัก สวนครัว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศจากเปลี่ยนแปลงกระแสน้ำและปริมาณน้ำที่ไหลลดน้อยลง การเพาะพันธุ์ปลาเนื่องจากทิศทางการไหลของน้ำเปลี่ยนแปลง ส่งผลต่อการวางไข่ของปลา

2.2 ลำน้ำเซบายเส้นเลือดหลักคนเชียงเพ็ง

ลำน้ำเซบาย เป็นลำน้ำสาขาหนึ่งของแม่น้ำมูล มีความยาวประมาณ 223 กิโลเมตร มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาภูพานบริเวณรอยต่อของจังหวัดยโสธร จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดมุกดาหาร ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประมาณ 1,530 มิลลิเมตร/ปี ต้นน้ำของลำเซบายประกอบด้วยลำน้ำขนาดเล็ก 2 สาย สายแรก เริ่มจากเทือกเขาบริเวณเขตอำเภอละหานิงกา จังหวัดยโสธร และอำเภอนิคมน้ำอ้อย จังหวัดมุกดาหาร ไหลผ่านอำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ มาบรรจบกับลำห้วยโพธิ์ที่ไหลมาจากเทือกเขาบริเวณอำเภอนองพอก จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร รวมกันเป็นสายน้ำลำเซบาย ไหลผ่านพื้นที่ตำบลเชียงเพ็ง อำเภอป่าดัว

จังหวัดยโสธร และอีกฝั่งตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ไหลผ่านรอยต่อของอำเภอคำเ็นแก้ว และอำเภอห้วยตะพาน โดยเป็นเส้นแบ่งการปกครองของ จังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญ ผ่านอำเภอเพ็ญใน อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี แล้วไหลมาบรรจบกับแม่น้ำมูล บริเวณบ้านทุ่งขุนน้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 2 ภาพแสดงเส้นทางของลำน้ำเซบาย เข้าถึงได้ที่ http://streff.dwr.go.th/Stream_EFF_Map

การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรจากลำน้ำเขบายโดยตรงมีทั้งทางด้านการอุปโภค บริโภค และการทำเกษตรกรรมในพื้นที่บ้านเชียงเพ็งมีการขุดคลองเชื่อมจากลำน้ำเขบายมายังพื้นที่การทำเกษตรกรรม นอกจากนี้การใช้ประโยชน์จากลำน้ำเขบายมีในทางอื่น เช่น การทำประมง การทำพืชผักสวนครัว เป็นต้น ลำน้ำเขบายจะมีน้ำไหลผ่านตลอดทั้งปี มากถึง 9-12 เดือนต่อปี การทำนาในหมู่บ้านเชียงเพ็ง จึงเป็นการทำนาปี ที่มีช่วงเวลาตั้งแต่เดือน พ.ค. ถึงเดือน พ.ย. และกักเก็บน้ำในช่วงฤดูแล้งไว้ใช้ในการอุปโภค บริโภค ของคนในชุมชน โดยในช่วงของการเว้นการทำนา ชาวนา ก็จะเพาะปลูกพืชที่ใช้น้ำในการเพาะปลูกน้อยกว่าข้าว เช่น ถั่วลิสง มันสำปะหลัง เป็นต้น รวมไปถึงการใช้ประโยชน์ของที่ดินที่ว่างจากการทำนา เลี้ยงสัตว์ ทั้งวัวและควายในพื้นที่นาของตน

2.3 อุตสาหกรรมอ้อยกับแนวโน้มความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในลำน้ำเขบายตอนกลาง

โรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลในพื้นที่บ้านน้ำปลีก ด.น้ำปลีก อ.เมืองอำนาจเจริญ จ.อำนาจเจริญ นอกจากจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในที่ตั้งโรงงานแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อชุมชนอื่นๆ โดยรอบ โรงงานที่ใช้การผลิตแบบอุตสาหกรรมมีความแตกต่างไปจากพื้นฐานของชุมชนบริเวณนี้ที่แต่เดิมมีวิถีชีวิตผูกพันกับการเกษตร ต้องปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อการผลิตในระบบอุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ หนึ่งสิ่งที่ถูกยกขึ้นมาเพื่อทดแทนสิ่งที่ขาดหายไปจากการตั้งโรงงานคือ การประกอบอาชีพที่มีรายได้มั่นคงได้ภายในพื้นที่ แต่เมื่อผู้ศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลที่ทางบริษัทเผยแพร่ให้กับชาวบ้าน กับสภาพปัจจุบันของชุมชนที่เป็นอยู่กลับพบว่า การเข้ามาของอุตสาหกรรมอ้อยในพื้นที่กลับยิ่งเพิ่มความเหลื่อมล้ำทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่ในชุมชนโดยรอบเพิ่มมากขึ้น ปัญหาการรวมกระจุก จนกระจาย จะยิ่งทวีคูณจากการเข้ามาของโรงงานน้ำตาลทรายและโรงไฟฟ้าชีวมวลนี้

ภาครัฐมองภาพการพัฒนา ผ่านเพียงมุมมองที่มองเพียงแค่การมีพื้นที่ปลูกข้าวที่มากกว่าแผนข้าวครบวงจรจะส่งผลให้ผลผลิตข้าวที่ผลิตออกมาล้นตลาด ตามที่หน่วยงานภาครัฐที่วางไว้ โดยไม่ได้คำนึงถึงความ เป็นจริงในพื้นที่ ที่มีเงื่อนไขแตกต่างกันออกไป ในพื้นที่บ้านเชียงเพ็ง การผลักดันให้ลดพื้นที่ปลูกข้าว และเปลี่ยนที่นาเป็นไร่อ้อยนั้น เป็นวิธีการที่ขัดแย้งไปกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่อย่างสิ้นเชิง เช่น

- ด้วยลักษณะการถือครองที่ดินของคนในบ้านเชียงเพ็ง เป็นการถือครองที่ดินตามมรดกที่ได้รับตกทอดมาจากบรรพบุรุษ แม้จะได้รับส่วนแบ่งจากการแผ้วถางมาจำนวนหนึ่งแต่ด้วยจำนวนบุตรที่นิยมมีมากในอดีต และการที่ระยะเวลาผ่านมายาวนานหลายช่วงอายุคน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านเชียงเพ็ง ถือครองที่ดินแค่เพียงเพื่อทำการเกษตรกรรมตอบสนองการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลักมากกว่าจะผลิตส่วนเกินเพื่อการค้า คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ ถือครองที่ดินอยู่ประมาณ 10-15 ไร่ ต่อ หลายครัวเรือนเพาะปลูกข้าวเหนียวเป็นหลักเพราะเป็นข้าวที่ใช้บริโภคในปัจจุบัน บางส่วนมีการเพาะปลูกข้าวหอมมะลิ เพื่อทั้งการบริโภคภายในครัวเรือน และผลิตส่วนเกินเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตรกรรมแบบผลิตอ้อย การปรับเปลี่ยนที่นาให้เป็นไร่อ้อยจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับที่ดินของคนในพื้นที่เพื่อให้เหมาะสมต่อการทำไร่อ้อยมากขึ้น ส่งผลต่อไม้ยืนต้นหัวไร่ปลายนาที่แหล่งทำมาหากินตามฤดูกาลก็ถูกทำร้ายลงไปด้วย ทำให้ขาดรายได้ทางเศรษฐกิจอีกทางหนึ่ง ที่ชาวบ้านเคยหาได้จากพื้นที่ของตนเอง

- การทำไร่อ้อย จะส่งผลกระทบ ต่อแผนการพัฒนาของหมู่บ้านที่ต้องการให้พื้นที่หมู่บ้านเชียงเพ็ง เป็น organic Village ที่วางไว้ว่า หมู่บ้านเชียงเพ็งจะเป็นหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ทั้งหมู่บ้านภายในปี พ.ศ. 2565 ด้วยเพราะการทำไร่อ้อยมีกระบวนการผลิตที่ใช้สารเคมีตลอดทั้งกระบวนการเพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุด

• การทำเกษตรในพื้นที่โดยรอบโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล ส่วนใหญ่มีการทำการเกษตรแบบอินทรีย์ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของทั้งทางจังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ภายใต้รัศมี 5 กิโลเมตร โดยเฉพาะในบ้านเชียงเพ็ง ซึ่งอยู่ในอำเภอป่าดัว จ.ยโสธร ก็เป็นส่วนหนึ่งในโครงการ “ยโสธรโมเดล” เทคโนโลยีข้าวอินทรีย์ครบวงจร หนึ่งใน 5 ยุทธศาสตร์ข้าวและชาวนาไทย โดยมีที่มาจากการหอการค้าไทย เพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการเกษตรปลอดภัย และเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจร เป็นยุทธศาสตร์ข้อแรก ของการพัฒนาจังหวัดยโสธร โดยมีโครงการพัฒนานักประกอบการวิสาหกิจชุมชนข้าวอินทรีย์ อ.ป่าดัว จ.ยโสธร ก็เป็นหนึ่งในพื้นที่ของโครงการนี้ โดยแผนการพัฒนากการพัฒนาจังหวัดยโสธรที่วางไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561-2564 ซึ่งสอดคล้องตามแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 13 ด้านการพัฒนาเรื่องของเกษตรอินทรีย์ก็ถูกยกมาทำในข้อแรกเช่นกัน

ข้อกังวลของกลุ่มคัตค้านโรงงาน ตั้งอยู่บนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงตามระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่ส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ การเข้ามาของโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่อย่างโครงการโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้า ย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านเชียงเพ็งทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่ตั้งแต่อดีตบ้านเชียงเพ็งเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการหาของป่า การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การทำปศุสัตว์ เลี้ยงวัว ควาย หรือการใช้ทรัพยากรน้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอื่นๆ ที่ใช้ในครัวเรือน ซึ่งแม้โครงการโรงงานน้ำตาล และโรงไฟฟ้าชีวมวล มีหลายกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า โครงการในลักษณะนี้ทั้งในพื้นที่ที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับบ้านเชียงเพ็ง และแตกต่างออกไป ต่างก็ได้รับผลกระทบ ที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของพื้นที่เหล่านั้น ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

จากกรณีศึกษาบ้านน้ำพอง จ.ขอนแก่น จากปัจจัยที่เลือกปลูกอ้อย ส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนต้องซื้อข้าวกินเองจากที่เคยผลิตได้เพียงพอต่อการบริโภค แต่เนื่องจากการเปลี่ยนที่นาเป็นไร่อ้อยทำให้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนจึงทำให้ต้องซื้อเข้ามาบริโภคภายในครัวเรือน กระบวนการผลิตอ้อยนั้น ต้องมีการเผาใบอ้อยเพื่อให้ย่อยต่อการเก็บเกี่ยว การเผาอ้อย ทำให้มลพิษทางอากาศเพิ่มมากขึ้น ยิ่งในช่วงฤดูการเก็บอ้อย รถบรรทุกที่เดินทางไปส่งอ้อยยังโรงงานทำให้เกิดฝุ่นละอองเป็นจำนวนมาก ส่งผลเสียต่อสุขภาพและความสะอาดของบ้านเรือน รวมไปถึงการสูญเสียอินทรีย์สารวัตถุภายในดินเพราะต้องเผาในช่วงเก็บเกี่ยว (ธัญชนก ชันศิลา และคณะ, 2555) โดยเฉพาะปัญหาสุขภาพสร้างความกังวลในหลาย ๆ พื้นที่ที่เพาะปลูกอ้อย เนื่องจากอ้อยต้องใช้สารเคมีแบบเข้มข้นในกระบวนการผลิต ตั้งแต่เตรียมพื้นที่ การเพาะปลูก การบำรุงรักษา ป้องกันศัตรูพืช จนไปถึงการเก็บเกี่ยว เช่นในกรณีของปัญหาสุขภาพของชาวไร่อ้อย ในพื้นที่ บ้านหนองกุงแก้ว อำเภอศรีบุญเรือง จ.หนองบัวลำภู นอกจากปัญหาทางด้านสุขภาพจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมไร่อ้อย อาการปวดแขนปวดขา เมื่อยล้า แล้วนั้น การประกอบอาชีพไร่อ้อย ยังส่งผลกระทบต่อด้านจิตใจต่อความกังวลที่จะได้รับสารพิษตกค้าง ที่จะตกค้างในอาหาร อากาศ ดิน และน้ำมากถึงร้อยละ 97.3 จากกลุ่มตัวอย่าง นอกจากปัญหาสุขภาพที่มีผลโดยตรงต่อตัวผู้ประกอบอาชีพชาวไร่อ้อยแล้วนั้น ในพื้นที่ยังพบปัญหาในการเพาะปลูกอ้อยนั้นส่งผลให้มีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น และมีปัญหาระบาดหนี้สินมากถึง ร้อยละ 78.8 (นิภาพร ศรีวงษ์ และอุไรวรรณ อินทร์ม่วง, 2555) ปัญหาที่เกิดจากมีภาระต้นทุนที่มากขึ้นนั้น ข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย กระทรวงอุตสาหกรรม ก็ออกมาบอกว่าในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ต้นทุนการผลิตของอ้อยก็มีอัตราที่สูงขึ้นจากอดีต เช่นในปีการผลิต 2554/55 และปีการผลิต 2555/56 มีต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงจาก 8,085 เป็น 8,802

บาทต่อไร่ ซึ่งเกิดจากราคาน้ำมันเชื้อเพลิง ยา ปุ๋ย และค่าแรงที่สูงเพิ่มมากขึ้น และมีการเปิดการค้าในตลาดน้ำตาลเสรีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในระดับภูมิภาคอาเซียน 10 ประเทศ ทำให้เกษตรกรชาวไร่อ้อยประสบกับปัญหาเกี่ยวกับราคาขายที่ต่ำลง

การเข้ามาของโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชนบท ข้อกังวลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยิ่งทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการพัฒนาของรัฐ ไม่ได้ช่วยเอื้อหนุนให้ชาวบ้านในพื้นที่มีชีวิตที่ดีขึ้นแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามยิ่งเป็นการเอื้อให้กับนายทุนเข้ามาหาผลประโยชน์ แบบที่ชาวบ้านไม่สามารถปฏิเสธโครงการนี้ได้ กระบวนการรับฟังความคิดเห็นทั้งเวทีรับฟังความคิดเห็นครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ชาวบ้านที่คัดค้านการสร้างโรงงาน ไม่ได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น และถูกกันออกจากพื้นที่โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ กว่า 300 นาย ความกังวลทั้งจากการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องในพื้นที่ การรับฟังความคิดเห็นที่ขาดการมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดการรวมมือกันระหว่างชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชนที่ติดตามประเด็นนโยบายอ้อยและน้ำตาลในภาคอีสาน กลุ่มนักศึกษาที่ทำงานในพื้นที่ประเด็นเรื่องสิทธิ ร่วมกันขับเคลื่อนและเรียกร้อง ผ่านกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ มาโดยตลอดระยะเวลากว่า 3 ปี โดยกิจกรรมที่ทางกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายจัดขึ้นมาทำให้เห็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวและการระดมทุนทางทรัพยากรด้านต่างๆ เพื่อผลักดันข้อเรียกร้องของกลุ่มเพื่อให้เกิดการยกเลิกการก่อสร้างโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล ดังจะกล่าวต่อไป

2.4 กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง

กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง เป็นกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่มีความชัดเจนในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาตั้งแต่เริ่มนั้นคือ เพื่อคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลที่ การรวมตัวของชาวบ้านและจากทุกภาคส่วนที่เข้ามาทำงานร่วมกันในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง จึงมี

เป้าหมายเดียวกัน และร่วมผลักดันผ่านการทำกิจกรรม ทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการประชุมร่วมกันหลายภาคส่วนที่มีเป้าหมายเดียวกันทั้งนักพัฒนาเอกชน นักศึกษา ข้าราชการในพื้นที่ และการรับคำปรึกษาจากทั้งนักกฎหมาย อาจารย์มหาวิทยาลัย ในการกำหนดแนวทางในการทำทุกกิจกรรม การออกแบบกิจกรรมทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายหลังจากได้ข้อสรุปของแนวทางจะนำไปสู่การเข้าที่ประชุมของกลุ่มอนุรักษ์ที่มีประจำในทุกวันอาทิตย์ แบ่งหน้าที่ที่รับผิดชอบของแต่ละฝ่ายในการทำกิจกรรม และทำตามแผนการที่ตั้งไว้ กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายมีแผน แนวทางในการทำกิจกรรมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับกลุ่มในการต่อสู้ระยะยาว กิจกรรมจึงเป็นการหนุนเสริมความเข้มแข็งในด้านต่าง ๆ ให้กับกลุ่มตามประเภทของแต่ละกิจกรรมตลอดระยะเวลาที่ก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายขึ้นมา ซึ่งแบ่งกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ตามวัตถุประสงค์ของแต่ละกิจกรรม โดยผู้เขียนได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้ คือ

(1) กิจกรรมที่ประกาศจุดยืนของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย

กิจกรรมแรกของกลุ่ม นั่นคือ **“ปณัฏฐกถาบอกรักษาลำเซบายครั้งที่ 1”** เป็นกิจกรรมที่ทำเพื่อบอกให้คนในชุมชนบริเวณใกล้เคียงได้รับรู้ถึงสถานการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในพื้นที่ถึงการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม และเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของลำเซบายที่กำลังจะถูกแย่งชิง และเป็นการประกาศตัวว่ากลุ่มนี้คือกลุ่มที่ออกมาคัดค้านการสร้างโรงงานน้ำตาลให้คนในพื้นที่ใกล้เคียง รวมไปถึงเป็นการประชาสัมพันธ์ให้กับผู้ที่สนใจร่วมคัดค้านได้เข้าร่วมกับทางกลุ่ม **“การขึ้นป้ายต่อต้าน, คัดค้าน โรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล”** บริเวณบ้านเชียงเพ็งตั้งแต่ทางเข้าหมู่บ้านตลอดจนทั่วบริเวณในหมู่บ้านจะพบเห็นถึงป้ายผ้าขนาดใหญ่อยู่ทั่วไปโดยตลอด เป็นป้ายผ้าที่เขียนข้อความที่มีทั้งลักษณะการบอกถึงพิษภัยของการเข้ามาของโรงงาน ป้ายผ้าที่บอกถึงเจตนารมณ์ของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ถูกติดตั้ง

มาตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งกลุ่ม ป้ายรณรงค์ต่างๆ จึงเป็นแหล่งประชาสัมพันธ์ข่าวสารหลักๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และเป็นประกาศเจตนารมณ์ของทางกลุ่มให้กับคนทั่วไปได้เข้าใจ

(2) กิจกรรมที่สร้างเครือข่ายจากผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการรัฐ

กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง ได้มีการทำกิจกรรมที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่เสมอ เช่น การทำกิจกรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนอีสานคือ กิจกรรม **“ปลาแดกแลกข้าว”** ที่เป็นประเพณีการแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นโครงการหนึ่งที่มีแนวคิดเพื่อต้องการให้เกษตรกรในพื้นที่ทั้งเกษตรกรบริเวณลำน้ำชีที่มีผลผลิตหลักคือ ปลายี่ และเกษตรกรบริเวณลำน้ำเซบาย ที่มีผลผลิตหลักคือ ข้าวจากนาเกษตรอินทรีย์ ได้เกิดโอกาสแลกเปลี่ยนสินค้ากันแบบของต่อของ อีกทั้งเพื่อช่วยให้ทั้งสองสังคมเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น นอกจากนี้โครงการปลาแดกแลกข้าวยังสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นแล้วในบริเวณลำชีกับโครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบให้เกษตรกรในพื้นที่ไม่สามารถเพาะปลูกได้ตามฤดูกาล เพราะมีน้ำท่วมขังเป็นระยะเวลาหลายเดือน จนต้องเลี้ยงชีพด้วยการหาปลาที่มากับน้ำท่วมเหล่านั้น และทำการถนอมอาหารด้วยวิธีการทำเป็น ปลายี่ และผลกระทบที่กำลังจะเกิดขึ้นกับพื้นที่บริเวณลำน้ำเซบาย จากโครงการก่อสร้างโรงงานน้ำตาลขนาด 20,000 ตันอ้อย/วัน และโรงไฟฟ้าชีวมวล ขนาด 61 เมกะวัตต์ เป็นอีกกระบอกเสียงหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้คนในสังคมภายนอกได้เห็นถึงผลของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ที่เกิดขึ้นในแผ่นดินอีสานต่างๆ ว่าพี่น้องประชาชนต้องได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขาอย่างไร

(3) กิจกรรมสร้างความเข้มแข็งจากคนภายในพื้นที่

การสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ที่ได้รับผลกระทบ ในพื้นที่จากโครงการพัฒนา เป็นวิธีการที่สามารถสร้างแนวร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายได้อีกทางหนึ่ง แต่ทางกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ก็ได้จัดกิจกรรมที่เป็นการหาแนวร่วมของสมาชิกจากชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ได้รับผลกระทบรัศมี 5 กิโลเมตรร่วมด้วย โดยเรียกว่ากิจกรรม **“รณรงค์ให้ความเข้าใจถึงผลกระทบที่เกิดจากโรงงาน”** โดยสมาชิกกลุ่มจะรวมตัวกันประมาณ 50 คน และออกไปประชาสัมพันธ์และแจกใบปลิวเพื่อบอกถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นให้กับคนในชุมชนต่าง ๆ ที่ยังไม่รับทราบข้อมูลได้รับทราบข้อมูลเพิ่มมากขึ้น ทั้งในบริเวณ อ.ป่าดิว ทั้ง 7 หมู่บ้าน ใน ต.เชียงเพ็ง หรือจะเป็น ต.ช้างเคียง เช่น ต.โพธิ์ไทร ต.หนองเรือ อ.เมือง จ.อำนาจเจริญ เป็นต้น

(4) กิจกรรมเพื่อการระดมทุนในการเคลื่อนไหว

กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย นอกเหนือจากเน้นความสำคัญของมวลชน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ แล้วนั้น ทุนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ช่องทางหลักของเงินทุนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้นส่วนใหญ่ได้มาจากการบริจาคจากบุคคลทั่วไป และสมาชิกกลุ่ม แต่ก็ถือว่ามีความน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับเงินทุนในการทำกิจกรรมในแต่ละครั้ง จึงเกิดเป็นกิจกรรม **“สืบชะตาลำน้ำเซบาย”** โดยกิจกรรมดังกล่าว มีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อเป็นการขอขมาให้กับสายน้ำลำเซบายที่คนในชุมชนได้ใช้ในการอุปโภค บริโภค ในช่วงเช้า และมีการจัดการแสดงดนตรีในตอนค่ำ ระดมทุนเพื่อใช้ในการทำกิจกรรม จากบุคคลผ่านทางผ้าป่าเพื่อการอนุรักษ์ ซึ่งเงินดังกล่าวจะมีการเปิดรับของผ้าป่า จากหลากหลายแหล่ง ทั้งคนในชุมชน คนในชุมชนที่ไปทำงานในกรุงเทพมหานคร คนในชุมชนช้างเคียง สถาบันการศึกษาต่าง ๆ นอกเหนือจากการระดมทุน

แล้วนั้น การจัดกิจกรรมสืบทอดลำน้ำเซบายในครั้งนี้ ยังดึงดูดให้กลุ่มคนที่ไม่เคยรู้จักกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย หรือไม่ทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้ทราบสถานการณ์เพิ่มมากขึ้นจากการที่มีผู้หลักผู้ใหญ่ระดับกระทรวงร่วมเปิดงานสืบทอดลำน้ำเซบาย ในครั้งนี้ ทำให้หน่วยงานราชการในท้องถิ่นมีความสนใจสถานการณ์เพิ่มมากขึ้นในอีกทาง

กิจกรรมต่าง ๆ ที่ถูกจัดขึ้นโดยกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย สะท้อนให้เห็นการใช้วัฒนธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวในมิติต่าง ๆ ตามแต่ละวัตถุประสงค์ของกิจกรรม เช่น การแลกเปลี่ยนของต่อกัน ในกิจกรรม “ปลาแดกแลกข้าว” เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการรัฐ เพื่อเชื่อมโยงคนจาก 2 พื้นที่มาเพื่อทำความรู้จักกัน เข้าใจปัญหาของแต่ละพื้นที่เพิ่มมากขึ้น และทำให้เห็นถึงความเห็นอกเห็นใจกันระหว่างคนของ 2 ชุมชน เกิดเป็นความสัมพันธ์ชุดใหม่

กิจกรรมที่เข้าร่วมประเพณีต่าง ๆ ภายในชุมชนในนามของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย เช่น กิจกรรมบุญบั้งไฟ ที่มีการทำขบวนล้อเลียนนายทุนที่เข้ามาทำโรงงาน มีป้ายคัดค้านตลอดขบวน ทำให้เห็นการสอดแทรกการเคลื่อนไหวในประเพณีที่มีอยู่เป็นประจำอยู่ในชุมชน กิจกรรม “สืบทอดลำน้ำเซบาย” เพื่อเป็นการขอมาให้กับสายน้ำลำเซบายที่คนในชุมชนได้ใช้ในการอุปโภค บริโภค แต่อีกนัยหนึ่ง กิจกรรมในลักษณะนี้เป็นการเปลี่ยนวัฒนธรรมของชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับลำน้ำเซบาย ให้เป็นกิจกรรมเพื่อการระดมทุนทางเศรษฐกิจในการเคลื่อนไหวของกลุ่มในอนาคต

กิจกรรมของกลุ่มที่จัดขึ้นนอกจากมีวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น กิจกรรมยังจัดบนแผนยุทธศาสตร์ที่วางไว้โดยเป้าหมายคือการคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล ด้วยวิธีการระดมทรัพยากรในด้านต่าง ๆ ทั้งมวลชน ความรู้ ทุนทรัพย์ในการจัดกิจกรรม ผ่านการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับฐานชุมชน วิถีชีวิตที่ผูกพัน

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่ไปกับกิจกรรมที่ดำเนินตามค่านิยมที่เป็นสากลด้านสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน และเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่โดยชุมชน และมีกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิธีการทั้ง 2 ข้อ ซึ่งจะอธิบายโดยตาราง ต่อไปนี้

เป้าหมายของกลุ่ม : คัดค้านโครงการโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล		
ยุทธศาสตร์ ระดมทรัพยากร, ทุน, มวลชน, ความรู้ เพื่อร่วมทำกิจกรรม ในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย		
วิธีการ 1: ใช้ฐานชุมชนในการ ทำกิจกรรม		วิธีการ 2 : ค่านิยมที่เป็นสากล สิทธิมนุษยชน, ประชาธิปไตย, อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
กิจกรรมที่สอดคล้องกับ วิธีการ 1	กิจกรรมที่สอดคล้อง วิธีการทั้ง 2 ข้อ	กิจกรรมที่สอดคล้องกับ วิธีการ 2
- ปั่นจักรยานบอกรัก ลำน้ำเซบาย - กิจกรรมแห่ขบวนบุญ บั้งไฟ - ดำข้าวนาารวมครั้งที่ 1 - ตุ่มโฮม โลเลห์ เกี่ยวข้าว นาารวมครั้งที่ 1	- ป้ายประกาศคัดค้าน รณรงค์ของกลุ่ม - ปลาแดกแลกข้าว จาก น้ำชีสู่เซบาย - สิบชะตาลำน้ำเซบาย	- ขบวนการรณรงค์ให้ความรู้ เกี่ยวกับผลกระทบจาก โรงงาน - คัดค้านเวทีรับฟังความ คิดเห็นทั้งครั้งที่ 1, 2 - คัดค้านเวทีชี้แจงผัง โรงงานและการผันน้ำ - ยื่นหนังสือกับหน่วยงาน ราชการ

หมายเหตุ: โดย นายเฉลิมชัย วัดจ้ง, 2561.

กิจกรรมทั้งหมดมุ่งเน้นที่ประโยชน์สูงสุดของการทำกิจกรรมนั้น คือ การยกเลิกการสร้างโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลในพื้นที่ จากกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ส่งผลให้มีหน่วยงานที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของกลุ่มอนุรักษ์ลำเซบายที่เกิดขึ้นในพื้นที่บ้านเชียงเพ็ง กิจกรรมที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนเอง และกิจกรรมยังช่วยอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นไว้ให้ใช้ประโยชน์สูงสุดด้วยวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ สะท้อนความสำคัญของทรัพยากรต่าง ๆ ในพื้นที่ให้คนที่อยู่ภายนอกได้เห็นความสำคัญผ่านช่องทางสื่อต่าง ๆ ความสำเร็จของกลุ่มอีกขั้นหนึ่งนั้นก็คือ การที่กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง ได้รับการพิจารณารับโล่รางวัล “การอนุรักษ์ท้องถิ่นดีเด่น ปี พ.ศ. 2561” จาก คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ที่ผ่านมา

3. สรุปผล

การรวมตัวออกมาคัดค้านโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวลของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง อ.ป่าดัว จ.ยโสธร แสดงให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มกันในครั้งนี้ผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอนุรักษ์ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งนอกจากการที่กลุ่มจะมีเป้าหมายในการคัดค้านโรงงานน้ำตาลแล้วนั้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นยังสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ของคนในชุมชนเอง และกิจกรรมยังช่วยอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นไว้ให้ใช้ประโยชน์สูงสุดด้วยวิถีชีวิตของคนในพื้นที่เอง วัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นต้นทุนที่สำคัญของการเคลื่อนไหวมาโดยตลอด กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย มีวิธีการในการใช้วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม มาเป็นเครื่องมือในการผลิตกิจกรรมต่าง ๆ ในนามกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบายเพื่อต่อยอดไปยังเป้าหมาย

ของกลุ่มคือการหยุดโรงงานน้ำตาลและโรงไฟฟ้าชีวมวล สะท้อนให้เห็นการใช้วัฒนธรรมเพื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวในมิติต่างๆ ตามแต่ละวัตถุประสงค์ของกิจกรรม

การเคลื่อนไหวได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงออกต่อสาธารณะชน ในการต่อต้าน คัดค้านโรงงานน้ำตาล ผ่านอุปกรณ์ต่างๆ ที่มีส่วนประกอบหลักเป็น สีเขียว เพื่อแสดงออกถึงสีของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ อุปกรณ์ต่างๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ในการรณรงค์ ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นอุปกรณ์ที่เอื้ออำนวยในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ถุงผ้าสีเขียว เพื่อใช้ในการใส่สิ่งของไปทำงาน ป้ายผ้าที่เขียนข้อความคัดค้าน ถูกติดอยู่แทบทุกบ้านในหมู่บ้านเชียงเพ็ง พร้อมๆ กับธงสีเขียวที่แสดงออกถึงการเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย บรรยายภาคในหมู่บ้านเชียงเพ็งที่นอกจากจะมีเสน่ห์ในตัวเองในแบบหมู่บ้านอีสานแล้วนั้น สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านก็เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ในการเคลื่อนไหวคัดค้านที่มีให้เห็นจนเป็นเรื่องปกติ เพลงที่ใช้ในการรณรงค์ของกลุ่มก็สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ การไม่ทอดทิ้งต่อการต่อสู้ที่จะเกิดขึ้น และบางบทเพลงยังแสดงให้เห็นความกังวลที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน แหล่งน้ำที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ ผ่านดนตรีพื้นเมืองอีสานแบบ หมอลำ

กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง ใช้การรวมกลุ่มและทำกิจกรรมเป็นอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐ และแสดงออกถึงการไม่ยอมรับการพัฒนาที่ไม่ได้เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง ความเข้มแข็งของกลุ่มที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งเกิดจากวัฒนธรรมที่เหนียวแน่นของคนในชุมชน ประกอบกับคนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกันในสังคมเกษตรกรรม การดำเนินผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นอยู่ภายใต้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของกลุ่มที่ตั้งเอาไว้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของการก่อตั้งกลุ่มผ่านการระดมทรัพยากรในด้านต่างๆ ทั้งมวลชน ความรู้ ทุนทรัพย์ต่างๆ

ทั้งที่เกิดจากเครือข่ายทางสังคมที่เพิ่งเกิดขึ้นหลังจากจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกที่เกิดขึ้นก่อนตั้งกลุ่มแล้ว ผ่านกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่เดิมในชุมชน เครือข่ายการทำงานเดียวกัน เครือญาติ อาชีพและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน เป็นต้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นของกลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย จึงเป็นการร่วมมือกันระหว่างหลายภาคส่วน หลายกลุ่ม ภายใต้การทำงานบนความหลากหลายภายในกลุ่มฯ กลุ่มอนุรักษ์ลำน้ำเซบาย ต.เชียงเพ็ง ได้ยึดมั่นอยู่บนเป้าหมายเดียวกันและยืนหยัดต่อสู้มาจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

ประภาส ปิ่นตอกแต่ง. (2552). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิไฮริค เบิลล์

บทความวารสาร

นิภาพร ศรีวงษ์ และอุไรวรรณ อินทร์ม่วง. (2555). ผลกระทบต่อสุขภาพจากการทำไร่ อ้อยของเกษตรกรชาวไร่อ้อย ตำบลหนองกุงแก้ว อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสารวิจัยสาธารณสุข มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 2(6).

อัจฉรา รักยุติธรรม. (2554). การพัฒนาทางเลือกกระแสหลัก. *วารสารสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา*, 2(30)

วิทยานิพนธ์

จันทิมา อัสชะสวัสดิ์. (2558). การระดมทรัพยากรเพื่อการบริหารจัดการศึกษา
ในโรงเรียนประถมศึกษา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา).
มหาวิทยาลัยศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กลุ่มวิชาการและสารสนเทศอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทราย. (2559) รายงาน
ประจำปี 2559 สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย. สืบค้น
จาก <http://www.ocsb.go.th/upload/journal/fileupload/9315-6906.pdf>

ความหวานและอำนาจ (8) – โรงไฟฟ้าชีวมวลตอบโจทย์หรือฝันร้ายคนอีสาน
สืบค้นจาก <https://isaanrecord.com/2019/09/16/sweetness-and-power-part-8-th/>

เจาะน้ำตาลอาเซียน. (2559). รอบรู้เศรษฐกิจ ตามติดตลาดโลก. สืบค้นจาก
https://www.ditp.go.th/contents_attach/143769/143769.pdf

นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ. (2556). Cultural Ecology. สืบค้นจาก <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/28>

มัน্নवाद กุญชร ณ อยุธยา อีสานแห่ง Bio Hub? (2559). สืบค้นจาก <https://isaanrecord.com/2019/09/17/sweetness-and-power-part-9-th/>

ยุทธศาสตร์อ้อยและน้ำตาลทราย 10 ปี (พ.ศ. 2558-2569). สืบค้นจาก http://www.industry.go.th/center_mng/index.php/2016-04-24-18-07-42/2016-04-24-18-09-38/2016-04-24-18-10-07/item/1558-10-2558-2569

ธัญชนก ชันศิลา และคณะ. (2555). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกปลูกอ้อยของ
เกษตรกรในอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น สืบค้นจาก <https://gsbooks.gs.kku.ac.th/57/grc15/files/pmp6.pdf>

กาแฟชนเผ่า กุญแจทางวัฒนธรรมและ
การเป็นผู้ประกอบการของ
กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ
Ethnic coffee :
Ethnic Entrepreneurization with
Cultural Capital¹

ปิยนารถ สรรพา²

Piyanart Sanpa

¹ บทความนี้เคยนำเสนอในงานประชุมวิชาการ ประจำปีการศึกษา 2560 “ชุมชนวิถีวัฒนธรรม : ชนบทในเมือง เมืองในชนบท” จัดโดย งานวิชาการและวิจัย วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนำมาพัฒนาเป็นบทความวิจัย

² เจ้าหน้าที่โครงการ “ศูนย์ส่งเสริมและประสานงานวิจัย เพื่อการปกครองตนเองของท้องถิ่น (สปอท.)

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอประเด็นการก้าวมาสู่การเป็นผู้ประกอบการกาแฟของชาวนบพทชาติพันธุ์ปกาเกอญอในพื้นที่หมู่บ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ งานวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาขั้นตอนการก้าวมาเป็นผู้ประกอบการกาแฟของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ 2) เพื่อศึกษาการใช้กาแฟเป็นเครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ประกอบการ

ผลการศึกษาพบว่า การก้าวมาเป็นผู้ประกอบการของปกาเกอญอมาจากกระแสความนิยมในการบริโภคกาแฟที่เพิ่มขึ้น เปิดโอกาสให้คนปกาเกอญอพัฒนาผลผลิตกาแฟเดิมที่มีอยู่ โดยมีแนวคิดในการจัดการทรัพยากรและพื้นที่การผลิตให้มีคุณค่า และมีความต้องการผลักดันให้เกิดการค้าที่เป็นธรรม รวมถึงการสร้างพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่กลับมาอยู่ในชุมชน ทั้งนี้การเป็นผู้ประกอบการกาแฟได้อาศัยทุนทางวัฒนธรรมของปกาเกอญอสร้างให้สินค้ามีเรื่องราวน่าสนใจดึงดูดผู้บริโภคได้เข้ามาทำความรู้จักชีวิตคนปกาเกอญอ กาแฟถูกใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางชุมชนเพื่อแสดงอัตลักษณ์ปกาเกอญอในด้านการใช้ชีวิตเกษตรอินทรีย์ทรัพยากร และเป็นการต่อรองกับการกำหนดนิยามการพัฒนาสำหรับคนชนบทชาติพันธุ์ ผู้ประกอบการปกาเกอญอพยายามแสดงให้เห็นการพัฒนาในทิศทางและรูปแบบของพวกเขาเอง

คำสำคัญ: ชาติพันธุ์ปกาเกอญอ ผู้ประกอบการชนบท กาแฟ กระบวนการเคลื่อนไหวทางชุมชน ทุนทางวัฒนธรรม

Abstract

This article presents the stepping up to the entrepreneurization of the rural (ethnic) coffee entrepreneur: The case study of Karen in Nong-Tao village, Mae-Win, Mae-Wang district, Chiang-Mai province.

The research aimed 1) to study the process of coffee-entrepreneur of Karen and 2) to study the use of coffee as a tool to negotiate the Karen's identity

Data were collected by participant observation / non-participant observation and in-depth interview with two entrepreneurs from Lapato and Lazy man brands.

The study found that the Karen entrepreneurization opportunity came from the rising of coffee consumption. The entrepreneurs have an idea to develop the trading of coffee cherries to processed coffee beans with the concept of resource management, environmental conservation, and fair trade. Also, they created a career for new generation villagers who migrated to come back home.

Karen entrepreneur use the storytelling of Karen lifestyle which is their cultural capital to communicate with customers. Organic coffee is a tool for community movement to show Karen identity: preserve and take care of natural resources. Karen Coffee Entrepreneurs of Lapato and Lazy man brands have the direction of development in the form of their own.

Keywords: Karen, Rural Entrepreneur, Coffee, Community movement, Cultural capital

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในแวดวงวิชาการได้มีงานศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคมชนบทไทย ที่เปลี่ยนไปสู่ “สังคม ผู้ประกอบการในชนบท” (Rural Entrepreneur Society) มากขึ้น เช่น งานของ ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ นักวิชาการประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ ม.เชียงใหม่ ได้จัดทำชุดโครงการวิจัย “ความเปลี่ยนแปลง ‘ชนบท’ ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว” โดยเน้นศึกษาสังคมผู้ประกอบการในชนบท และเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหากทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทได้ชัดเจน จะทำให้มีโอกาสสร้างนโยบายที่สอดคล้องกับความจริงของความเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนี้กรอบในการศึกษาชนบทที่เปลี่ยนไปเป็นสังคมผู้ประกอบการจะก่อให้เกิดความเข้าใจชนบทที่เป็นปัจจุบันมากยิ่งขึ้น หลุดจากกรอบเดิมที่มองชนบทแยกหรือแตกต่างออกไปจากสังคมเมือง ซึ่งปัจจุบันสังคมชนบทมีความเปลี่ยนแปลงในเรื่องวิถีชีวิต เศรษฐกิจ และระบบนึกคิดใกล้เคียงสังคมเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559: 27)

ผู้วิจัยจึงสนใจเกี่ยวกับประเด็นความเปลี่ยนแปลงของชนบทไปสู่สังคมผู้ประกอบการ โดยสนใจศึกษาผู้ประกอบการกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ ในพื้นที่หมู่บ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วง จ.เชียงใหม่ ที่ริเริ่มประกอบการค้าขายกาแฟ ซึ่งในที่นี้ไม่เพียงแต่เป็นผู้ปลูกกาแฟเท่านั้น แต่เป็นทั้งผู้ปลูกและผู้แปรรูปกาแฟแบบครบวงจร รวมทั้งเริ่มสร้างตราสินค้ากาแฟขึ้นมาเองโดยเป็นสินค้าทางเลือกในระบบเกษตรอินทรีย์ที่ผลิตโดยคนปกากะญอเอง และขายในรูปแบบกาแฟคั่วและกาแฟบดในถุงบรรจุภัณฑ์มีโลโก้ตราสินค้า มีการทำการตลาดผ่านสื่อออนไลน์ (Social Media) เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) รวมถึงมีหน้าร้านกาแฟในลักษณะร้านนั่งดื่ม หรือ Café ในตัวเมืองเชียงใหม่

สิ่งที่สนใจอีกประเด็นคือ ที่ผ่านมากลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอเริ่มอยู่ในช่วงที่ประสบปัญหาในเรื่องอัตลักษณ์ความเป็นปกาเกอญอที่เริ่มลดบทบาทความสำคัญลง ซึ่งเกิดจากความเปลี่ยนแปลงจากบริบทภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนในปัจจุบัน โดยเฉพาะการต้องปรับตัวเข้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชุมชน จากเดิมที่พึ่งพาอาศัยเพียงทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนมาสู่ยุคที่พึ่งพาตัวเองลดลง และเปลี่ยนจากการทำมาหากินมาเป็นทำมาหาเงินเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีความจำเป็นที่ต้องจับจ่ายใช้สอย เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าการศึกษาเล่าเรียนบุตรหลาน และวิถีการเกษตรเริ่มเปลี่ยนมาสู่การผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อสร้างรายได้ (พระนิคม กิจจุสโร และคณะ, 2548: 3) ในขณะที่อัตลักษณ์ความเป็นปกาเกอญอเองก็เริ่มจะลดบทบาทความสำคัญลงไปเรื่อย ๆ ทั้งจากกระบวนการสร้างความเป็นไทย (Thai-ization) และจากสถานการณ์ที่คนรุ่นใหม่ในชุมชนเริ่มโยกย้ายไปทำงานในตัวเมืองและมีแนวโน้มที่จะละทิ้งอัตลักษณ์เดิมและขาดความภาคภูมิใจในความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (มาลี สิทธิเกรียงไกร, 2554: 37) ดังนั้น หากมองจากจุดเริ่มต้นของการก้าวมาเป็นผู้ประกอบการของคนกลุ่มชาติพันธุ์ จึงนับเป็นจุดเปลี่ยนที่น่าสนใจว่าการเลือกขุดค้นค่ากาแพของคนปกาเกอญอดังกล่าว จะช่วยเสริมสร้างพื้นที่การแสดงอัตลักษณ์ให้กับชุมชนปกาเกอญอได้อย่างไร ซึ่งในงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาแบ่งเป็น 2 ประการ ได้แก่

1. เพื่อศึกษาขั้นตอนการก้าวมาเป็นผู้ประกอบการกาแพของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ
2. เพื่อศึกษาการใช้กาแพเป็นเครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษาผู้ประกอบการกาแพในพื้นที่หมู่บ้านหนองเต่า 2 แบรินด์ ได้แก่ แบรินด์กาแพ “เลพาทอ” (Lapato) ดำเนินงาน

โดยกลุ่มเกษตรกรลุ่มน้ำแม่วาง โดยมี นายอำนวย นิยมไพรนิเวศน์ เป็นตัวแทนคนปากาเกะญอหลักในหมู่บ้านหนองเต่า และ แบนด์กาแฟ “คนขี้เกียจ” (Lazy man) ดำเนินการโดย นายคิวกร โอโดเซา ซึ่งเป็นกิจการขนาดเล็กภายในครัวเรือน ซึ่งทั้งสองแบนด์ถือเป็นผู้กลุ่มคนปากาเกะญอคนรุ่นใหม่ที่กำลังก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการ สร้างแบนด์กาแฟของตนเอง และอาจนับได้ว่าเป็นกรณีศึกษาคนชนบทกลุ่มหนึ่งที่ช่วยสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทมาสู่การเป็น “ผู้ประกอบการในชนบท” (Rural Entrepreneur) ในขณะเดียวกัน เมื่อศึกษาชุมชนที่ลงลึกไปในบริบทปัญหาต่างๆ แล้ว อาจช่วยสะท้อนให้เห็นถึงนัยของการปรับเปลี่ยนแนวความคิดหรือเห็นถึงการเคลื่อนไหวของชุมชนในแบบใหม่ ที่ต้องการจะสื่อสารกับสังคมผ่านสินค้า โดย “กาแฟ” ในที่นี้อาจเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อสะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนได้ในทางหนึ่ง

วิธีการศึกษาและวิเคราะห์

วิธีการศึกษา ใช้วิธีจากการศึกษาภาคสนามและการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ประกอบการโดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์ผู้ประกอบการกาแฟในพื้นที่หมู่บ้านหนองเต่า ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และได้เข้าไปศึกษากระบวนการผลิตกาแฟ ได้แก่ การปลูกกาแฟ การเก็บเชอร์รี่ การแยกเปลือก การแปรรูปโดยการหมักตาก จนกระทั่งกระบวนการคั่วบดและผลิตขาย รวมทั้งได้สัมภาษณ์แนวคิดของผู้ประกอบการกาแฟ

วิธีการวิเคราะห์ วางกรอบการวิเคราะห์โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. การวิเคราะห์ขั้นตอนการก้าวขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการ

เป็นการวิเคราะห์จากกรอบแนวคิดเรื่อง “ผู้ประกอบการชนบท” (Rural Entrepreneur) โดยเป็นกรอบคิดที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทที่เริ่มเปลี่ยนแปลงสู่สังคมผู้ประกอบการ โดยที่ผู้ประกอบการชนบทมีปัจจัยต่าง ๆ ที่ผลักดันให้คนชนบทต้องเป็นผู้สร้างผลผลิตใหม่ ทั้งจากการอาศัยแหล่งทรัพยากรที่สัมพันธ์กับภาคการเกษตรในชนบท หรือโดยความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างการผลิตที่ทำให้ชนบทผันตัวสู่การเป็นสังคมผู้ประกอบการมากขึ้น โดยการวิเคราะห์ดังกล่าวเป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ประกอบการกลุ่มชาติพันธุ์ และพิจารณาขั้นตอนการก้าวขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการโดยแบ่งกรอบการวิเคราะห์เป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

- **ขั้นแรงจูงใจ/ปัจจัยผลักดัน** โดยวิเคราะห์เหตุจูงใจที่สำคัญ ทั้งปัจจัยจากภายใน เช่น ความต้องการการยอมรับ ความต้องการในการยกระดับชีวิต รายได้ ความภูมิใจในการสร้างผลผลิตด้วยตนเอง รวมทั้งปัจจัยภายนอก เช่น การถูกบีบคั้นโดยกระบวนการผลิตสินค้าและวัตถุดิบจากสภาพเดิมที่ผ่านมาและต้องการหลุดออกจากสภาวะแวดล้อมแบบเดิมที่ไม่สามารถ “ลืมนตาอำปากได้”

- **ขั้นการสะสมทุน** โดยวิเคราะห์กระบวนการสะสมทุนที่เชื่อมโยงกับการเตรียมพร้อมเพื่อนำมาสู่การเป็นผู้ประกอบการ โดยในที่นี้อาศัยกรอบแนวคิดเรื่อง “ทุน” ของ Pierre Bourdieu ซึ่งได้อธิบาย “รูปแบบของทุน” (The Forms of Capital) ที่นำมาปรับใช้เป็นการมองเรื่องการสะสมทุนในมิติที่กว้างกว่าเรื่องทุนทางเศรษฐกิจ โดยเน้นมองมิติเรื่อง “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural capital) ของตัวผู้ประกอบการที่ประกอบด้วยองค์ความรู้ ประสบการณ์ ทักษะ การพัฒนาตนเองที่เป็นการต่อยอดพื้นฐาน

ภูมิปัญญาเดิมที่มีการสืบทอดมา การแสวงหาความรู้ ทักษะ วิธีการเพิ่มเติม รวมถึงกระบวนการสร้างความยอมรับนับถือจากเครือข่ายทางสังคม และการนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของการสะสมทุนในการก้าวมาเป็นผู้ประกอบการ

- **ขั้นการดำเนินการ** โดยการวิเคราะห์การดำเนินการ ด้าน ต้นทุนสินค้า เทคโนโลยี วัตถุดิบ กระบวนการผลิต การสร้างสรรค์ผลผลิต แนวทางการต่อยอดในอนาคตในการสร้างความสำเร็จในการดำเนินกิจการ รวมถึงการวิเคราะห์รูปแบบการนำเสนอสินค้า ตลอดจนช่องทางใหม่ในการ มีพื้นที่นำเสนอสินค้า เช่น ในสื่อออนไลน์ และการใช้ช่องทางอื่นๆ

2. การวิเคราะห์กาแฟ เครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์ของ กลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ

ใช้แนวคิดเรื่องการบริโภคสัญญาณ (Consumption of Signs) ของ Jean Baudrillard มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยเป็นการวิเคราะห์ถึง วิธีการนำเสนอสินค้าและกระบวนการผลิตสินค้าภายใต้สังคมบริโภคนิยมใหม่ ซึ่งตามกรอบแนวคิดของ Baudrillard นี้ให้เห็นรูปแบบของการผลิตสร้างความจริงที่ผ่านกระบวนการผลิตซ้ำแบบจำลองหรือ “ความจริงเสมือน” (Simulacra) โดยอาศัยสัญญาณซึ่งเป็นสิ่งที่มีผลต่อการรับรู้และการกำหนด นิยามสิ่งที่อยู่รอบตัวมาเป็นส่วนหนึ่งในการสื่อสารเพื่อสร้างภาพแทน (Representation) ซึ่งในที่นี้คือการวิเคราะห์ความหมายแฝงที่ซ่อนอยู่ใน แนวคิดของผู้ประกอบการกาแฟหมู่บ้านหนองเต่า และวิเคราะห์ว่ากาแฟซึ่งเป็นสินค้าเชิงสัญญาณได้ช่วยสร้างภาพแทนของชุมชนในฐานะตัวอย่างของการเคลื่อนไหวของชุมชนและเป็นส่วนเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ส่งผลต่อการยอมรับให้กับชุมชนได้อย่างไร

ผลการศึกษา

ประวัติศาสตร์และบริบทของปกาเกอญอบ้านหนองเต่า

บริบททั่วไป หมู่บ้านหนองเต่า ตั้งอยู่ในพื้นที่ หมู่ 4 ตำบลแม่วิน อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดเขมร ห่างจากตัวเมืองจังหวัดเขมรไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 70 กิโลเมตร ตั้งอยู่บนดอยสูงกว่าระดับน้ำทะเล 1,200-1,700 เมตร เป็นหมู่บ้านชาวชาติพันธุ์ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยงสะกอ) ตามความเชื่อดั้งเดิมชาวบ้านเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนอาศัยอยู่แถบบริเวณนี้กว่าร้อยปี โดยโยกย้ายไปมาในบริเวณใกล้เคียงกัน ด้วยสาเหตุต่างๆ เช่น เกิดโรคระบาด เกิดการทำผิดจารีตประเพณีในหมู่บ้าน มีผลตามความเชื่อที่ต้องย้ายที่อยู่อาศัย จนกระทั่งเริ่มสร้างหมู่บ้านถาวร ณ บริเวณปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2513 โดยพระดีจอน โอดิชา ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 8 ของหมู่บ้านได้ย้ายมาเป็นครอบครัวแรก เพราะเห็นว่าเป็นที่ราบใกล้แหล่งน้ำ และตามมาด้วยครอบครัวอื่นๆ ต่อมา มีการขยายครัวเรือนจากการแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่ ตั้งบ้านใหม่ ขยายออกไปเรื่อยๆ จนรวมกันเป็นหมู่บ้านหนองเต่าในปัจจุบัน

จากข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่วินซึ่งสำรวจเมื่อปี 2556 ระบุว่าหมู่บ้านหนองเต่ามีประชากร 197 ครัวเรือน ประชากรชาย 433 คน ประชากรหญิง 405 คน รวม 838 คน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 8,000 ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ทำไร่ ทำสวน ทำนา และพื้นที่อยู่อาศัย ประมาณ 1,500 ไร่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ (ป่าต้นน้ำ) ประมาณ 4,000 ไร่ พื้นที่ป่าใช้สอย ประมาณ 1,500 ไร่ และพื้นที่ป่าความเชื่อ (ป่าช้า ป่าสะดือ) ประมาณ 1,000 ไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน, 2556)

วิถีการเกษตรของชาวปกาเกอญอจากอดีตถึงปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 4 ยุค ได้แก่

1. ยุคไร่หมุนเวียน วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวหมู่บ้านหนองเต่าตั้งแต่อพยพถิ่นฐานมาบริเวณนี้ไม่ต่ำกว่า 200 ปี (วินัย บุญลือ, 2545: 40) มีวิถีชีวิตเดิม คือ การหาของป่า พิซป่า สัตว์ป่า ทำไร่หมุนเวียน โดยเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูก หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ ครอบรอบ 7 ปี จึงกลับมาเพาะปลูกในพื้นที่เดิมอีกครั้ง ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการรักษาความหลากหลายของพันธุ์พืชและแหล่งอาหารตลอดทั้งปี (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2547: 236) นอกจากนี้ยังมี “ไร่เหล่า” หรือ ไร่พื้นตัว เป็นการทำไร่แบบผสมผสาน มีทั้งข้าวเผือก มันมะเขือ พริก บวบ แตง ผักกาด กะเพราแดง ยอดผักเขียว ผักชี ผักชีฝรั่ง ต้นหอม สะระแหน่ ข้าวโพด ฯลฯ พืชนานาชนิดที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนเติบโตตามฤดูกาลให้บริโภคได้ตลอดทั้งปี โดยชาวบ้านดำรงชีพด้วยวิถีนี้ตลอดมาจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลังการเข้ามาของสัมปทานไม้ (นิตยา อินญาวิเลิศ, ศิวกร โอโดชา และนิพล ศรีเอื้องดอย, 2549: 12)

2. ยุครับจ้างแปรรูปและขนไม้ (พ.ศ. 2445-2460) ชาวบ้านเริ่มรู้จักการตัดไม้เพื่อแปรรูปเป็นไม้แผ่นเนื่องจาก การเข้ามาของบริษัททำไม้ของอังกฤษ ได้สัมปทานไม้สักแถบลุ่มน้ำวางตอนกลาง (นิตยา อินญาวิเลิศ และคณะ, 2549: 12) และจ้างชาวบ้านคนป่ากาเกอะญอที่มีช้างให้ขนลากไม้ออกจากป่าไปลอยแม่น้ำ ต่อมารัฐบาลอนุญาตเปิดสัมปทานป่าไม้ ชาวบ้านมีช่องทางเลี้ยงชีพด้วยการเป็นแรงงานรับจ้างเพิ่มเติม ทั้งเลื่อยไม้ แปรรูปไม้แผ่นขาย ขนลากไม้ รวมถึงเกิดการลักลอบตัดและขนไม้เถื่อนด้วยเช่นกัน

3. ยุคปลูกฝิ่น รัฐบาลได้ออกกฎหมายด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 โดยมีการกำหนดเขตป่าหวงห้าม ห้ามเก็บหาของป่าหวงห้าม ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวชาติพันธุ์ ปกาเกอะญอโดยตรงในเรื่องการทำไร่เหล่า ไร่หมุนเวียน ที่ต้องแผ้วถางป่าและเผาป่าเพื่อฟื้นคืนป่า ต่อมา พ.ศ. 2502 สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 37 ให้เลิกการเสฟฝิ่นและจำหน่ายฝิ่นโดย

เด็ดขาดในประเทศไทย ตั้งแต่วันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2502 แต่ชาวบ้านยังมีการลักลอบปลูกฝิ่นอยู่ (นิตยา อินญาวิเลิศ และคณะ, 2549: 13) ซึ่งส่งผลต่อภาพลักษณ์ของคนชาวเขา ชาวดอย ที่นิยมปลูกฝิ่น และมีวิถีเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน ซึ่งถูกมองว่าเป็นการทำไร่เลื่อนลอย เป็นการใช้ทรัพยากรป่าอย่างไม่รู้ค่า และภาพลักษณ์เดิมที่ชาวบ้านเป็นรับจ้างแปรรูปและขนไม้ในอดีต ทำให้กลุ่มคนชาติพันธุ์ถูกมองในแง่ลบในการใช้ทรัพยากร ส่งผลต่อแนวโน้มนโยบายของรัฐบาลที่ต้องเข้ามาควบคุม ดูแล

4. ยุคของพืชเมืองหนาวทดแทนฝิ่น ความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชาวปกาเกอญอครั้งสำคัญอีกประการ คือ การเข้ามาของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ต้องการแก้ปัญหาการปลูกฝิ่นทางภาคเหนือ โดยมีแนวทางในการจัดหาพืชให้ชาวเขาในพื้นที่ภาคเหนือปลูกทดแทนฝิ่น ซึ่งกาแฟ ถือเป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนให้ปลูกทดแทนการปลูกฝิ่นในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ด้านหนึ่งมีผลดีในเชิงเศรษฐกิจและการทำให้การปลูกฝิ่นลดลง แต่ในด้านหนึ่งก็ได้ปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกของปกาเกอญอไป จากเดิมไร่หมุนเวียนถูกเปลี่ยนไปปลูกพืชเมืองหนาว ซึ่งการปลูกพืชเศรษฐกิจต้องอาศัยการดูแลใกล้ชิดมากกว่าพืชพันธุ์ดั้งเดิม โดยเริ่มมีการใช้ยากำจัดศัตรูพืช และปุ๋ยเคมีเพื่อการเพาะปลูกมากขึ้น อีกทั้งเกิดอาชีพใหม่ ๆ ขึ้น เช่น การรับจ้างดูแลและเก็บเกี่ยวผลผลิตทั้งในและนอกชุมชน

บริบทการเคลื่อนไหวของชุมชน การต่อสู้เคลื่อนไหวของชาวบ้านหนองเต่า เริ่มต้นมาจากการที่รัฐบาลเตรียมการประกาศพื้นที่ชุมชนเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 302,500 ไร่ หรือ 484 ตารางกิโลเมตร อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าสะเมิง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่วินด้วย โดยใช้ชื่ออุทยานแห่งชาติว่า “อุทยานแห่งชาติออบขาน” ตามที่คณะกรรมการอุทยานแห่งชาติได้ประชุมครั้งที่ 2/2535

ลงวันที่ 25 พฤษภาคม 2535 ซึ่งมีมติเห็นชอบให้กรมป่าไม้ดำเนินการสำรวจเพื่อจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ โดยให้เตรียมเสนอร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดเป็นอุทยานแห่งชาติ ตามมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 กรมป่าไม้เห็นควรจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2561)

จากสถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ชาวบ้านมีความตื่นตัวที่จะแก้ไขปัญหา เนื่องจากกลัวถูกอพยพออกจากพื้นที่ตั้งของชุมชน จึงเริ่มรวมตัวกันเพื่อหารือระหว่างกลุ่มชาวบ้านในหลายหมู่บ้านที่ประสบปัญหาเดียวกัน มีการจัดประชุมใหญ่ มีตัวแทนผู้ใหญ่บ้านทั้งจากหมู่บ้านชาวม้ง หมู่บ้านชาวปกากะญอ ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (ศ.ว.ท.) หรือ IMPECT และได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลจัดการป่าระหว่างหมู่บ้าน ต่อมาเรียกว่า “เครือข่ายลุ่มแม่น้ำวางตอนบน” ซึ่งภายหลังได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (คกน.) ที่รวมตัวกันจากปัญหาประกาศเขตอุทยานจากหลายจังหวัดภาคเหนือ

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเรื่องดังกล่าว ที่ผ่านมามีทั้งรูปแบบการพยายามกลับไปจัดการการรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เช่น การจัดกิจกรรมบวชป่า กิจกรรมทำแนวกันไฟป่า การปลูกห้วย ปลูกกล้วยในพื้นที่ต้นน้ำ การทำแนวอนุรักษ์สัตว์น้ำในลำห้วย รวมถึงการเคลื่อนไหวต่อสู้ในรูปแบบข้อมูลโดยได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในการทำวิจัยและให้ข้อมูลส่งเสริมการใช้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ ตลอดจนเคยใช้วิธีการชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ เป็นเวลากว่า 1 เดือน (26 มี.ค.-23 เม.ย. 2540) นอกจากนี้ยังมีการเดินขบวนเพื่อประกาศปัญหาให้สังคมรับรู้ ตลอดจนเส้นทางถนนสายเชียงใหม่ ลำพูน เข้ากรุงเทพฯ และรวมตัวกันกับกลุ่มสมัชชาคนจนในการเรียกร้องเจรจากับเจ้าหน้าที่รัฐ

แม้ว่าการเคลื่อนไหวเรียกร้องของปกาเกอะญอและชาติพันธุ์ร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ ดังกล่าว จะยังไม่สามารถยุติการประกาศเขตอนุรักษ์ซ้อนทับพื้นที่ชุมชนและป่าที่ใช้ประโยชน์ได้ในทันที แต่ก็ได้ชะลอให้เกิดการทับทวนการประกาศเขตอุทยาน ก่อให้เกิดเวทีถกเถียงแลกเปลี่ยน โดยเฉพาะประเด็นการให้ความหมายเรื่อง “การอนุรักษ์” ว่าการดูแลรักษาทรัพยากรที่ยั่งยืนควรเป็นอย่างไร เพื่อยืนยันความเชื่อของปกาเกอะญอที่พยายามเสนอว่า “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้” เพราะคนและป่าพึ่งพากันและกัน

ปัจจุบันแม้ว่าชาวบ้านหนองเต่าจะยังไม่ได้รับผลกระทบโดยการถูกให้อพยพจากพื้นที่ป่าและยังคงใช้ชีวิตเกษตรกรในพื้นที่ต่อไปได้ แต่ปัจจุบันชาวบ้านก็ได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวในการจัดสรรทรัพยากรอย่างชัดเจนมากขึ้น เช่น มีกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเป็นพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าหวงห้าม พื้นที่ป่าความเชื่อ ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการบริหารจัดการของคนในชุมชนเองในเรื่องคนอยู่ร่วมกับป่า

อย่างไรก็ตาม จุดเปลี่ยนอีกประการภายใต้แนวทางการเคลื่อนไหวดังกล่าว คือ แนวโน้มที่ชาวบ้านเริ่มหันมาใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างมีคุณค่าด้วยการเริ่มทำการเกษตรแบบอินทรีย์ และเริ่มเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรผู้ผลิต/ผู้ปลูก มาเป็นผู้ประกอบการ โดยเฉพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีทักษะและความสามารถในการผลิตและแปรรูปสินค้าเกษตร ซึ่งได้พยายามผนวกรวมเอาสิ่งที่เป็นตัวตนของชาวปกาเกอะญอมาเป็นส่วนหนึ่งในการนำเสนอแนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่างคนและป่าได้อย่างสมดุล โดยสินค้ากาแฟเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดเจน เนื่องจากเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีการปลูกกันมาก่อนแล้วและปัจจุบันได้นำมาฟื้นฟูใหม่โดยกลุ่มผู้ประกอบการ ได้ปรับกระบวนการปลูกและการแปรรูปให้เข้ากับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน และพยายามชูรูปแบบการผลิตสินค้าที่สะท้อนภาพลักษณ์ของการรักษาทรัพยากรของชาวปกาเกอะญอมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนการก้าวขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการกาแฟของคนปกากะญอ

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม พ.ศ. 2561 และได้สัมภาษณ์ผู้ประกอบการ รวมทั้งเครือข่ายของผู้ประกอบการของแบรนด์กาแฟคนขี้เกียจ (Lazyman) และกาแฟเลพาทอ (Lapato) โดยพบว่า ขั้นตอนการก้าวเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) **ขั้นแรงจูงใจ/ปัจจัยผลักดัน** (2) **ขั้นการสะสมทุน** และ (3) **ขั้นการดำเนินการ** มีผลการศึกษา ดังนี้

ขั้นแรงจูงใจ/ปัจจัยผลักดัน พบว่า จุดริเริ่มของการปรับตัวก้าวขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการกาแฟ ไม่ได้มีลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการในแบบปัจเจกบุคคล แต่เป็นการปรับตัวที่มีความเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาของชุมชนในมิติอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับแนวคิดการเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง ซึ่งประกอบด้วย 3 ประเด็น ได้แก่

1) ประเด็นการจัดการทรัพยากรอย่างมีคุณค่า โดยการหันกลับไปส่งเสริมแนวทางของการทำเกษตรรายได้ฐานคิดของความเป็นปกากะญอ ซึ่งเป็นความพยายามของกลุ่มคนทำกาแฟที่ริเริ่มการปลูกและทำกาแฟโดยใช้กระบวนการปลูกพืชแบบผสมผสานที่เน้นความหลากหลายแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว กลุ่มคนทำกาแฟดังกล่าวจึงเป็นทั้งผู้ฟื้นฟูแนวคิด และวิถีชีวิตของปกากะญอ รวมทั้งเป็นต้นแบบที่ทำให้เห็นถึงการทำเกษตรแบบธรรมชาติแก่ชุมชน โดยให้ชุมชนเห็นแนวทางการจะพัฒนาผลผลิตให้มีคุณภาพนั้น ต้องอาศัยการรักษาและปรับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้สมบูรณ์ร่วมด้วย

2) ประเด็นการสร้างระบบการค้าที่เป็นธรรม โดยชุมชนเริ่มตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมของโครงสร้างทางเศรษฐกิจในฐานะของเกษตรกรที่เป็นเพียงผู้ผลิต ไม่สามารถสร้างทางเลือกได้ ภายหลังจึงเริ่มมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายคนทำกาแฟ โดยเน้นที่การพัฒนาคุณภาพของกระบวนการปลูกและการแปรรูปกาแฟเพื่อให้ขายได้ราคาที่ดีขึ้น นอกจากนี้ โอกาสอีก

ทางหนึ่งที่มาช่วยเสริมคือการกระแสการบริโภคทางเลือกที่มาจากความต้องการของคนชั้นกลาง ซึ่งเริ่มสนใจเรื่องสุขภาพและหันมาสนใจคุณภาพของสินค้าเกษตรในชุมชนมากขึ้น ซึ่งสัมพันธ์กันกับรูปแบบการผลิตของวิสาหกิจชุมชนที่ต้องเริ่มปรับตัวให้ทันกับความต้องการดังกล่าว โดยเฉพาะความต้องการของผู้ผลิตที่ต้องการราคาที่เป็นธรรมมากกว่าเดิม และเพื่อแก้ไขปัญหาโครงสร้างพื้นฐานที่มักนำมาสู่คำถามว่าการขยันทำงานหนักของคนทำอาชีพเกษตรกร (ในฐานะ ผู้ผลิต/ปลูก) ไม่ได้ทำให้สร้างชีวิตที่ดีขึ้น หรือหลุดพ้นจากความยากจนได้ จึงนำมาสู่การผลักดันแนวคิดภายในชุมชนในการยกระดับตนเองในการพัฒนาผลผลิตในการเป็นทั้งเกษตรกรและเป็นผู้ประกอบการที่พยายามผลักดันให้เกิดระบบการค้าที่เป็นธรรม

3) ประเด็นการสร้างกลุ่มคนรุ่นใหม่ให้มีพื้นที่ในการกลับมาอยู่ในชุมชน โดยผู้ประกอบการได้นำเอากาแพของชุมชนมาสะท้อนให้คนรุ่นใหม่เห็นผลลัพธ์ในระยะสั้น โดยทำให้เห็นว่าเมื่อคนรุ่นใหม่กลับมาแล้วจะสามารถใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้ มีอาชีพ มีรายได้เพียงพอต่อการใช้ชีวิต แต่อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดยังคงอยู่ที่ทัศนคติของคนรอบตัวที่มีต่อการให้ความหมายกับการใช้ชีวิตอย่างมั่นคง ดังนั้น การสร้างพื้นที่ประกอบการกาแพจึงเป็นทางเลือกหนึ่งให้ปกาเกอญอรุ่นหลังเห็น โดยกลุ่มผู้ประกอบการเปรียบเหมือนแหล่งเรียนรู้ เป็นเป้าหมายทางความคิดและการปฏิบัติ ให้ปกาเกอญอรุ่นใหม่ได้มองเป็นต้นแบบเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการยึดแนวทางของเกษตรอินทรีย์ และการมีหลักคิดในการสร้างสรรค์การพัฒนาในรูปแบบของชุมชนเอง ตลอดจนการเรียนรู้การมีวิถีชีวิตบนรากฐานของความเป็นปกาเกอญอ

ขั้นการสะสมทุน จากการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการปกาเกอญอ มีทั้งทุนที่ได้มาโดยธรรมชาติและทุนที่สร้างและสะสมมา ดังนี้

- **ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** ด้วยพื้นที่ตั้งหมู่บ้านของผู้ประกอบการ เป็นพื้นที่ภูเขา สูงกว่าระดับน้ำทะเล 1,200-1,700 เมตร มีสภาพอากาศที่หนาวเย็น และมีความชื้นสัมพัทธ์สูง ซึ่งเหมาะแก่การปลูกกาแฟสายพันธุ์อาราบิก้า (กาแฟออร์แกนิกเคียงดอย, 2562) อีกทั้งพื้นที่ตั้งหมู่บ้านยัง สภาพแวดล้อมที่มีพื้นที่ป่า มีต้นไม้ใหญ่ จึงทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ สามารถปลูกกาแฟแซมได้ร่มไม้ในป่าได้ เนื่องจากกาแฟสามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ที่ไม่โดนแดดจัดจนเกินไป ใบไม้จากต้นไม้ใหญ่ที่ร่วงลงมานั้นก็สามารถกลายเป็นปุ๋ยและช่วยปกคลุมความชื้นหน้าดินให้กับต้นกาแฟอีกด้วย การปลูกกาแฟตามแนวทางนี้จึงเป็นลักษณะของการให้ธรรมชาติดูแลกันเอง ผู้ปลูกเพียงแต่ดูแล-ตัดแต่งกิ่ง เพื่อควบคุมการออกดอก-ผล และคอยเก็บเกี่ยวผลผลิตเมื่อถึงเวลา ศิวกร โอโดเชา (สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2561)

ผู้ประกอบการเองก็ตระหนักดีว่า “ป่า” คือ ทุนสำคัญของปกาเกอะญอ ผู้ประกอบการมักนำคำสอนภาษาปกาเกอะญอ ที่กล่าวว่า “ออกที่เก๋อดอที ออกก่อเก๋อดอก่อ” หมายถึง “การกินจากน้ำต้องรักษาน้ำ กินจากป่าต้องรักษาป่า” มาใช้ในการสื่อสารกับผู้บริโภคว่ากาแฟของแบรนด์นี้จะไม่ทำลายป่า หรือ ทุนของตน ตัวอย่างจากคำเชิญชวนส่วนหนึ่งของข้อความจาก facebook page : Lazy man coffee (สืบค้น 5 มีนาคม 2561) “การเก็บต้นกาแฟให้อยู่ควบคู่กับผืนป่าจึงเป็นภารกิจของเราและชุมชน ภายใต้แนวคิด จิบกาแฟ ดูแลป่า ท่านได้กาแฟที่ดีชิม ท่านก็ได้ส่งเสริมให้ชุมชนเราได้ดูแลป่าไปด้วย”

ภาพกาแฟได้ร่มไม้ในป่า

- **ทุนเศรษฐกิจ** (economic capital) ในรูปแบบตัวเงินลงทุน ผ่านการนำเงินออมส่วนตัวมาลงไว้กองกลางและการขอทุนพัฒนาจาก หน่วยงานของรัฐ เช่น โดยการใช้บัตรประชาชนไปขอกู้เงินจากกองทุน วิจัยการปลูกพืชรักษาหน้าดินจากมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ทุนจากโครงการ “lanna thai coffee hub” โดยคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทุน เศรษฐกิจถูกใช้ในการซื้อกล้ากาแฟเตรียมแจกจ่ายให้เครือข่ายเกษตรกรที่เป็น สมาชิกกลุ่มผู้ปลูกกาแฟได้ร่มไม้ และใช้จ่ายในการรับซื้อผลผลิตจากสมาชิก ในช่วงเก็บเกี่ยว โดยรับซื้อแบบเหวี่ยงราคาอยู่ที่ 20 บาท/กิโลกรัม ใช้ในการ จ่ายค่าจ้างเฝ้าระวังนกป่าที่ประจำหน้าร้านในตัวเมือง 8,000 บาท/ 1 คน รวมถึงใช้ในการซื้อบรรจุภัณฑ์ และใช้ในการซื้ออุปกรณ์สำหรับการ แปรรูป หรือส่งเมล็ดกาแฟไปแปรรูปในขั้นตอนที่ซับซ้อนขึ้นและเพื่อให้ได้

มาตรฐาน เช่น การคั่วเมล็ดกาแฟให้มีความสม่ำเสมอ ต้องอาศัยการคั่วจากโรงคั่วที่มีเครื่องมือขนาดใหญ่ ค่าจ้างคั่วอยู่ที่กิโลกรัมละ 60 บาท แต่ขณะเดียวกันผู้ประกอบการเองก็มีเครื่องคั่วขนาดย่อมที่ซื้อมือสองมา เพื่อต้องการคั่วให้กับคนที่มาเยี่ยมชมการผลิตในหมู่บ้านชิม เนื่องจากตามปกติแล้ว เมื่อกาแฟถูกส่งลงไปคั่วในตัวเมือง กาแฟที่บรรจุภัณฑ์และถูกเก็บไว้ที่หน้าร้าน เพื่อรอจัดจำหน่ายต่อไปทุนเศรษฐกิจยังหมายรวมถึง ทุนทางพื้นที่ทำกิน ที่ผู้ประกอบการและชาวบ้านในพื้นที่ สามารถเข้าไปใช้พื้นที่เพาะปลูกกาแฟได้ โดยไม่มีต้นทุนด้านค่าเช่าที่ดินพื้นที่ เช่น การเช่าที่ทำไร่กาแฟ หรือซื้อที่ดิน

ภาพสมาชิกกลุ่มและเครื่องคั่วกาแฟขนาดย่อม

- **ทุนทางสังคม (social capital)** ทั้งในแง่ของความสัมพันธ์กันของชาวบ้าน ที่สามารถชักชวนกันมาปลูกกาแพตามวิธีของกลุ่มผู้ประกอบการได้ นั่นคือ ปลูกแซมได้ร่มไม้และไม่ใช้สารเคมี และความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการกับเครือข่ายภายนอก ที่ปฏิสัมพันธ์กันทั้งในเรื่องของกาแพ เรื่องของการเคลื่อนไหวทางสังคมของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ-นักศึกษามหาวิทยาลัย กลุ่ม NGO กลุ่มลูกค้าคอกกาแพ กลุ่มผู้เข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้าน ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทั้งความรู้ หรือแม้กระทั่งวัสดุ อุปกรณ์ และพัฒนา กลายมาเป็นเครือข่ายลูกค้า อุดหนุนกาแพ ด้วยความชอบดื่มกาแพ หรือ สนับสนุนการเคลื่อนไหวของผู้ประกอบการ เครือข่ายลูกค้าที่อุดหนุนกาแพ ที่เล่าเรื่องราวการมากินกาแพ story ที่มาของกาแพแบบปากต่อปากกันไป หรือช่วยโฆษณาผลิตภัณฑ์ผ่านการเล่นโซเชียลของผู้มาเยี่ยม การเช็กอิน การถ่ายภาพและแชร์ไปทางสื่อโซเชียลต่าง ๆ นับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่กลุ่มผู้ประกอบการให้ความสำคัญโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม สังเกตได้จากหากมีผู้มาเยือนในพื้นที่ ผู้ประกอบการจะต้อนรับขับสู้อย่างดี และยินดีเล่าเรื่องราวที่มาที่ไปของการทำแบรนด์กาแพของตน วัตถุประสงค์ของการทำกาแพแปรรูปขาย เล่าถึงอัตลักษณ์ ความนิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของ ปกาเกอะญอที่ทำให้การผลิตกาแพของที่นี่มีเรื่องราวมากขึ้นจากกาแพโดยทั่วไป ซึ่งวิถีที่ดำเนินไปแบบนี้แสดงถึงทุนทางสังคมผ่านสัญลักษณ์ วิถีกรรม หรือประสบการณ์ในการต่อสู้เรียกร้องการดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ ปกาเกอะญอ วิถีกรรมการต่อสู้เรื่องป่าไม้ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของภาครัฐ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตปกาเกอะญอ ประสบการณ์ของผู้ประกอบการ เหล่านี้ช่วยส่งเสริมคุณค่าและสร้างเรื่องราวให้กับผลิตภัณฑ์กาแพ ในขณะเดียวกันผู้บริโภคเอง เมื่อเลือกบริโภคกาแพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มี เรื่องราวของการเคลื่อนไหวสื่อสารไปยังคนเมือง ผู้บริโภคก็ได้เพิ่มทุนทางสัญลักษณ์ของตนด้วย ดังบทสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ ศิวกร โอโตเฮ (สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2561)

“เมื่อก่อนเราไปเดินขบวนอยู่หน้าทำเนียบรัฐบาลเพื่อเรียกร้องว่าอย่าเอาคนออกจากป่า เราอยู่กับป่ามานานแล้ว อย่าแยกคนจากป่า แต่ว่าวิธีการนี้เป็นเรื่องเข้าใจยาก ซึ่งวิธีนี้ (การขยายกาแฟ-ขายเรื่องราวการทำกาแฟ) เป็นการเคลื่อนไหวแบบสันติ เป็นการทำให้คนมานั่งฟัง ซึ่งดีกว่าการออกไปชุมนุม เป็นการดึงคนมาหาแทนที่เราจะออกไปชุมนุมซึ่งก็ทำให้เรามีภาพลักษณ์ไม่ดี และการที่เลือกปลูกกาแฟก็เพราะมีผลผลิตอยู่ตลอด พอเราเก็บมาแปรรูปแล้วเราขายได้ตลอดปี ถ้าเป็นผลผลิตอย่างอื่นก็อาจจะหมดก่อน”

- **ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital)** จากการทบทวนวรรณกรรม “ทุนทางวัฒนธรรม” ตามแนวคิดของปีแยร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) หมายถึง สิ่งที่บุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม อันกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้บุคคลสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้ ทั้งนี้มักเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้ รสนิยม กิริยามารยาท นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงทรัพย์สินต่าง ๆ ที่มีคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่ในเชิงเศรษฐกิจแต่สามารถมีมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจได้ เช่น งานศิลปะ หนังสือ เอกสารรับรองทางวิชาการ (ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2548: 113)

การสะสมทุนทางวัฒนธรรมจากภายในชุมชนของผู้ประกอบการอีกส่วนหนึ่งยังมาจากการเข้าร่วมเรียนรู้และเคลื่อนไหวกับกลุ่มเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งมาจากการเรียนรู้และเห็นปัญหาของชุมชนที่สำคัญ 2 ประเด็น ได้แก่

1) ปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน นับตั้งแต่ยุคที่นโยบายของภาครัฐต้องการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนการปลูกพืชเพื่อยังชีพ ได้มีโครงการหลายโครงการที่ผลักดันให้เกษตรกรในพื้นที่สูงหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อลดการปลูกฝิ่นและป้องกันการทำไร่เลื่อนลอย เช่น ในโครงการหลวง ซึ่งมีเป้าหมายส่งเสริมให้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์หันมาทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ โดยสนับสนุนปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีต่างๆ และส่งเสริมชนิด

พืชที่ปลูกทดแทน โดยภายหลังชาวบ้านมักประสบปัญหาด้านตลาดรับซื้อ และราคาผลผลิตที่ไม่เป็นธรรม ในขณะที่การขยายตัวของพืชเชิงพาณิชย์ ยังส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เนื่องจากการใช้ที่ดินและน้ำอย่างเข้มข้นจากเดิมที่ชาวบ้านเคยทำการเกษตรแบบยังชีพซึ่งเกื้อกูลกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมากกว่า จากความตระหนักถึงวิถีชีวิตด้านการเกษตรที่ชุมชนเริ่มปลูกพืชเพื่อขายและอยู่ในวงจรของการค้าที่ไม่สามารถสร้างรายได้ที่แน่นอนและยังส่งผลเสียต่อทรัพยากรและระบบนิเวศในชุมชน ทำให้กลุ่มผู้ประกอบการเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมและเรียนรู้กับเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายลุ่มน้ำวาง เครือข่ายเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา สมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย โดยเครือข่ายเหล่านี้ทำให้ได้ตระหนัก ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาเชิงโครงสร้างของชุมชนมากยิ่งขึ้น และทำความเข้าใจแนวนโยบายการพัฒนาของรัฐ ปัญหาของระบบเศรษฐกิจที่ผูกขาดโดยทุน ปัญหาของระบบนิเวศชุมชนที่เกิดจากการทำเกษตรในวงจรของระบบทุนนิยมผูกขาดรวมทั้งการอยู่ในวงจรการค้าที่ไม่เป็นธรรม

2) ปัญหาสิทธิชุมชน ในยุคที่เกิดเครือข่ายลุ่มน้ำวาง (พ.ศ. 2537) ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดจากผลของนโยบายของภาครัฐโดยกรมป่าไม้มีแผนในการดำเนินการบริหารจัดการพื้นที่ชุมชนต่างๆ ที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต้นน้ำซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยจำกัดพื้นที่ให้ชุมชนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่เพื่อความสะดวกในการดูแลและควบคุม ซึ่งกระทบกับชาวบ้านที่อยู่อาศัยและเคยใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว ส่งผลให้มีชาวบ้านเริ่มถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุมในข้อหาบุกรุกทำลายป่า ปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการระดมแนวคิดร่วมกันระหว่างชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนในการหาแนวทางแก้ไข ซึ่งได้ข้อสรุปคือการหันกลับไปอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในหมู่บ้านของตนเอง และหลังจากนั้นทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย

ของชาวบ้านในหมู่บ้านที่อยู่ลุ่มน้ำวางตอนบน ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายลุ่มน้ำวางตอนบน” ซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวปากแควและม้งในเขตตำบลแม่วิน เพื่อจะร่วมฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ และเคลื่อนไหวเพื่อการทำเห็นสิทธิของชุมชนในการดูแลรักษาป่าโดยรอบ และสะท้อนให้เห็นว่ากฎหมายที่มีอยู่ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและทางเลือกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเอง

กรณีของการเข้าร่วมเครือข่ายเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ ของชุมชน จึงเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้และการสะสมทุนของผู้ประกอบการที่สอดคล้องกับการริเริ่มที่จะมีแนวคิดที่นำเอากาแฟมาเป็นส่วนหนึ่งในการสื่อสารให้เห็นถึงมิติของการเคลื่อนไหวของชุมชน

ขั้นตอนการดำเนินการ พบว่าในการดำเนินการระยะเริ่มแรกเกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนหลากหลายสาขาอาชีพ ได้แก่ นักพัฒนาเอกชน เกษตรกรผู้นำคนรุ่นใหม่ รวมทั้งผู้ที่เคยทำงานธุรกิจเอกชนมาก่อน โดยมีการจัดตั้งและร่วมระดมทุนในรูปแบบห้างหุ้นส่วน และมีแนวคิดร่วมกัน คือ การส่งเสริมให้ชุมชนเริ่มการผลิตกาแฟอินทรีย์หรือการปลูกกาแฟได้ร่มไม้ และให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการผลิตสินค้าที่เป็นของชุมชนเอง โดยที่กลุ่มผู้ประกอบการทำหน้าที่ช่วยรวบรวมผลผลิตของสมาชิก พัฒนาคุณภาพกาแฟ และจัดจำหน่ายให้กับผู้บริโภค ซึ่งได้เริ่มดำเนินการเรื่อยมานับตั้งแต่ปี 2553 โดยปัจจุบันทั้ง 2 แปรณต์มีการดำเนินการ ดังนี้

1. แบรินด์กาแฟเลพาทอ (Lapato)

ตราสัญลักษณ์แบรนด์กาแฟเลพาทอ Lapato

รูปแบบการดำเนินการ เป็นรูปแบบห้างหุ้นส่วนจำกัด มีแนวทางในการดำเนินการ คือส่งเสริมแหล่งปลูกกาแฟได้รุ่มไม้ สนับสนุนให้ความรู้การทำเกษตรอินทรีย์โดยเน้นหลักการเรื่องชุมชนกับป่า ส่งเสริมและพัฒนาการแปรรูปผลผลิตกาแฟได้รุ่มไม้ให้มีคุณภาพ มีมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นที่ยอมรับ ตลอดจนเน้นการผลักดันให้เกิดระบบการค้าที่เป็นธรรมระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยที่ผลกำไรส่วนหนึ่งจัดสรรเป็นกองทุนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับสมาชิก

การผลิตและการรับซื้อ มีพื้นที่ของเครือข่ายสมาชิกที่ปลูกกาแฟหลายแห่ง ได้แก่ ตำบลแม่วิน อำเภอแม่อวัง อำเภอสะเมิง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง โดยใช้วิธีการส่งเสริมและกำหนดเงื่อนไขให้สมาชิกปลูกกาแฟในรูปแบบอินทรีย์และรับซื้อผลเชอร์รี่ จากนั้นนำมาแปรรูปต่อ ในขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การหมักล้าง แยกเปลือกกาแฟ ตากกาแฟ แล้วจึงนำไปจิ้งโรงคั่วโดยอาศัยเครื่องคั่วที่ได้มาตรฐานเพื่อคั่วกาแฟให้มีความสม่ำเสมอและมีคุณภาพ และนำมาบรรจุภัณฑ์โดยอำนวยการเป็นหนึ่งในหุ้นส่วนที่มีพื้นที่จัดการด้านการแปรรูปกาแฟในแบบกะลา และมีการจ้างแรงงานในชุมชนดำเนินการในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ของแต่ละปี

ช่องทางการขาย เมื่อผ่านกระบวนการแปรรูปแล้วกาแฟเลพาทอ ใช้ 2 ช่องทางหลักในการขาย ได้แก่

1) การขายกาแฟในแบบบดหรือคั่วบรรจุถุง ขนาด 250 กรัม และ 500 กรัม โดยในระยะเริ่มแรก ขนาด 250 กรัม ขายราคา 150 บาท และ ขนาด 500 กรัม ขายราคา 300 บาท ต่อมาเริ่มมีการพัฒนาคุณภาพกาแฟมากขึ้นจากการคัดเลือกเมล็ดกาแฟเฉพาะเกรดคุณภาพ จึงเพิ่มราคาเป็น ขนาด 250 กรัมขายราคา 200 บาท และ 500 กรัมขายราคา 400 บาท โดยจำหน่ายผลผลิตทั้งผ่านการส่งโดยตรงจากร้านกาแฟเลพาทอ และทางการสั่งซื้อออนไลน์ รวมทั้งการขายส่งให้ร้านค้าในร้านที่ขายสินค้าอินทรีย์ เช่น ร้านเลมอนฟาร์ม

2) เปิดร้านกาแฟขายเป็นกาแฟพร้อมดื่มที่ละแก้ว โดยร้านตั้งอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ (บริเวณทางเข้าอุทยานหลวงราชพฤกษ์ ณ ศูนย์วิจัยเกษตรหลวงเชียงใหม่ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่) ลักษณะภายในร้านเหมือน café โดยทั่วไป คือ มีเคาน์เตอร์บาร์สำหรับบริการลูกค้า มีมุมบาร์มูมโต๊ะกาแฟ นั่งดื่มสำหรับลูกค้า และมีสมาชิกกลุ่มอยู่ประจำร้านในแต่ละวัน (หยุด 1 วันคือวันจันทร์) คอยหมุนเวียนเป็นคนชงกาแฟซึ่งใช้วิธีการดริป (Drip) แทนเครื่องทำกาแฟแบบเอสเพรสโซ่ (Espresso) โดยกลุ่มลูกค้ามาจากผู้ที่สัญจรไปมาเนื่องจากร้านกาแฟเป็นทางผ่านเพื่อจะท่องเที่ยวอุทยานหลวงราชพฤกษ์ วัดพระธาตุดอยคำ รวมทั้งเครือข่ายคนรู้จักที่แวะเวียนมา เช่น เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายชาตินิรฐ รวมทั้งเครือข่ายจากคนที่สนใจเรื่องกาแฟอินทรีย์ กาแฟอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังมีช่องทางออนไลน์ ที่มีการประชาสัมพันธ์สินค้าและกิจกรรมทาง Facebook fan page ในชื่อ Lapato Organic Coffee รวมทั้งกำลังติดต่อหาช่องทางการตลาดที่เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะผู้ประกอบการผลผลิตอินทรีย์ เช่น ร้านฮักเวียง ในจังหวัดเชียงใหม่

การประกันคุณภาพเกษตรอินทรีย์ ใช้ระบบการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์โดยความร่วมมือกับสหกรณ์กรีนเนทประเทศไทย (Green Net Cooperative) ในการรับรองมาตรฐานในส่วนของการแปรรูปอินทรีย์ ซึ่งเป็นการรับรองมาตรฐานด้วยระบบที่เรียกว่า Participatory Guarantee System หรือ PGS โดยการแลกเปลี่ยนการรับรองระหว่างกลุ่มเครือข่าย โดยมีกิจกรรมจัดให้มีการเยี่ยมแปลงเกษตรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์แม่วิน เพื่อตรวจรับรองคุณภาพ มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยประมาณปีละ 3 ครั้ง

2. แบรินด์กาแฟคนขี้เกียจ (Lazy man)

ตราสัญลักษณ์แบรนด์กาแฟคนขี้เกียจ Lazy man

รูปแบบการดำเนินการ ดำเนินการโดย นายศิวกร โอโดเชา ซึ่งเป็นกิจการขนาดเล็กภายในครัวเรือน ซึ่งได้แยกกิจการมาจากกาแฟเลพาทอ เนื่องจากต้องการให้มีร้านกาแฟ มีสินค้ากาแฟตั้งอยู่ในหมู่บ้าน (เลพาทอ กาแฟจะอยู่ในเมืองเป็นหลัก เนื่องจากส่งลงไปโรงคั่วในตัวเมืองและบรรจุภัณฑ์ที่ร้าน) โดยแนวคิดที่อยากจะให้ผู้เยี่ยมเยือนได้มีกาแฟติดไม้ติดมือโดยไม่ต้องรอสินค้าส่งมาจากในเมือง

การผลิตและการรับซื้อ มีสวนกาแฟเป็นของตัวเองที่ใช้วิธีปลูกไต้หวันไม่ และอีกส่วนโดยการรับซื้อจากผู้ปลูกกาแฟซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในหมู่บ้านหนองเต่าในรูปแบบเซอร์วิ และนำมาผ่านกระบวนการแปรรูปแบบกะลาโดยใช้พื้นที่ภายในบริเวณบ้านในรูปแบบครอบครัวและจ้างแรงงาน ซึ่งเป็นเครือญาติที่อยู่ใกล้ชิด มีเครื่องคั่วกาแฟเชิงพาณิชย์ในขนาดเล็ก ใช้วิธีบรรจุภัณฑ์และส่งขายเอง นอกจากนี้อำนวยการยังเป็นผู้ที่คอยผลักดันและสนับสนุนชุมชนในการรณรงค์ให้คนสนใจทำเกษตรอินทรีย์ โดยมีการจัดกิจกรรมสอนการทำเพาะกล้ากาแฟ การปลูกกาแฟตามแนวคิด “คนขี้เกียจ” และการทดลองการปลูกพืช

ช่องทางการขาย ในขั้นแรกใช้วิธีการคั่วมือ บดมือ บรรจุถุงขาย โดยแบ่งเป็นขนาด 250 กรัม และขนาด 500 กรัม ต่อมาเริ่มมีเทคโนโลยีขนาดย่อม เช่น เครื่องบดกาแฟ เครื่องคั่วกึ่งไฟฟ้ากึ่งมือ และเริ่มพัฒนาคุณภาพกาแฟมากขึ้น โดยมีกลุ่มลูกค้าจากผู้เดินทางมาเที่ยวในหมู่บ้าน กลุ่มคนรู้จักและเครือข่ายคนที่เคยทำงานร่วมกันในงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนผู้ที่สนใจ อาทิ นักเรียน นักศึกษาที่เข้าแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ รวมทั้งลูกค้าจากช่องทางการขายทางออนไลน์ โดยมี Facebook fan page ชื่อ Lazyman coffee และอาศัยช่องทางออกร้านในเทศกาลกาแฟต่าง ๆ บ้าง ปัจจุบัน คิวกรเริ่มต่อเติมบ้านเพื่อมีพื้นที่สำหรับทำเป็นร้านกาแฟ (cafe) ขนาดเล็ก ๆ ไว้ภายในบริเวณบ้าน เพื่อเป็นที่นั่งที่สาธิตการชงกาแฟในบ้าน และมีมุมโต๊ะนั่งดื่มพูดคุย โดยอยู่ระหว่างก่อสร้าง (เดิมมีการสาธิตการทำกาแฟให้แขกผู้เยือนอยู่ชิมแล้ว แต่ทำในบ้านไม่มีพื้นที่เป็นกิจจะลักษณะ)

ในขั้นของการดำเนินการ แม้ว่าผู้ประกอบการกาแฟจะได้แยกออกมาทำกาแฟเป็น 2 แปรนด์ แต่ในแนวทางการดำเนินการและวิธีคิดในเรื่องการทำกาแฟของชุมชนยังมีจุดร่วมที่คล้ายกัน คือ เป็นกาแฟที่ปลูกได้

ร่วมไม้ การส่งเสริมให้มีกระบวนการผลิตการแปรรูปกาแฟแบบอินทรีย์ในระบบการค้าที่เป็นธรรม มีกระบวนการที่เน้นการให้ความรู้ที่เน้นหลักการคนอยู่กับป่า รวมทั้งการสะท้อนถึงกระบวนการจัดการรักษาและควบคุมการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าที่ชุมชนตกลงร่วมกัน

ทั้งนี้ เงื่อนไขสำคัญของการก้าวเป็นผู้ประกอบการของหมู่บ้านหนองเต่ามาจาก

1) **เครือข่ายการมีส่วนร่วมภายในชุมชน** โดยบทเรียนจากการเคลื่อนไหวร่วมกับเครือข่ายชุมชนต่าง ๆ ในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนและระหว่างเครือข่ายชุมชนในการจัดองค์กรเครือข่ายทางสังคม ทำให้เกิดความเข้าใจปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบวงจรของระบบการค้าแบบผูกขาด และเป็นการช่วยเปิดพื้นที่ให้กับการสะท้อนคิดและความตระหนักทางสังคมที่ช่วยให้มองเห็นความเชื่อมโยงของการสร้างตัวตนแบบใหม่ที่ไม่ยึดติดหรือผูกโยงอยู่กับระบบการผลิตในรูปแบบเกษตรในระบบพันธสัญญา (Contract Farming) ที่เป็นเพียงเกษตรกรผู้ผลิตที่ป้อนผลผลิตเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ แต่เป็นการเพิ่มพื้นที่และสร้างโอกาสให้กับเกษตรกรระดับวิถีชีวิต ยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและความภาคภูมิใจในฐานะผู้ประกอบการ ในขณะที่ยังคงยึดโยงกับอัตลักษณ์ทางสังคมไว้ในฐานะที่เป็นต้นทุนรูปแบบหนึ่ง

2) **ทุนทางวัฒนธรรมกับการผลิตสินค้า** ผู้ประกอบการปรับเอาวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์มาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างตัวตนของสินค้า เป็นการเคลื่อนไหวปรับตัวไปกับกระแสความเปลี่ยนแปลง ไม่ได้ปฏิเสธระบบ การบริโภคนิยม ทั้ง 100 เปอร์เซนต์ แต่เลือกปรับใช้การบริโภคในการเพิ่มอาชีพ ด้วยการพยายามโยงเรื่องราวของสินค้าเข้ากับวิถีชีวิตและแนวคิดของปกาเกอะญอในอดีต เสนอเรื่องราว การเพาะปลูกกาแฟแบบปกาเกอะญอ เกษตรอินทรีย์ การปลูกพืชเศรษฐกิจโดยไม่โค่นทำลายป่า

ผู้วิจัยได้เทียบเคียงการผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมของผู้ประกอบการของคนปกาเกอะญอ ตามแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ของปีแยร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ทั้ง 3 ลักษณะ ดังนี้

(1) ทุนทางวัฒนธรรมที่ได้รับการปลูกฝังเข้าไปในตัวปัจเจก (Emboided State) ผ่านกระบวนการหล่อหลอมของครอบครัว สังคม โดยได้รับการสั่งสมตั้งแต่วัยเด็ก ถูกอบรมปลูกฝังจนแฝงเข้าไปในตัวบุคคลอย่างลึกซึ้งจนมองไม่เห็นและรวมหลอมเป็นคุณสมบัติประจำตัวที่ถูกมองว่า เป็นสิ่งที่ “ธรรมชาติ” หรือ “พระเจ้า” ให้มา แต่แท้จริงแล้วเป็นการเรียนรู้เพิ่มเติมจากภายนอกแล้วประกอบสร้างเป็นโครงสร้างการรับรู้และประเมินคุณค่า เช่น องค์ความรู้ ทักษะ ภูมิปัญญา ซึ่งเอื้อให้ปัจเจกมีศักยภาพที่จะครอบครองหรือบริโภคทรัพย์สินทางวัฒนธรรม เป็นทุนที่ฝังอยู่ในระบบวิถีชีวิตของบุคคล เป็นรูปแบบความคิด ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือ (ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2548: 113)

ผู้วิจัยพบว่า การเล่าเรื่องราวการใช้ชีวิตของผู้ประกอบการแสดงถึงสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่น ผูกพันกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ประกอบการมักกล่าวเล่าเรื่องราวขององค์ความรู้ ค่านิยม แนวคิด ความเชื่อ จารีต ประเพณีของปกาเกอะญอผ่านคำสอน ที่เรียกว่า “บทพา” หรือ บทกลอน-บทสุภาษิตของคนปกาเกอะญอ ถูกนำมาหลอมรวมกับการประกอบการ-การทำธุรกิจกาแฟ ที่ระหว่างขายและแนะนำสินค้าจะมีการเสนอแนวคิด-ความเชื่อ ของปกาเกอะญอ เรื่อง “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้” คนมีรายได้จากการขายกาแฟ ป่ายังคงอยู่ จากการปลูกกาแฟได้ร่มไม้ ไม่แปลงเป็นพื้นที่เขาหัวโล้น เหมือนการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ รวมถึงเรื่องของการที่ผู้บริโภคเลือกกาแฟนี้ จะช่วยส่งเสริมการมีอาชีพ การมีรายได้ของคนปกาเกอะญอ ลูกหลานปกาเกอะญอได้กลับบ้าน ไม่ต้องดิ้นรนไปหางานทำในตัวเมือง หรือนอกชุมชน ดังที่สะท้อนในบทสัมภาษณ์ผู้ประกอบการ ศิวกร โอโดเขา (สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2561)

“ผมคิดว่าความสำเร็จของการศึกษาในระบบคือการทำให้เราหาตัวเองไม่เจอ เพื่อที่เขาจะไปเป็นแรงงาน หรือในระบบที่ไม่ต้องมีความคิดเป็นของตัวเอง ไม่ต้องวิพากษ์วิจารณ์รัฐ อยู่ในกรอบ ซึ่งไม่ใช่เป็นการศึกษาที่สนับสนุนให้คนค้นหาตัวตน ค้นหาแรงบันดาลใจ แต่เป็นระบบที่เขาทำให้สูญเสียแรงบันดาลใจ และเมื่อเราเกิดมีแรงบันดาลใจทำอะไรก็อาจจะแก่แล้ว อาจไม่ไหวแล้ว ซึ่งถ้าเขาเติบโตมาในแบบธรรมชาติเขาจะหาตัวเองได้ไม่ยากแต่พอไปเข้าโรงเรียนแล้วทำให้เขาสับสน และทำให้คิดว่าจะใช้ชีวิตแบบคนในเมืองหรือเปล่า หรือกลับไปเป็นปกาเกอญอได้ไหม แต่แนวโน้มก็คือไปอยู่ในระบบมากขึ้น มีน้อยที่จะอยากให้อยากกลับมาใช้ชีวิตแบบนี้”

“ผมว่ากาแฟทำให้เกิดการพูดคุยเป็นประเด็นที่สำคัญ และได้ทำหน้าที่สร้างให้เกิดอาชีพเล็ก ๆ ให้กับคนกลุ่มหนึ่งที่เขาคิดว่าเขาอยากจะทำ กลับมาอยู่บ้าน สร้างพื้นที่ที่ทำให้ชุมชนทำอะไรร่วมกัน ผมถือว่ากาแฟได้ทำหน้าที่เยอะที่ผ่านมา ซึ่งตรงกับ concept ของ Lazy man เห็นโครงการส่งเสริมการเพาะกลั้กาแฟตรงหน้าบ้านโฮซีใหม่ เมื่อก่อนเราใช้พื้นที่ตรงนั้นเป็นเวทีในการประชุม การสื่อสารให้ชาวบ้านมาทำเพาะกลั้ร่วมกัน พอถึงหน้าฝน ใครสนใจก็มาปลูกแบบนี้ มาทำแบบนี้ คือ ได้แนวคิด ได้วิธีการแล้ว แต่ขึ้นอยู่กับว่าจะทำหรือเปล่า ซึ่งคนโดยประมาณ 80 กว่าคนก็มากกันอย่างต่อเนื่อง เป็นแนวทางที่พยายามเท่าที่ทำได้”

ตลอดการวิจัย ผู้วิจัยสัมผัสได้ถึงความภาคภูมิใจในความเป็นปกาเกอญอของผู้ประกอบการ ผ่านการบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน ภูมิปัญญาของปราชญ์ในหมู่บ้าน คติ-คำสอน ของผู้อาวุโส ค่านิยม ความเชื่อ จารีต ประเพณี รวมถึงประสบการณ์การเคลื่อนไหวของตนในการร่วมขบวนการเรียกร้องสิทธิทำกินและใช้ชีวิตแบบวิถีปกาเกอญอหรือแนวคิดใหม่ๆ ด้านการพัฒนา-การหันกลับมาฟื้นฟูชุมชน-การแปรรูปผลผลิตการเกษตรที่ผู้ประกอบการได้มาจากการมีโอกาสดูแลไปศึกษาดูงาน

ทั้งในไทยและต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนความรู้กับ NGO นักวิชาการ นักวิจัย นักศึกษา คณะครูงานจากทั้งภาครัฐและเอกชน ที่แวะเวียนเข้ามาในพื้นที่ หรือผู้ประกอบการเองได้มีโอกาสไปร่วมงานประชุม งานเสวนา ภายนอกชุมชน สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมผู้ประกอบการจนกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ฝังเข้าไปในตัวปัจเจก (Emboided State) ของผู้ประกอบการอย่างเห็นได้ชัด ตัวตนของผู้ประกอบการจึงประสานเป็นอัตลักษณ์ของสินค้าไปอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน กล่าวคือ กาแฟของผู้ประกอบการในงานวิจัยนี้ ไม่ใช่แค่กาแฟ ที่ผู้บริโภคจะสนใจเรื่องราวรสชาติ เรื่องคุณภาพทางการผลิตเท่านั้น แต่คือความสนใจในเรื่องราวของกลุ่มผู้ประกอบการร่วมด้วย

(2) ทุนที่ถูกทำให้อยู่ในรูปของรูปธรรมที่จับต้องได้ (Objectified State / Bien culturels) คือทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นสินทรัพย์ เป็นวัตถุที่จับต้องและสะสมได้ เช่น ภาพวาด เครื่องดนตรี วรรณกรรม หนังสือ รูปแบบการแสดง งานช่าง อนุสาวรีย์ สิ่งก่อสร้าง โดยทุนในรูปแบบนี้จะปรากฏคุณค่าได้ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับทุนในแบบแรก

ดังที่กล่าวในข้างต้น เรื่อง ทุนทางวัฒนธรรมในตัวปัจเจก (Emboided State) ได้สร้างคุณค่าให้กับสินค้ากาแฟของผู้ประกอบการในงานวิจัยนี้ กาแฟภายใต้แบรนด์ “Lazy man กาแฟคนขี้เกียจ” และ แบรนด์ “Lapato เลพาทอ” (ชื่อภูเขาต้นน้ำในพื้นที่ ตำบลแม่วิน พื้นที่ตำบลผู้ประกอบการในภาษาปกากะญอ) จึงกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เป็นสินทรัพย์ เป็นของที่จับต้องได้ของผู้ประกอบการและผู้บริโภค ที่จะสะสมทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่จะช่วยหล่อหลอมปัจเจกของผู้บริโภคได้อีกด้วย ผู้บริโภคที่เป็นผู้ที่ชื่นชอบการดื่มกาแฟแบบ slow life การใช้ชีวิตแบบเนิบช้า ไม่ตามกระแสทุนนิยม หรือผู้บริโภคที่ใส่ใจเรื่องรักษาสังแวดล้อม การดูแลป่า และใส่ใจกลุ่มคนชายขอบ-ชาติพันธุ์ สิ่งเหล่านี้ผู้บริโภคสามารถเลือกก็นำไปใช้สะสมเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นปัจเจก (Emboided State) ของตนได้

ต่อไปเช่นคำเชิญชวนส่วนหนึ่งของข้อความจาก facebook page : Lazy man coffee (สืบค้น 5 มีนาคม 2561)

“การเก็บต้นกาแฟให้อยู่ควบคู่กับผืนป่าจึงเป็นภารกิจของเราและชุมชน ภายใต้แนวคิด จิบกาแฟ ดูแลป่า ทำนได้กาแฟที่ดีชิม ทำนก็ได้ส่งเสริมให้ชุมชนเราได้ดูแลป่าไปด้วย”

“เราใช้กาแฟเป็นเครื่องมือในการสื่อ คล้ายกับหน้าต่างเล็ก ๆ บานหนึ่ง ที่จะบอกว่าความเป็นปกาเกอะญอไม่ใช่แค่กาแฟ แต่พอคนที่สนใจมาเห็นกาแฟ ก็จะค่อย ๆ รู้จักถึงความเป็นปกาเกอะญอว่ามีความเชื่อ มีวิถีชีวิตที่จะอยู่กับธรรมชาติมากกว่า และกาแฟอาจจะไม่ใช่ประเด็นหลัก คือ คุณดื่มกาแฟก็อาจจะใช้เวลาในการนั่งฟังผมเล่า”

(3) ทูที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalized State)

ด้วยการรับรอง หรือได้การรับประกัน จากสถาบันที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในวงการศึกษา เช่น ใบรับรองวุฒิการศึกษา ประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง เป็นต้น

ทูในลักษณะนี้ ผู้ประกอบการปกาเกอะญอ ต้องใช้ความพยายามไม่น้อย ในการที่จะสร้างการยอมรับ หรือการได้รับการรับรองเรื่องคุณภาพและรสชาติกาแฟจากวงการกาแฟ ตั้งแต่แรกเริ่มผู้ประกอบการมักนำกาแฟของตนไปทดสอบ กลิ่น รส ตามงานกิจกรรมต่างๆ ที่คอกาแฟจัดขึ้น อีกทั้งยังขึ้นดริปกาแฟให้ผู้คนแทบทุกคนที่พบเจอ ได้ลองชิมกาแฟของตน และสอบถามรสชาติ ถามหาความเห็น จากผู้ขึ้นชอบกาแฟ หรือ คอกาแฟ จากบทสัมภาษณ์พบว่าผู้ประกอบการเริ่มจากการเข้างานกิจกรรมในเมืองเชียงใหม่ งานกิจกรรม ออกบูธสินค้าเกษตรในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมีเครือข่ายเรื่อยมา จนกระทั่งได้ลองนำกาแฟเข้าสู่งานประกวด เพื่อให้คนเมือง ได้ชิมกาแฟ ในงาน Thailand Coffee Fest ซึ่งเป็นงานกาแฟระดับ

ประเทศที่จัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง แม้จะไม่ได้รางวัลกลับมา แต่ก็ได้ประสบการณ์ และเครือข่ายคอกาแฟอีกมากมาย และนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาสินค้าของตนเอง

ปัจจุบันผู้ประกอบการร่วมกิจกรรม เชียงใหม่เมืองกาแฟและศูนย์พัฒนากาแฟล้านนาไทย (Lanna Thai Coffee Hub) โครงการบูรณาการโดย คณะเกษตรศาสตร์ มช. ร่วมกับภาครัฐ เอกชน เกษตรกร และธุรกิจกาแฟ กับ เครือข่ายคนทำกาแฟของกลุ่มกาแฟท้องถิ่นในระดับภูมิภาค ซึ่งจะมีกิจกรรม การจัดอบรมพัฒนานักธุรกิจกาแฟ การออกร้านและการจัดงานแสดงสินค้า ที่เป็นวิสาหกิจชุมชนอยู่เนื่อง ๆ

นอกจากนี้ยังเข้าร่วมโครงการ “กาแฟ 9 ดอยตามรอยพ่อ (Nine Hills)” โดยบริษัทประชารัฐรักสามัคคีเชียงใหม่ วิสาหกิจเพื่อสังคม โครงการ ที่มุ่งพัฒนากระบวนการปลูกและการแปรรูปที่ได้มาตรฐาน รวมทั้งการสร้าง ความโดดเด่นและการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มผู้ปลูกกาแฟบนพื้นที่สูง ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ปลูกกาแฟในที่ป่าหรือพื้นที่อนุรักษ์ เป็นพื้นที่บริเวณที่ อยู่อาศัยของคนชาติพันธุ์มาอย่างยาวนาน โครงการนี้ช่วยเปิดโอกาสสร้าง องค์ความรู้ให้คนชาติพันธุ์ได้มีการจัดการพื้นที่อย่างเหมาะสม และสร้าง อาชีพ-ผลตอบแทนที่ดี เพิ่มโอกาสของการยกระดับคุณภาพชีวิต สนับสนุน กลุ่มชาติพันธุ์ในการเติบโตในฐานะของผู้ประกอบการ การใช้ทรัพยากรที่ สอดคล้องกับพื้นที่และวิถีชีวิต รวมทั้งทำให้เกิดการยอมรับกลุ่มคนชาติพันธุ์ อีกด้วย

ที่กล่าวมาทั้งสิ้น ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่า กลุ่มผู้ประกอบการ มีความพยายามในการสะสมทุนวัฒนธรรมทางสถาบัน (Institutionalized State) เพื่อให้สินค้าได้มีการยอมรับในวงกว้างที่มากขึ้น พยายามพัฒนา รส กลิ่น กาแฟให้ได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับในแวดวงกาแฟ เพื่อให้สินค้า มีมูลค่าเพิ่มขึ้น จากสินค้าวัฒนธรรม 2 ลักษณะแรก

เงื่อนไขประการสุดท้ายที่เกษตรกรบ้านหนองเต่าก้าวมาเป็น
ผู้ประกอบการ คือ

3) การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เปิดโอกาส ซึ่งมาจากปัจจัย
หลายประการ ได้แก่

- เทคโนโลยีปัจจุบันที่ลดข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ลง โดยลด
ข้อจำกัดเรื่องความห่างไกลของพื้นที่ทำให้ผู้ประกอบการสามารถสื่อสารกับ
ผู้บริโภคได้สะดวกผ่านระบบอินเทอร์เน็ต รวมทั้งสามารถส่งสินค้าผ่านระบบ
ขนส่ง (Logistic) ที่รวดเร็วขึ้น

- กระแสความสนใจเรื่องวัฒนธรรมชุมชน โดยผู้คนเริ่มหันมา
สนใจศึกษาและฟื้นฟูวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบเดิม ความเชื่อ ประเพณีใน
รูปแบบต่างๆ รวมทั้งเริ่มหันมาให้ความสนใจกับศักยภาพของคนชนบทที่
สร้างการพัฒนาจากภายในชุมชน ทำให้ชนบทกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้าน
วัฒนธรรม โดยมีทั้งนักวิชาการ นักเรียน นักศึกษา กลุ่มนักพัฒนา (NGO)
อาสาสมัคร หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน งาน CSR ขององค์กรต่าง ๆ รวมถึง
นักท่องเที่ยวทั่วไปที่สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งความสนใจเหล่านี้เปิดโอกาส
ให้ผู้ประกอบการได้มีโอกาสพัฒนาสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม
รวมทั้งการเข้าถึงเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนและการสร้างพันธมิตรของ
เครือข่ายผู้ผลิตและพัฒนาสินค้าได้

- การสนับสนุนจากภาครัฐ โดยที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐ
โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่เริ่มหันมาให้ความสนใจและส่งเสริมกาแฟที่ปลูกได้
ร่วมไม่มากขึ้น เช่น การริเริ่มทำโครงการ “กาแฟ 9 ดอย” เพื่อสนับสนุนด้าน
องค์ความรู้และส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้กับเครือข่ายผู้ประกอบการกาแฟ
ที่ผลิตบนดอยและขายโดยชาวบ้านในพื้นที่เอง ซึ่งสะท้อนถึงโอกาสของ
ผู้ประกอบการกาแฟในชนบทที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น

กาแฟ เครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอญอ

จากการศึกษากระบวนการสร้างภาพแทนของการผลิตสินค้า กาแฟที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของเครือข่ายผู้ประกอบการ พบว่าแนวคิดที่เป็นความหมายแฝงที่ใช้ในการสื่อสารและการชูกาแฟให้เป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างอัตลักษณ์ภายในชุมชน ได้แก่

1) การสะท้อนหลักการพึ่งตนเอง โดยผู้ประกอบการมองเห็นถึงปัญหาของระบบวงจรการผลิตและการค้าในปัจจุบันที่ไม่เอื้อต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยพบว่าการทำเกษตรที่พึ่งสารเคมีมากเกินไปส่งผลเสียต่อชุมชน นอกจากนี้ชุมชนกำลังเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปสู่สังคมบริโภคที่มีพฤติกรรมกาฟ้างาสดินค้าจากร้านค้าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งทำให้รายจ่ายของคนในชุมชนมีมากขึ้นเกินความจำเป็น ในขณะที่คนในชุมชนในฐานะผู้ปลูกหรือผู้ผลิตกลับไม่นิยมบริโภคสิ่งที่ตัวเองผลิตเอง

จากปัญหาดังกล่าวนี้นี้ ผู้ประกอบการกาแฟ Lazyman ได้นำเอารูปแบบการปลูกกาแฟในฐานะสัญลักษณ์ของการพึ่งตนเองแบบหนึ่ง คือ การปลูกกาแฟในส่วนที่เป็นลักษณะการปลูกแซมร่วมกับการปลูกพืชผลอื่นๆ ที่หลากหลาย โดยใช้ชื่อเรียกว่า “สวนคนขี้เกียจ” โดยสวนดังกล่าวเป็นส่วนที่มีรูปแบบการเกษตรแบบธรรมชาติ ไม่ใช่วิธีการปรับแต่งพื้นที่ให้เป็นแปลงปลูก และชี้ให้เห็นว่ากาแฟสามารถปลูกได้ผลผลิตและคุณภาพที่ดี สวนคนขี้เกียจจึงเป็นเสมือนแบบจำลองของการทำเกษตรแบบที่เน้นการพึ่งพาตนเองในวิถีของคนปกาเกอญอ ไม่เน้นการปลูกที่เน้นสร้างรายได้หรือคาดหวังผลกำไร หรือในด้านหนึ่งคือการจำลองภาพว่าคนในชุมชนอยู่ใกล้ชิดกับป่า ซึ่งสวนคนขี้เกียจจะมีรูปแบบของการปล่อยให้สวนมีลักษณะใกล้เคียงกับพื้นที่ป่าขนาดย่อม มีพืชผลที่หลากหลายชนิดละไม่มาก โดยมีพืชผลหมุนเวียนให้สามารถใช้บริโภคได้ตลอดทั้งปี ศิวกะซึ่งเป็นบุตรชายของพะตึงจอนิ โอโตเตาเจ้าของแนวคิดสวนคนขี้เกียจ เป็นผู้รับเอาแนวคิดนี้มาและใช้เป็นต้นแบบ

หรือภาพแทนของการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ให้คนในชุมชนเห็นแนวคิดการพึ่งพาตนเอง โดยคำว่า “คนขี้เกียจ” เองก็สืบทอดกลายมาเป็นชื่อของแบรนด์กาแฟด้วย ทั้งนี้ แนวคิดสวนคนขี้เกียจยังเป็นการสื่อแทนในเรื่องการใช้ชีวิตที่ช้าลงอันเป็นผลมาจากสภาพปัจจุบันที่เวลามักถูกนับเป็นมูลค่าซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตในแบบคนเมืองมากกว่า ในขณะที่คนในชนบทเองอาจต้องตระหนักและมองว่าเวลาเป็นส่วนหนึ่งที่มีสัมพันธ์กับการมีวิถีชีวิตที่ดีตามความหมายของคนขี้เกียจ

2) การสร้างอัตลักษณ์ความเป็นปกาเกอญอให้กับคนรุ่นใหม่ จากการศึกษาพบว่า สิ่งที่สะท้อนวิถีคิดต่อความเปลี่ยนแปลงของคนในชนบทหรือชุมชนในปัจจุบัน คือ ชนบทปัจจุบันเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เรียบง่ายไปอยู่ภายใต้กลไกของวิถีการผลิตสมัยใหม่ เช่น การเปลี่ยนจากวิถีชีวิตแบบเกษตรไปเป็นแรงงานรับจ้าง และมีวิถีชีวิตที่ซับซ้อนขึ้นกว่าเดิม โดยผู้ประกอบการเชื่อว่าการศึกษาระบบเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนรุ่นใหม่ลดทอนอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ปกาเกอญอของตนเองลง เพื่อที่จะปรับตัวเข้าไปอยู่ในวงจรวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ ซึ่งผู้ประกอบการเองได้ใช้กาแฟเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเล่าเรื่องให้เห็นภาพแทนเพื่ออ้างถึงวิถีชีวิตของชาวปกาเกอญอ โดยเฉพาะวิถีชีวิตระหว่างคนกับป่า ว่าทรัพยากรและผลผลิตที่ชุมชนมีอยู่แล้วเป็นสิ่งที่มีความค่า โดยที่คนรุ่นใหม่สามารถพัฒนาและเสริมสร้างตนเองเป็นผู้ประกอบการที่สามารถสร้างรายได้ที่มั่นคงได้ ในขณะที่การศึกษาซึ่งเป็นเป้าหมายทางความคิดของคนรุ่นใหม่อาจมีส่วนทำให้มีค่านิยมและการนับถือคุณค่าที่ห่างไกลจากรากเหง้าของชุมชน

โดยส่วนใหญ่แล้วการสร้างเครือข่ายกับคนรุ่นใหม่ มักจะผ่านโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ซึ่งพยายามผลักดันให้เกิดกลุ่มคนรุ่นใหม่ในลักษณะเครือข่ายที่ได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนตนเอง

3) การใช้กาแฟในฐานะเครื่องมือในการเล่าเรื่องโดยการถ่ายทอดเรื่องราวของการผลิตและแปรรูปกาแฟของผู้ประกอบการ มักจะทำผ่านโครงการต่าง ๆ ให้กับคนในชุมชน ตลอดจนการเปิดร้านกาแฟ การสร้างแบรนด์กาแฟ การทำช่องทางการขายและประชาสัมพันธ์ทางออนไลน์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ดึงดูดให้คนสนใจเข้ามาเรียนรู้กระบวนการผลิต และเข้ามาศึกษาชุมชน โดยปัจจุบันมีทุกคนที่เข้ามาเยี่ยมชมสวนกาแฟแบบอินทรีย์ กระบวนการและขั้นตอนผลิตกาแฟ ที่มีตั้งแต่กลุ่มนักศึกษา ผู้ที่สนใจกาแฟ จนกระทั่งถึงนักท่องเที่ยวทั่วไปซึ่งจะมีกิจกรรมในลักษณะการท่องเที่ยวในชุมชน โดยมีทั้งผู้สนใจที่เป็นนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติให้ความสนใจเข้ามาสำรวจและเรียนรู้การผลิตกาแฟแบบอินทรีย์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เห็นการปะทะต่อรองกับกระแสความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เป็นอยู่ ทำให้เห็นทางเลือกและความหมายของตัวตนในแบบปกากะญอที่ผ่านเรื่องราวของกาแฟแฝงอยู่ในนั้น และผู้ประกอบการพยายามจะทำให้เห็นความสำคัญของแหล่งภูมิปัญญาเดิม โดยไม่ได้เน้นว่าการทำกาแฟแล้วผลลัพธ์จะนำไปสู่รายได้ที่ดีอย่างเดียว แต่เป็นการทำให้สังคมเห็นถึงวิถีชีวิตของคนปกากะญอ เห็นถึงทางเลือกของการบริโภคกาแฟ และเห็นว่ากาแฟในฐานะที่ใช้รูปแบบเกษตรอินทรีย์มีความเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาต่างๆ ของชุมชนและสิ่งรอบตัวอย่างไร

รูปแบบการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ที่ผู้ประกอบการสะท้อนออกมาอย่างเด่นชัด คือ การเพาะปลูกแบบ Slow Life หรือแนวคิด “คนขี้เกียจ” หรือในภาษาปกากะญอเรียกว่า “จอกะโด้ะ” ในนิทานเรื่องเล่าของปกากะญอที่ถูกนำมาใช้ในตราสินค้า Lazy Man หรือการนำเอาชื่อภูเขาต้นน้ำของพื้นที่ตำบลแม้วิน หรือ “ดอยผาแง่ม” ซึ่งในภาษาปกากะญอเรียกว่า “เลพาทอ” มาเป็นชื่อตราสินค้า ตลอดจนการนำเสนอเรื่องเล่าวิถีปลูกกาแฟในร้าน ผ่านวิธีการขายกาแฟแบบ Slow Bar หรือวิธีการชงแบบ Coffee Drip

ที่ไม่ต้องอาศัยอุปกรณ์ราคาสูงแต่อาศัยความละเอียดละไม คุณภาพ และระยะเวลาในการชง ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ผู้ประกอบการใช้เวลาในการถ่ายทอดเรื่องราว การบอกเล่าที่มาที่ไปของกาแฟอินทรีย์ วิถีชีวิตและตัวตนของปกาเกอะญอ ซึ่งผู้ประกอบการจะเน้นการสื่อสารกับลูกค้าที่ได้ดื่มกาแฟเพื่อให้เห็นว่าดื่มกาแฟที่นี่จะได้ช่วยรักษาป่า รักษาต้นน้ำบนดอย

กาแฟจึงไม่ใช่แค่เพียงสินค้าที่คาดหวังผลกำไรเท่านั้นแต่การดื่มกาแฟปกาเกอะญอ เป็นการบริโภคทางสัญญะรูปแบบหนึ่งที่ได้สื่อสารกับผู้บริโภค กับสังคมเมือง ให้ได้ตระหนักถึงแหล่งที่มา การเชื่อมโยงผ่านกาแฟให้เห็นภาพกระบวนการและวิถีชีวิตที่คนชาติพันธุ์ปกาเกอะญอกำลังทำอาชีพเกษตรกรรมบนพื้นที่สูงโดยมีรูปแบบวิธีการปลูกที่เน้นการรักษาธรรมชาติป่า ดิน และต้นน้ำ

สรุป

ขั้นตอนการก้าวเป็นผู้ประกอบการกาแฟของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ

จากกรณีศึกษาการก้าวขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการกาแฟกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับกรอบคิดเรื่อง “ผู้ประกอบการชนบท” (Rural Entrepreneur) ที่มาจากกรอบคิดที่ว่า ผู้ประกอบการชนบทมีความแตกต่างจากแนวคิดเรื่องผู้ประกอบการแบบทั่วไป โดยมีการสะสมทุนในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ มีการแสวงหาฐานทรัพยากรการผลิตที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างสินค้าและการบริการใหม่ โดยมีแรงจูงใจที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างผลกำไรจากผลผลิตทางการเกษตรและมีความภาคภูมิใจต่อการสร้างผลผลิตมากกว่าเดิม ความต้องการหลุดพ้นจากสภาวะแวดล้อมที่บีบคั้นหรือสภาวะที่ไม่สามารถลืมตาอ้าปากได้ ตลอดจนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีรูปแบบที่แตกต่างจากผู้ประกอบการทั่วไป โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ในแนวระนาบและมีความยืดหยุ่นระหว่างกันมากกว่า

จากการศึกษานี้ พบว่า กรณีผู้ประกอบการกลุ่มชาติพันธุ์ ปกาเกอญอมีลักษณะที่มีความสอดคล้องกับกรอบแนวคิดเรื่องผู้ประกอบการชนบท โดยพบว่าผู้ประกอบการกาแพในหมู่บ้านหนองเต่าไม่ได้เป็นเพียงผู้ประกอบการธุรกิจที่มีแรงจูงใจและความคาดหวังในการได้รับผลตอบแทนในทางเศรษฐกิจและรายได้เท่านั้น แต่มีแนวคิดที่วางอยู่บนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจภายในชุมชนที่ไม่ได้อยู่ในรูปแบบผู้ถือหุ้น ผู้ร่วมหุ้น เจ้าของกิจการ นายจ้าง-ลูกจ้าง เหมือนการประกอบการธุรกิจทั่วไป แต่มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่าย หรือความร่วมมือภายในชุมชน ซึ่งมีความยืดหยุ่นระหว่างกันและกันมากกว่า

นอกจากนี้สิ่งที่เห็นเด่นชัดจากการศึกษาแรงจูงใจ/ปัจจัยผลักดันในการก้าวขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการ คือ ความต้องการที่จะผลักดันให้ชุมชนหลุดพ้นจากวงจรชีวิตในแบบเดิม ที่มาจากสภาพปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะผลกระทบจากการพัฒนาและวงจรของความไม่เป็นธรรมในระบบของการผลิต การค้า และการบริโภค ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ การสร้างบทเรียนให้ชุมชนได้ตระหนัก และอาศัยระยะเวลา รวมทั้งความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนแนวคิดดังกล่าว เพื่อให้ชุมชนสามารถกำหนดความหมายและวิถีชีวิตของตนเองในแบบของชุมชนได้ ตลอดจนเป็นแนวคิดริเริ่มที่จะทำให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นทางเลือกในการผลักดันตนเองไปเป็นผู้ประกอบการที่สามารถไปได้กับวิถีการผลิตสมัยใหม่ หรือมีทางเลือกในการกลับมาอยู่ในชุมชนได้อย่างมั่นคง

ทุนทางวัฒนธรรมกับกาแพปกาเกอญอ บ้านหนองเต่า

กาแพของผู้ประกอบการบ้านหนองเต่า มีวัฒนธรรมปกาเกอญอเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสินค้า หรืออาจกล่าวได้ว่าสร้างให้เป็นสินค้าที่มีเรื่องราว (story) และในขณะเดียวกันสินค้าก็ได้สร้างเรื่องราวให้กับคนปกาเกอญอต่อไปเช่นเดียวกัน

การสะสมและใช้ทุนทางวัฒนธรรมของผู้ประกอบการปกาเกอะญอนั้น นับเป็นจุดแข็งประการหนึ่งของการต่อสู้ในตลาดสินค้า ที่มีกาแฟให้เลือกมากมายหลายชนิดจากหลายพื้นที่ทั้งในและต่างประเทศ ผู้ประกอบการปกาเกอะญอได้ผลิตและผลักดันสินค้ากาแฟที่มีทุนทางวัฒนธรรมผสมอยู่ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการครอบงำทางอำนาจและการแบ่งชนชั้น การให้ความหมายและคุณค่า กับผู้บริโภค ผู้ประกอบการในงานวิจัยได้อธิบายให้เกิดทุนทางสัญลักษณ์ต่อผู้บริโภค หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ สร้างการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ของผู้ซื้อกาแฟอีกต่อหนึ่งด้วย กาแฟของผู้ประกอบการที่ได้รับเลือกจากผู้บริโภค ถูกสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการบริโภคของผู้ซื้อที่บ่งบอกถึงรสนิยม (taste) ภาพลักษณ์ (image) รูปแบบการใช้ชีวิต (life style) ที่สะท้อนถึงคุณค่าที่ผู้บริโภคพึงปรารถนา เป็นผู้บริโภคที่ใส่ใจเรื่องสิ่งแวดล้อมและการเคลื่อนไหวของชุมชน หรือแม้กระทั่งบ่งบอกรสนิยมการดื่มกาแฟแบบดริป (Drip) การชงกาแฟใช้เวลาในการทำต่อแก้วนานกว่ากาแฟทำจากเครื่องอัตโนมัติ สะท้อนการใช้ชีวิตแบบ Slowlife สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องมือที่มีพลังในการให้คุณค่าและความหมาย การครอบงำทางอำนาจและการแบ่งชนชั้น สินค้าทางวัฒนธรรมนี้ ทำให้เกิดอำนาจในการต่อรอง การเห็นด้วย คล้อยตาม เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ชีวิตตามวิถีชาติพันธุ์ นโยบายการพัฒนาที่พึงมีถึงกลุ่มชาติพันธุ์ คนชายขอบ สินค้าที่เกิดจากทุนทางวัฒนธรรมนี้ สร้างให้เกิดการกระทำทางสังคมและการเมืองบางอย่าง ทั้งที่ผู้บริโภครู้ตัว และไม่รู้ตัว ได้เป็นส่วนหนึ่งในการมีส่วนร่วมเรียกร้อง หรือต่อต้าน หรือ แสดงเจตจำนงค์บางประการ

การใช้กาแฟเป็นเครื่องมือในการต่อรองอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ

จากการศึกษาผู้ประกอบการกาแฟกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอ โดยสรุปพบว่า การสื่อสารเพื่อชูอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน และการสะท้อน

ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนโดยตรงอาจเป็นเรื่องที่มีข้อจำกัด การเลือกคุณภาพแทนในเรื่อง “กาแฟ” ซึ่งเป็นวิสาหกิจชุมชนและกำลังได้รับความสนใจในปัจจุบันมาใช้ จึงเป็นทางเลือกในการจำกัดเรื่องเล่าให้แคบลงเพื่อเข้าถึงและเข้าใจได้ง่ายกว่า และเป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวของชุมชนที่พยายามจะผลักดันจากกลุ่มผู้ประกอบการรุ่นใหม่ซึ่งเป็นเครือข่ายขนาดเล็กให้เริ่มเกิดขึ้นก่อนและค่อย ๆ ขยายต่อไป ทั้งนี้ การเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตเรามักจะเห็นภาพการเดินขบวนเรียกร้องของคนในชนบทที่ต้องการเคลื่อนไหวต่อรอกับรัฐบาลในลักษณะของ “กลุ่มผู้ชุมนุมทางการเมือง” แต่ปัจจุบันการเคลื่อนไหวทางสังคมมีวิธีการที่หลากหลายมากขึ้น โดยการใช้สินค้าชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งที่หากศึกษาแล้วจะเห็นถึงความหมายของการเคลื่อนไหวของชุมชนอีกรูปแบบที่เชื่อมโยงเรื่องอัตลักษณ์ชุมชน และทำให้เห็นระบบคิดหรือระบบคุณค่าของชุมชน รวมทั้งการทำให้ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นที่ยอมรับและเกิดผลในทางปฏิบัติโดยผ่านการผลิตสินค้าชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวแนวทางเลือกที่มาแทนที่การชุมนุมเคลื่อนไหวในรูปแบบเดิม

ทั้งท้ายเจตจำนงของคนชายขอบ ปกป้องอยู่เบื้องหลัง
ป่าต้นน้ำ

“ประเด็นพื้นที่ป่าสงวนที่ทับซ้อนกับพื้นที่ตามชนวัฒนธรรมชาตูลุ่มน้ำ และเตรียมประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ โดยตอนนี้ชาวบ้านก็พยายามจะผลักดันให้ออกมาเป็นรูปแบบของโฉนดชุมชน ที่จะได้รับสิทธิ ภาพการเคลื่อนไหวชุมชนในแบบเดิม ๆ ก็เป็นภาพที่ภาครัฐไม่ยอมรับ เราเลยใช้เรื่องของ “กาแฟ” ส่วนหนึ่งเป็นการทำให้เห็นร่องรอยว่า สิทธินี้มีการใช้ประโยชน์จริงและกาแฟเป็นพืชสากลที่สามารถสื่อสารอธิบายกับคนภายนอกได้ง่าย ถ้าปลูกขนุน มะม่วง อาจไม่ได้รับความสนใจ ไม่ได้อยู่ในกระแส ในเรื่องกาแฟเองก็มีหลายฝ่ายที่สนับสนุน ทั้งจากกลุ่ม Lanna Thai Coffee Hub ทั้งจาก

ทางจังหวัด ที่มีเงินทุนสนับสนุนให้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กลุ่มอาจารย์ NGO นักวิจัย จากเมื่อก่อนกาแฟยังไม่ได้เป็นกระแส แต่พอเราเข้าไปทำงาน ร่วมกันกับภาคประชาสังคมและกลุ่มเหล่านี้ ก็เริ่มผลักดันแนวคิดต่าง ๆ เช่น การปลูกกาแฟได้ร่มไม้ที่มีความหลากหลาย การปลูกกาแฟด้านข้าวโพด มีกลุ่มที่รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการทำกาแฟที่กว้างขึ้น ทำให้ภาครัฐเริ่มยอมรับ อย่างน้อยก็เห็นว่าเราปลูกกาแฟอยู่นะ เขาอาจจะผิดกฎหมาย แต่เขาก็ยังปลูกกาแฟ ไม่เป็นไร ได้ผลในเชิงความรู้สึก ความยอมรับ ซึ่งจะ ทำให้ถูกกฎหมายยังเป็นเรื่องที่ยาก ต้องสร้างจากพื้นฐานของการยอมรับ ก่อน และทุกวันนี้กฎหมายยังล้าสมัยไม่สอดคล้องกับชีวิตความเป็นจริง” ศิวกร โอโดเชา (สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2561)

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- มาลี ลิทธิเกรียงไกร (บรรณาธิการ). (2554). *แนวนโยบายและหลักปฏิบัติในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). *ลืมหูลืมตาจากชาวนาผู้ประกอบการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

งานวิจัย

- ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข. (2548). *บทความ “L'ECONOMIC DES BIENS SYMBO LIQUES” (เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์) ของปีแยร์ บูร์ดิเยอ: บทแปลและบทวิเคราะห์ในทัศนะทางสังคมวิทยา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, สาขาวิชาการแปลภาษาฝรั่งเศส-ไทย

นิตยา อินญาวิเลิศ, ศิวกร โอโดชา, นิพล ศรีเอื้องดอย. (2549). *กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางวัฒนธรรม ของเยาวชนปกาเกอะญอ ลุ่มน้ำว้า*. รายงานการศึกษาวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.

พระนิคม กิจจุสโร, พระสุชาติ สุขทุมโก, พระสุนทร ชยธมโม, พระบุญชัย ธนบุญโญ, พระชาญวิทย์ ชยธมโม, พระสุวัฒน์ สุขทุมโก, . . . นายบุญสม ปิ่นเพชรกุล. (2548). *การฟื้นฟูความสัมพันธ์ผ่านเวทีแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ของชาวปกาเกอะญอ ต.บ้านจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2552). *อ้าวช้าเร่ขาย : ชชาติพันธุ์ ร่างกายกับ ความเป็นคนอื่น ที่เลี้ยงไม่ได้มั่ง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วินัย บุญลือ. (2545). *ทุนทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของ ชุมชนปกาเกอะญอ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ) มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์, สาขาพัฒนาสังคม

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2558). *ความเปลี่ยนแปลง ชนบทในสังคมไทย: ประชาธิปไตย บนความเคลื่อนไหว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อนันท์ กาญจนพันธุ์. (2547). *ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน: สถานภาพและความเปลี่ยนแปลง*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

WP. (2559). *สวนกระแสเร่งรีบ “Starbucks” เปิด “Slow Bar” ใช้วิถีชงกาแฟชั้น เทพ เอาใจวิถี Slow Life*, 10 ตุลาคม 2560. <https://www.brand-buffet.in.th/2016/06/Starbucks-coffee-experience-bar-slow-life/>

- กาแฟออร์แกนิกเคียงดอย. (2562). กาแฟพันธุ์อาราบิก้า กับระดับความสูงของพื้นที่ปลูก, 10 เมษายน 2563. <https://www.baankiangdoi.com/arabica-altitude/>
- สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. (2561). *ออกแบบ (เตรียมการ) (Op Khan)*, 1 กุมภาพันธ์ 2561. http://park.dnp.go.th/visitor/nationparkshow.php?PTA_CODE=9102
- องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน. (2556). บ้านหนองเต่า หมู่ 4 ตำบลแม่วิน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่, 15 พฤษภาคม 2561. <http://www.maewin.net/>

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน
ด้วยกลยุทธ์การบริการสังคมและ
การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม:
ชุมชนน้ำตกปลายน้ำ อำเภอพรหมคีรี
จังหวัดนครศรีธรรมราช
Community-Based Learning
Using Public Service Learning
and Environmental Education
Strategies: A Case Study of Nam Tok
Plai Nam Village, Phrom Khiri District,
Nakhon Si Thammarat Province

ลัดดา ประสาร¹ และเยาวลักษณ์ สุวรรณแห²

Ladda Prasan and Yaowaluk Suwannakhae

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการถอดบทเรียนจากการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณร่วมกับชุมชนน้ำตกปลายน้ำ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ประยุกต์ใช้กลยุทธ์การบริการสังคม และการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนทางด้านบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ และผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติในการสร้างเครื่องมือการสื่อสารที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเพื่อช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการของชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน กลยุทธ์การบริการสังคม
กลยุทธ์การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม

Abstract

This article studies lessons learned from applying service learning and environmental education strategies in community-based learning management at Nam Tok Plai Nam Village, Phrom Khiri District, Nakhon Si Thammarat Province. The aim was to give the community the opportunity to participate in classroom management of library and information science as well as mass communication programs. An additional goal was to enhance student applicable knowledge into practice by creating media relevant to community needs, which help add value to community products and services.

Keywords: Community-based learning management, Service learning strategies, Environmental education strategies.

1. บทนำ

การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในระดับปริญญาตรีให้มีโอกาสปฏิบัติงานเรียนรู้กับชุมชนถือเป็นอีกหนึ่งหัวใจสำคัญในการพัฒนาประเทศในยุคสมัยที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้าน และเชื่อมต่อกันอยู่ตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมรวมถึงชุมชนรอบตัวของผู้เรียนส่งผลต่อวิถีทางความคิดและการทำงานการจัดการศึกษาจึงมีบทบาทหน้าที่หลักในการเตรียมคนที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เท่าทันกับกระแสความเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษาจึงต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิม (Traditional Paradigm) ไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) ที่ผู้เรียนจะต้องมีทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม มีทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี มีทักษะชีวิตและต้องดำเนินไปเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือให้ความสำคัญกับการปรับตัวของผู้เรียนทั้งด้านทัศนคติและบุคลิกภาพเพื่อมุ่งไปสู่ “การเข้าใจตนเองและผู้อื่น” (วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์, 2561: 181)

นักการศึกษาหลายท่านได้วิพากษ์การเรียนการสอนนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาไว้อย่างหลากหลาย อาทิ แฮรี ลิวอิส อดีตคณบดีวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard College) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *Excellence without a Soul* ว่ามหาวิทยาลัยได้หลงลืมเป้าหมายหลักของตนเอง ที่ต้องช่วยนักศึกษาให้ “เรียนรู้ว่าตนเป็นใคร แสวงหาเป้าหมายชีวิตที่ใหญ่ขึ้น และออกจากมหาวิทยาลัยไปด้วยความเป็นมนุษย์ที่ดีกว่าเดิม” (Lewis, 2007: 14) นอกจากนี้ ปาร์กเกอร์ ผู้เขียนหนังสือเรื่อง “*The Heart of Higher Education หรือ หัวใจอุดมศึกษา*” ได้ชวนผู้อ่านใคร่ครวญว่า ภารกิจของสถาบันอุดมศึกษานั้นไม่เพียงแต่จัดการเรียนการสอนแต่ต้องสร้างข้อต่อที่แข็งแกร่งระหว่างการเรียนรู้จักโลกกับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกได้อย่างสร้างสรรค์ให้กับผู้เรียน ทั้งการอยู่ได้อย่างสันโดษและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนฉะนั้น

การจัดการเรียนการสอนจึงต้องมีพลังและความแม่นยำเพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถหาทางออกจากความยุ่งยาก โดยอาเธอร์ ซายองค์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับมิติที่จำเป็นเกี่ยวกับการอุดมศึกษาว่าเกี่ยวข้องกับการบ่มเพาะความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การเรียนรู้จากประสบการณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็น (ปาร์กเกอร์ เจ. ปาล์มเมอร์ และอาเธอร์ ซายองค์, 2557) การจัดการศึกษาให้นักศึกษามีโอกาสอย่างเป็นทางการในการเรียนรู้จากประสบการณ์ นักศึกษาควรได้รับโอกาสให้สำรวจคำถามสำคัญในชีวิตจากความเป็นจริง “ได้เห็นการต่อสู้ฟันฝ่าของคนอื่น และตัวเองก็ได้ต่อสู้ไปด้วย เกิดเป็นจุดยืนทางจริยธรรมยามเผชิญกับข้อขัดแย้งเชิงศีลธรรมในชีวิตจริง” (ปาร์กเกอร์ เจ. ปาล์มเมอร์ และอาเธอร์ ซายองค์, 2557: 136) ซึ่งเป็นทัศนะต่อเป้าหมายการจัดการศึกษาที่อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง และการใช้ชุมชนเป็นฐานที่เกิดประโยชน์ทั้งตัวผู้เรียน และชุมชนไปพร้อมกันอย่างน่าสนใจ

การพยายามปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษาจึงไม่ได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกกระบวนการศึกษาเท่านั้นแต่ยังมีที่มาจากกระบวนการภายในซึ่งเป็นการต้องการของครูอาจารย์เอง ที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษา จากการจัดการเรียนรู้ที่มีครูเป็นผู้ชี้แนะแบบเดิมๆ นำไปสู่การเรียนรู้ที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังที่ ศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ได้เสนอไว้ว่า การจะสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเรียนรู้ระดับบุคคลได้นั้นต้องเป็นการเรียนแบบครบด้าน คือ การผสมผสานหรือการบูรณาการความรู้ในเชิงวิชาการเข้ากับการเรียนรู้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ (Affective Attributes) ของผู้เรียน ผลที่ได้อาจไม่ชัดเจนตายตัวเพราะแต่ละบุคคลมีความเข้าใจที่แตกต่างกันและมีส่วนของอารมณ์เป็นปัจจัยหลักทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเรียนรู้นั้นมักเกิดจากกระบวนการทางความรู้สึกหรืออารมณ์ (See-Feel-Change) มากกว่ากระบวนการเชิงเหตุผล

(Analyze-Think-Change) โดยสังเกตว่าเราจะสามารถจดจำเหตุการณ์ที่ก่ออารมณ์รุนแรงได้ไม่รู้ลืม หรือสามารถจดจำเนื้อหาในชั้นเรียนจากเรื่องเล่า (Storytelling) ที่สนุกสนานของคุณครูได้ยาวนาน เป็นต้น ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้กับอารมณ์ของผู้เรียนนั้นจะเกิดจากประสบการณ์สองส่วน คือ ประสบการณ์เดิมที่ผ่านมาของผู้เรียน และประสบการณ์จากกิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูหรืออาจารย์ได้ออกแบบไว้ กิจกรรมที่ได้ออกแบบให้ผู้เรียนได้ลงมือทำ หรือสัมผัสจริงจะช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกความเข้าใจในคุณค่าของกิจกรรมและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ยิ่งกิจกรรมนั้นก่อให้เกิดความยึดอัด (ไม่สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมและการตีความของผู้เรียน) หรือผู้เรียนได้รับประสบการณ์เชิงอารมณ์จะยังมีโอกาสเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ได้สูงขึ้น กิจกรรมที่สร้างประสบการณ์เชิงอารมณ์ ได้แก่ การไปเยี่ยมสถานที่ การให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน การได้แสดงออก ร่วมกันผ่านการเล่าเรื่องราว (Storytelling) หรือกิจกรรมทำความเข้าใจความรู้สึกของตนเอง และเข้าใจความรู้สึกของกันและกัน (Cooperative Inquiry) เป็นต้น (วิจารณ์ พานิช, 2558) และในทัศนะของ มณฑล จันทน์แจ่มใส นั้น การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์นี้จำเป็นต้องปฏิเสธกระบวนทัศน์ทางการสอนเดิมและวางโครงสร้างใหม่ เช่น การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการสอนของอาจารย์ไปสู่การเรียนรู้ของนักศึกษา ด้วยการเพิ่มผู้สอน จากการสอนของอาจารย์ในชั้นเรียน ก็มีชุมชนเป็นผู้ร่วมอำนวยความสะดวก (Facilitator) โดยมีจุดเริ่มต้นจากการเรียนรู้แบบให้ผู้เรียนเกิดการค้นพบหรือ “Discovery Learning” ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนหาความรู้และหาความหมายด้วยตนเอง มีการวิเคราะห์ การประเมินและการแก้ปัญหา ทำให้มีการพัฒนาทางปัญญาได้มากขึ้น การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการเรียนรู้มิได้หมายถึงกระบวนการหรือผลที่จะเกิดกับผู้เรียนเท่านั้น หากหมายรวมถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวผู้สอนไปพร้อมกัน (มณฑล จันทน์แจ่มใส, 2558) ซึ่งสอดคล้องกับ

ทฤษฎีการเรียนรู้ของวิกตออร์กี้ (Vygotsky) อธิบายว่าการมีปฏิสัมพันธ์ของสังคม (Social interaction) มีบทบาทพื้นฐานต่อกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้สร้างข้อมูลด้วยตนเองมากกว่าจะเป็นผู้รับเนื้อหา โดยมีผู้สอนทำหน้าที่สำคัญในการสนับสนุนผู้เรียน (Scaffoldings) ให้สามารถปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายแต่ไม่ใช่การปล่อยผู้เรียนตามลำพัง (Vygotsky, 1980)

การบูรณาการการใช้ชุมชนเป็นฐานกับการจัดการเรียนในรายวิชาของสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ ดำเนินการในภาคการศึกษาที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2562 โดยบูรณาการกับการเรียนการสอนในรายวิชาการรู้สารสนเทศ การดำเนินการครั้งนี้มีจำนวนนิสิตที่เข้าร่วมทั้งสิ้น 40 คน ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิไทยรักษ์ป่า และงบประมาณโครงการบริการชุมชนเป็นฐานของสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ โครงการนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้นอกชั้นเรียนร่วมกับชุมชนซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจปัญหาและได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนในการให้บริการชุมชนตามเป้าหมายที่ชุมชนต้องการ โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ 1) เพื่อให้ชุมชนได้มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการความรู้ทางด้านสารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ พร้อมทั้งนำความรู้นั้นไปพัฒนาต่อยอด คุณภาพชีวิตตนเอง และ 2) สร้างเครื่องมือการสื่อสารและสารสนเทศที่สอดคล้องกับความต้องการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการของชุมชน มีการประยุกต์ใช้กลยุทธ์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความสนใจแก่ผู้เรียน (Environment Education) เนื่องจากชุมชนน้ำตกปลายน้ำเป็นชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมตั้งอยู่ในพื้นที่ติดต่อกับอุทยานแห่งชาติเขาลง และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การ

สร้างฝายชะลอน้ำ การปลูกป่า การศึกษาความหลากหลายทางสายพันธุ์ของพืชและสัตว์ ร่วมกับอุทยานแห่งชาติเขาหลวงและมูลนิธิไทยรักษ์ป่า ความหลากหลายของกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนดังกล่าวสามารถกระตุ้นความสนใจแก่ผู้เรียนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้โครงการได้ใช้กลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยการบริการให้กับชุมชน (Service Learning) ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่และการต่อยอดผลิตภัณฑ์จากผลผลิตเดิมที่ชุมชนมีอยู่ อาทิ การนำแป้งลูกประมาทลองทำเป็นนม (ลักษณะใกล้เคียงน้ำเต้าหู้) การทำขนมขบเคี้ยวต่าง ๆ การใช้สื่อโซเชียลมีเดียและสื่อด้านสารสนเทศเพื่อเพิ่มช่องทางการตลาดและจัดจำหน่ายให้กับตัวผลิตภัณฑ์ชุมชน การจัดการเรียนรู้ครั้งนี้จึงทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนกับป่าและชุมชนกับวัฒนธรรมดั้งเดิม เกิดเป็นความรู้ใหม่ที่แตกต่างไปจากการเรียนในชั้นเรียนที่มหาวิทยาลัย และได้สร้างประโยชน์ด้านอาชีพให้แก่ชุมชนน้ำตกปลายน้ำในขณะนี้

2. ส่วนวิเคราะห์และการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียนในครั้งนี้ ผู้เขียนได้ใช้ ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตัวเอง (Constructivism) ของ เลฟ วิกอตสกี (Lev Vygotsky) และกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของ Melaville, Berg and Blank โดยเลือกมาเพียง 2 กลยุทธ์ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ ได้แก่ 1) กลยุทธ์ Environment Education (EE) ใช้สิ่งแวดล้อมสร้างความสนใจของผู้เรียน 2) Service Learning (SL) การเรียนรู้โดยการบริการให้กับชุมชน โดยผู้เขียนได้นำเนื้อหาของกระบวนการจัดการเรียนรู้ครั้งนี้มาวิเคราะห์การบรรลุตามวัตถุประสงค์ และการพัฒนาโมเดลใหม่จากโมเดลการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของวิลโลว์นอร์ธ ฤทธิคุปต์ (2561)

2.1 ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตัวเอง (Constructivism) ของ เลฟ วิกอตสกี (Lev Vygotsky)

การดำเนินโครงการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในครั้งนี้ ทางคณะดำเนินงานได้ยึดหลักการสำคัญของทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตัวเอง (Constructivism) ของเลฟ วิกอตสกี (Lev Vygotsky) นักจิตวิทยาชาวรัสเซีย ที่เชื่อว่าชุมชนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างความหมาย ผู้เรียนจะมีบทบาทในการสร้างความรู้ ควบคุมตนเองในการเรียนรู้ มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว ผู้คนและสถานที่จริง โดยผู้เรียนจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้ด้วยการศึกษา สำรวจ วิเคราะห์ ทดลอง จนเกิดเป็นความรู้ ความเข้าใจขึ้นตามระดับของศักยภาพของแต่ละคน ส่วนผู้สอนบทบาทของครูจะเป็นผู้ให้ความร่วมมือ อำนวยความสะดวกและช่วยเหลือผู้เรียนในการเรียนรู้ (McLeod, 2018)

การดำเนินการครั้งนี้จึงประยุกต์ใช้ทฤษฎีนี้ในการเลือกพื้นที่ชุมชนที่จะสามารถเปิดประสบการณ์ใหม่เพื่อสร้างความสนใจในการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน และเป็นชุมชนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์อย่างเต็มที่ โครงการนี้จึงเน้นให้ความสำคัญกับการคัดเลือกชุมชน ที่มีลักษณะสังคมวัฒนธรรมส่งผลดีต่อการเรียนรู้และการพัฒนาการแก้ไขปัญหาของผู้เรียน ตามหลักการของทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตัวเอง ของ เลฟ วิกอตสกี

ชุมชนน้ำตกปลายน้ำ เป็นชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกหลังจากคณะทำงานได้ลงพื้นที่สำรวจมาทั้งสิ้น 3 ชุมชนในอำเภอนบพิตำ และอำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยพบว่าชุมชนน้ำตกปลายน้ำมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลดีต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนจากสาขابรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (สงขลา) อย่างเด่นชัดอยู่ 2 ประการคือ

1) เป็นชุมชนที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์แปลกใหม่สำหรับ

ผู้เรียน ชุมชนในที่นี้หมายถึง ชุมชนน้ำตกปลายน้ำ หมู่ที่ 6 และ 7 บ้านในหมง ต.ในหมง อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขาลง มีประชากรทั้งสิ้น 490 คน ครัวเรือน ตัวชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่รอยต่อ กับป่าดิบชื้น มีความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยมีการพึ่งพิงผลผลิตจากป่ามาอย่างยาวนานนับร้อยปี มีการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรในพื้นที่อย่างหลากหลายและต่อเนื่องตลอดทั้งปี แต่มีลักษณะ โดดเด่นที่สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันกับป่าได้อย่างสมดุล มีระบบการจัดการ ตนเองของชุมชนผ่านระบบแกนนำชุมชนที่เข้มแข็ง และระบบความร่วมมือ ตามเงื่อนไขของภาครัฐอย่างชัดเจน ตามรายงานการศึกษาบทเรียนและ ทิศทางการจัดการทรัพยากรและพัฒนาความเป็นอยู่ฯ (มูลนิธิไทยรักษ์ ป่า, 2560) พบว่าในปี พ.ศ. 2553 มีการกำหนดกติการ่วมกับภาครัฐ ได้แก่ 1) การห้ามบุกรุกพื้นที่เพิ่ม 2) ช่วยดูแลป่าและเฝ้าระวังการบุกรุกพื้นที่โดยรอบ 3) ห้ามตัดโค่นต้นไม้เดิมออกจากพื้นที่ 4) ห้ามใช้สารเคมีในการทำเกษตร แม้จะมีการพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าแต่ป่าในพื้นที่รอยต่อของชุมชนก็ยังคง ความอุดมสมบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาด้านการจัดการป่าของชุมชน และสามารถ สร้างรายได้เป็นเศรษฐกิจครัวเรือนได้อย่างดีดังรายงานของระวี ถาวร (ระวี ถาวร และคณะ, 2560) ระบุไว้ว่า “ชุมชนน้ำตกปลายน้ำเก็บหาของป่าเพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือนและการขายเพื่อสร้างรายได้ พบว่า ของป่าที่ชุมชน เก็บหา มีอยู่ด้วยกัน 12 ชนิด ได้แก่ ลูกประ สะตอ ลูกเนียง น้ำผึ้ง ปลา กบ จาวหรือตะพานน้ำ ผักกูด บอน กล้วยป่า ผักเหียง และยอดมะระป่า โดย ลูกประ ซึ่งเป็นไม้ผลที่มีปริมาณมากทั้งในพื้นที่ชุมชนและในพื้นที่ป่าอุทยาน แห่งชาติเขาลงซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยเฉลี่ยปีละ 3-4 ล้านบาท โดยมีครัวเรือนเข้าไปเก็บหาของป่าถึงร้อยละ 80 ของครัวเรือนทั้งหมด คิดเป็นรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 25,000 บาทต่อปี โดยสามารถคำนวณเป็น มูลค่ารวมของผลผลิตลูกประประมาณ 2,000,000 บาทต่อปี”

ลักษณะทางภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกับป่าดังกล่าวจึงแตกต่างจากพื้นที่โดยรอบของมหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลาซึ่งเป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเล จึงทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและมีความกระตือรือร้นในการลงพื้นที่เพื่อเรียนรู้ร่วมกับชุมชน มีการตั้งคำถามในระหว่างการลงพื้นที่อย่างหลากหลาย และเป็นข้อมูลใหม่สำหรับผู้เรียนอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อม อาทิ การจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบฝายมีชีวิต วิธีการใช้ประโยชน์จากป่า การสร้างรายได้จากป่าจนเกิดความยั่งยืนในการอยู่ร่วมกัน ฯลฯ จนผู้เรียนเกิดทัศนคติที่เป็นบวกกับชุมชน จึงส่งผลให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการคิดค้นผลงานที่ช่วยบริการชุมชนได้ในลำดับต่อมา

2) ชุมชนน้ำตกปลายน้ำมีลักษณะเป็นชุมชนเปิด มีการทำงานร่วมกับหน่วยงานองค์กรภายนอกอย่างหลากหลาย ได้แก่ มูลนิธิไทยรักษ์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ มหาวิทยาลัยในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และกรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ ชุมชนจึงมีลักษณะความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรหรือบุคลากรภายนอกอย่างเต็มที่ กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มต่าง ๆ อาทิ กลุ่มเครื่องแกง กลุ่มแปรรูปผลไม้ส่งออก กลุ่มเกษตรพอเพียง กลุ่มพลังงานทางเลือก กลุ่มเกษตรปลูกมังคุด กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มแปรรูปผลไม้ ต่างมีความสามารถด้านการสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สู่ผู้เรียนได้อย่างเต็มที่ ดังที่ลัดดา ประสาร ได้กล่าวถึงต้นทุนและศักยภาพของชุมชนน้ำตกปลายน้ำไว้ว่า “ชุมชนมีผู้นำและกลุ่มองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีการรวมกลุ่มทางการเกษตร เชื่อมโยงการบริหารงานเป็นระบบ ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ระหว่างกลางของพื้นที่ที่เป็น “Supply Chain” ขนาดใหญ่ คือ พื้นที่ติดต่อกับอุทยานแห่งชาติเขาลง และท่าเลที่ตั้งของชุมชนอยู่ติดอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีตลาดหัวอูฐ เป็น

ตลาดกลางค้าส่งสินค้าเกษตรของภาคใต้ตั้งอยู่ ภายในชุมชนมีการคมนาคม สะดวกสบาย ถนนในชุมชนเชื่อมโยงกัน การสื่อสารถือเป็นจุดแข็งอย่างหนึ่งของชุมชน มีการใช้สื่อสมัยใหม่ประเภท ไลน์ (line) และ เฟซบุ๊ก (facebook) ในการสื่อสารร่วมกันของแกนนำและกลุ่มผู้นำชุมชน กระบวนการทำงานของชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกเพศวัย” (ลัดดา ประสาร, 2563)

การดำเนินโครงการครั้งนี้พบว่า การเลือกชุมชนนั้นมีความสำคัญต่อผู้เรียนอย่างยิ่ง หากชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนเปิด ย่อมส่งผลดีต่อการสื่อสารถ่ายทอดประสบการณ์จากชุมชนไปยังผู้เรียนได้อย่างรวดเร็ว ชัดเจน และครบถ้วน นอกจากนี้ชุมชนน้ำตกปลายน้ำยังมีผู้นำกลุ่ม (opinion leader) หลากหลายกลุ่ม อาทิ ผู้นำกลุ่มเกษตรพอเพียง ผู้นำกลุ่มพลังงานทางเลือก ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ ผู้นำกลุ่มเครื่องแกง ฯลฯ ข้อมูลที่ผู้เรียนได้รับจึงมีความหลากหลายตามประสบการณ์ของแต่ละกลุ่ม เกิดการประยุกต์ความรู้เข้าด้วยกันในขั้นตอนการคิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้กับชุมชน ตัวอย่างเช่น ผู้เรียนคิดประยุกต์การทำแบ่งลูกประให้เป็เด็กกล้วยหอม การใช้ลูกประสไลด์เป็นทอปิ้งบนเค้กแทนอัลมอนต์ หรือการคิดทำกะปิเจจากลูกประให้กับกลุ่มเครื่องแกง

2.2 กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

Melaville, Berg and Blank (2015: 36-45 อ้างถึง วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์, 2561) ได้สรุปกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานว่ามีอยู่ด้วยกัน 6 กลยุทธ์ ได้แก่ 1) Academical Based Community Service: ABCS คือ การให้บริการชุมชนเชิงวิชาการ 2) Civic Education การศึกษาความเป็นพลเมือง คือ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในบทบาทของพลเมืองอย่างชัดเจน 3) Environment Education (EE) เป็นกลยุทธ์การใช้สิ่งแวดล้อมสร้างความสนใจของผู้เรียน 4) Place-Based Learning เป็นการเรียนรู้โดยใช้สถานที่เป็นฐาน หรือ “การเรียนรู้เชิงประสบการณ์” 5) Service Learning

(SL) การเรียนรู้โดยการบริการ 6) Work-Based Learning การเรียนรู้โดยใช้การทำงานเป็นฐาน ช่วยให้ผู้เรียนใช้เวลากับผู้ที่มีประสบการณ์เพื่อขอคำปรึกษาและได้เรียนรู้จากแบบอย่างที่ดีของผู้ที่มีประสบการณ์

คณะทำงานของโครงการจัดการเรียนรู้ของสาขาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ได้ประยุกต์ใช้ 2 กลยุทธ์หลักในการจัดการเรียนรู้ครั้งนี้ คือ การใช้กลยุทธ์การใช้สิ่งแวดล้อม Education (EE) เพื่อสร้างความสนใจและกระตุ้นการเรียนรู้ในสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ให้กับผู้เรียน และประยุกต์ใช้กลยุทธ์ Service Learning (SL) การเรียนรู้โดยการให้บริการ ซึ่งกลยุทธ์นี้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่เป็นฐานการเรียนรู้ ได้แก่ ชุมชนน้ำตกปลายน้ำที่กำลังพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปลูกประ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรต่างๆ โดยทางกลุ่มกำลังต้องการความช่วยเหลือด้านการสื่อสารการตลาด การจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่ข่าวสารของกลุ่ม ความคิดสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ต่างๆ

วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์ (2561) ได้กล่าวไว้ว่า กลยุทธ์ Environment Education (EE) มีหลักการสำคัญ คือ จะต้องสอนแนวคิดทางนิเวศวิทยาที่สำคัญและความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ เสริมสร้างความรู้ที่ลุ่มลึกเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ให้ผู้เรียนลงพื้นที่จริงเพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมในชุมชนอย่างเหมาะสม เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมส่วนบุคคลในเชิงบวก ฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์และการสืบเสาะ เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ รวมทั้งปลูกฝังทักษะความเป็นพลเมืองในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาชุมชน

ส่วน กลยุทธ์ Service Learning (SL) หรือการเรียนรู้โดยการบริการ เป็นการบูรณาการให้บริการชุมชนกับการศึกษาเนื้อหาสาระตามหลักสูตร ให้เชื่อมโยงกับชุมชนโดยใช้การปฏิบัติงานเป็นฐานโดยมีหลักการสำคัญ 6 ประการ คือ

SL1: เป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการที่มีเป้าหมายด้านความรู้ความสามารถ ทักษะที่ชัดเจน

SL2: เป็นการบริหารที่ตอบสนองความต้องการชุมชนที่แท้จริง

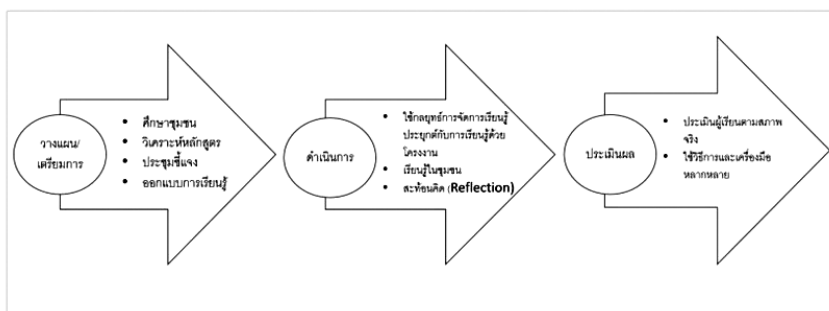
SL3: มีความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้องจำนวนมากโดยผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดมีส่วนร่วมในการวางแผนการให้บริการ และทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน

SL4: ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการ และดำเนินการตามภาระงานที่ได้รับมอบหมาย

SL5: การสะท้อนคิดซึ่งเกิดขึ้นก่อน ระหว่าง และหลังการเรียนรู้

และ SL6: ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อวัดความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของตน

วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์ (2561) ได้นำเสนอโมเดลการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานจากการสังเคราะห์กระบวนการจากงานวิจัยที่นำเสนอการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน 4 งานวิจัยที่มีกระบวนการแตกต่างกันไป ซึ่งนำเสนอไว้ 3 ขั้นตอนดังนี้

ภาพที่ 1 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

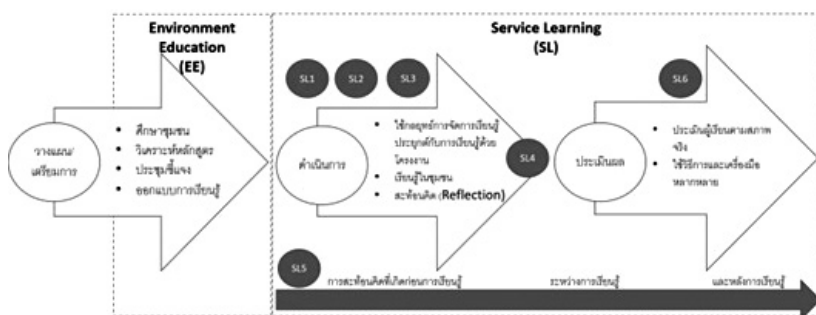
ที่มา: วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์, การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน: กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพของครูในศตวรรษที่ 21, หน้า 188.

จากโมเดลข้างต้นของวิลเลียมส์ เป็นการสังเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของการวิจัยในหลาย ๆ เรื่องจนได้ออกมาเป็น 3 ขั้นตอนคือ

- 1) ขั้นวางแผน/เตรียมการ ซึ่งประกอบด้วย การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์หลักสูตร การประชุมชี้แจง การออกแบบการเรียนรู้
- 2) ขั้นการดำเนินการ ประกอบด้วย การใช้กลยุทธ์จัดการเรียนรู้ ประยุกต์กับการเรียนด้วยโครงงาน การเรียนรู้ในชุมชน และการสะท้อนคิด (Reflection)
- 3) ขั้นการประเมินผล ประกอบด้วย การประเมินผู้เรียนตามสภาพจริง และการใช้วิธีการและเครื่องมือหลากหลาย

วิลเลียมส์ได้วิเคราะห์ไว้ว่าในทางปฏิบัตินั้นการจัดการเรียนรู้ไม่สามารถแบ่งออกตามกลยุทธ์ได้อย่างชัดเจนตายตัว จะขึ้นอยู่กับบริบทและวัตถุประสงค์ของกิจกรรมหรือโครงการที่ดำเนินการ การถอดบทเรียนจากการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของสาขาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ในครั้งนี้ ผู้เขียนได้นำเอาโมเดลของวิลเลียมส์ ฤทธิคุปต์มาประยุกต์เข้ากับกลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยการบริการและการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้ดำเนินการร่วมกับชุมชนน้ำตกปลายน้ำ โดยพบว่าในขั้นตอนที่ 1 ซึ่งเป็นการวางแผน/การเตรียมการ โครงการสามารถใช้กลยุทธ์การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อประเมินศักยภาพชุมชน และใช้เพื่อสร้างความสนใจในการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ของผู้เรียนได้ ในขั้นตอนที่ 2 และขั้นตอนที่ 3 ได้นำกลยุทธ์การให้บริการชุมชนเข้ามาประยุกต์ใช้ ทั้ง 6 หลักการ ตั้งแต่ SL1 ถึง SL6 และพบจุดที่น่าสนใจว่า หลักการที่ 5 หรือ SL5 การสะท้อนคิด จะเกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนได้ตั้งแต่นั้นขั้นตอนที่ 2 คือตั้งแต่เริ่มดำเนินการและจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการประเมิน

ผลได้จริง เมื่อนำทั้ง 2 กลยุทธ์มาผนวกเข้ากับโมเดลกระบวนการจัดการเรียนรู้ของวิไลภรณ์ จึงได้โมเดลเฉพาะของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่พัฒนาขึ้นใหม่ของสาขาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ดังแสดงไว้ในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่พัฒนาขึ้นใหม่

2.2.1 ขั้นตอนที่ 1.การวางแผนและการเตรียมการในขั้นตอนนี้ประกอบด้วย การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์หลักสูตร การประชุมชี้แจง และการออกแบบการเรียนรู้ในการดำเนินการสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์นั้นประกอบด้วย 2 หลักสูตรคือ หลักสูตรสารสนเทศศึกษาและหลักสูตรนิเทศศาสตร์ คณะทำงานประชุมร่วมกันเพื่อเลือกรายวิชาในระดับชั้นที่สูงขึ้น ซึ่งผู้เรียนมีทักษะความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะนำไปตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ จึงได้เลือกพื้นที่ชุมชน น้ำตกปลายน้ำ อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นพื้นที่ในขอบข่ายการทำงานของมูลนิธิไทยรักษ์ป่า ซึ่งเป็นองค์กรที่มีบันทึกความร่วมมือกับทางมหาวิทยาลัยทักษิณ การดำเนินการครั้งนี้จึงเป็นการบูรณาการทางการศึกษา หรือ “Integrated Partnership Collaboration for Education” มีการสร้าง

เครือข่ายทางการศึกษา (Partnership) กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่าย (Procession) และการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและผู้เรียน (Public Participation) เพื่อให้เกิดความสำเร็จในกระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยมีชุมชนเป็นฐาน (มณฑล จันท์แจ่มใส, 2558) ซึ่งการดำเนินโครงการในครั้งนี้มีเครือข่ายและการทำงานร่วมกัน ประกอบด้วย 3 หน่วยงาน ได้แก่ สถาบันการศึกษาคือมหาวิทยาลัยทักษิณ (ผู้เรียนและผู้สอน) ชุมชนน้ำตกปลายน้ำและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือมูลนิธิไทยรักษ์ป่า โดยกำหนดขั้นตอนการดำเนินการศึกษาข้อมูลไว้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ขั้นตอนการศึกษาข้อมูลชุมชนน้ำตกปลายน้ำตามกลยุทธ์ EE

ขั้นตอน	วิธีการ	ประเด็นหลักที่ได้
1. เอกสารการวิจัยของมูลนิธิไทยรักษ์ป่า	สังเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ	1. ความใส่ใจของชุมชน (Community Empathy) 2. เข้าใจผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ได้จากป่าที่ยั่งยืน (Sustainable Supply Chain)
2. การสนทนากลุ่ม (Group discussion)	ผู้นำชุมชน ตัวแทน วิสาหกิจชุมชน หัวหน้า อุทยานแห่งชาติ	3. ประวัติชุมชน 4. วิถีชีวิตชุมชนกับป่าและงานอนุรักษ์

2.2.2 ขั้นตอนที่ 2. การดำเนินการ ประกอบด้วยการประยุกต์ใช้กลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยโครงการ/โครงงาน การเรียนรู้ในชุมชน และการ

สะท้อนคิด (Reflection) ดำเนินกิจกรรมโดยยึดกลยุทธ์ Service Learning 1-3 เป็นสำคัญคือ การดำเนินโครงการหรือโครงการต้องเกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะให้แก่ผู้เรียน (SL1) โดยต้องสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน (SL2) โครงการนี้กลุ่มผู้เรียนเป็นนิสิตด้านสารสนเทศศาสตร์จึงเน้นการบูรณาการความรู้ของผู้เรียนด้านการผลิตสื่อและจัดทำสื่อเพื่อการตลาดออนไลน์ให้กับผลิตภัณฑ์ลูกประของชุมชนน้ำตกปลายน้ำ ผลิตภัณฑ์ลูกประแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ชุมชนได้ต่อยอดจากภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็นผลไม้ต้องมาสู่การแปรรูปเป็นแปงโฮลวิท นอกจากความต้องการเครื่องมือสื่อสารการตลาดแล้ว ชุมชนต้องการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ (packaging) ที่ทันสมัย สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายทางการตลาดที่วางไว้คือ กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ยิยมบริโภคขนมที่อร่อยและใส่ใจในความสวยงามของผลิตภัณฑ์ โครงการได้รับความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้องจำนวนมากทั้งจากชุมชน กลุ่มผู้นำชุมชน กรมอุทยานแห่งชาติฯ มูลนิธิไทยรักษ์ป่า และมหาวิทยาลัยทักษิณโดยผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดมีส่วนร่วมในการวางแผนการให้บริการ และทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน (SL3) ผู้เขียนใช้การสรุปผลในขั้นตอนนี้เพิ่มเติมโดยอ้างอิงจากงานของมณฑล จันท์แจ่มใส ในโครงการถอดชุดประสบการณ์การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (มณฑล จันท์แจ่มใส, 2558) ประกอบด้วย 8 ขั้นตอนดังนี้

1. การประสานความร่วมมือ ตั้งต้นจากความต้องการของชุมชน โดยประสานไปมูลนิธิไทยรักษ์ป่าซึ่งเป็นหน่วยงานสนับสนุนส่งเสริมอาชีพและการอนุรักษ์ป่าของชุมชนรอบอุทยานแห่งชาติ จึงได้รับความร่วมมือให้ประสานกับผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรและจัดทำโครงการ “เก็บลูกไม้ สานคลุ้ม หุ้มกระจูดจากต้นน้ำสู่ปลายธารกับมหาวิทยาลัยทักษิณ”

2. กระบวนการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น คณะอาจารย์ลงพื้นที่สำรวจและประชุมร่วมกับชุมชน และมูลนิธิไทยรักษ์ป่าเพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความต้องการของชุมชน ซึ่งได้แก่ ความต้องการต่อยอดพัฒนาผลิตภัณฑ์ “ลูกประ” แปรรูปออกสู่การตลาดในระดับกว้าง การทำการตลาดออนไลน์ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ ๆ ดังแสดงในภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การลงพื้นที่สร้างความร่วมมือกับชุมชนภายใต้โครงการ “เก็บลูกไม้สานคูลุ่ม หุ้มกระจูดจากต้นน้ำสู่ปลายธารกับมหาวิทยาลัยทักษิณ”

3. การปรับเข้าสู่เนื้อหาในห้องเรียนของรายวิชา 0106441 การรู้สารสนเทศ (Information literacy) (เยาวลักษณ์ สุวรรณแข, 2560) โดยผู้เรียนได้รับมอบหมายแนวทางการทำงานตามกรอบผลลัพธ์ 3 ประการ คือ 1) ได้หัวข้อการนำเสนอเกี่ยวกับ “ลูกประ” 2) เนื้อหาที่สามารถนำไปใช้ในการเขียน final project 3) เลือกสื่อที่ใช้เพื่อนำเสนอต่อชุมชน นอกจากนั้นผู้สอนได้แจ้งให้ดำเนินการอย่างสร้างสรรค์และอิสระ ให้สนุกสนานกับการเรียนรู้ ซึ่งเป็นไปตามหลักการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์เชิงอารมณ์แล้วจะยังมีโอกาสเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ได้สูงขึ้น (วิจารณ์ พานิช, 2558)

4. การลงพื้นที่เพื่อออกแบบกิจกรรมและเก็บข้อมูล ได้ศึกษาข้อมูลที่เป็นความเอาใจใส่ของชุมชนน้ำตกปลายน้ำ (Community Empathy) จากรายงานกระบวนการคิดเชิงออกแบบในการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ลูกประของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนน้ำตกปลายน้ำ โดยชุมชน

ได้ระบุว่าความเอาใจใส่ของชุมชนนั้นมีอยู่ 2 ประการคือ 1) ชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและทรัพยากรป่าไม้ของตนเองอย่างมาก 2) ชุมชนมุ่งมั่นกับการเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจโดยการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน (ลัดดา ประสาร, 2563) หลังจากนั้นผู้เรียนจึงได้กำหนดกิจกรรมร่วมกับชุมชนและมูลนิธิไทยรักษ์ป่า โดยให้ชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้เรียนโดยการพูดคุยบอกเล่า และนำลงพื้นที่ชมกิจกรรมการอนุรักษ์และกิจกรรมส่งเสริมอาชีพ ในขั้นตอนนี้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตั้งคำถามและประเด็นเองตามธรรมชาติ

5. กระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลและออกแบบทางเลือก หลังจากผู้เรียนได้ลงพื้นที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ได้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเพียงพอ จึงได้แบ่งทีมทำงานออกเป็น 8 กลุ่มและได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกของชุมชนเกี่ยวกับสิ่งที่ชุมชนต้องการจะทำและ “ไอเดีย” ใหม่ที่ผู้เรียนวางแผนว่าจะจัดทำเสนอ

6. กระบวนการนำเสนอสู่ชุมชน และวิพากษ์ หลังจากการลงพื้นที่ได้รวบรวมข้อมูลจากชุมชน ได้ตัวอย่างวัตถุดิบจากชุมชนมาสนับสนุนการทดลอง ผู้เรียนใช้เวลา 2 สัปดาห์ เพื่อคิดสร้างสรรค์เพื่อเสนอสารสนเทศโดยใช้สื่อประเภทต่าง ๆ เน้นการนำความรู้ทฤษฎีในรายวิชาการรู้สารสนเทศไปช่วยสนับสนุนกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน จากนั้นสาขาวิชาฯ ได้จัดกิจกรรมการนำเสนอผลงาน เสนอพร้อมเชิญตัวแทนชุมชนโดยมูลนิธิไทยรักษ์ป่าเข้ารับฟังและวิพากษ์ดังแสดงหัวข้อในการวิพากษ์ไว้ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 หัวข้อโครงการที่ผู้เรียนนำเสนอสู่ชุมชนและการวิพากษ์

กลุ่มที่	หัวข้อที่เสนอ
1.	ลูกประ พืชเศรษฐกิจ: เพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูป
2.	การเจริญเติบโตและผลผลิตของลูกประ
3.	ลูกประ จุดเริ่มต้นสู่จุดเปลี่ยน
4.	ลูกประเงินล้านนำรายได้พลิกฟื้นสู่ชุมชน
5.	ลูกประพืชเศรษฐกิจสร้างอาชีพสร้างรายได้แก่ชุมชน
6.	กระบวนการผลิตการส่งออกลูกประและคุณค่าทางโภชนาการ
7.	ฝ่ายมีชีวิตกับวิถีชุมชน
8.	ลูกประแสนค (snack) ขนมหบเคี้ยว อุดมไปด้วยโภชนาการทางอาหาร

7. กระบวนการพัฒนางานออกแบบและผลิตผลงานขั้นสุดท้าย ผลงานขั้นสุดท้ายที่ปรากฏได้ถูกนำเสนอในรูปแบบของสื่อประชาสัมพันธ์ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ และชุมชนได้นำไปประยุกต์ใช้ซึ่งอยู่ระหว่างการร่วมดำเนินงานกับทางสาขาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ ดังแสดงเป็นตัวอย่างไว้ในภาพที่ 4

ภาพที่ 4 กระบวนการและการนำเสนอผลงานของผู้เรียนต่อชุมชน

8. กระบวนการประเมินผล และสรุปผลงาน การประเมินผล พิจารณาจากกระบวนการศึกษาค้นคว้า เก็บรวบรวมข้อมูล สรุป วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการผลิตสื่อเพื่อถ่ายทอด ความรู้ โดยกรรมกรซึ่งประกอบด้วยคณาจารย์ประจำสาขาวิชาและบุคลากร ของมูลนิธิไทยรักษ์ป่าใช้เกณฑ์การประเมินผลในด้านเนื้อหา (8 คะแนน) ความคิดสร้างสรรค์ในการผลิตสื่อ (2 คะแนน) รูปแบบการนำเสนอ (6 คะแนน) จริยธรรมทางวิชาการและประโยชน์ของชิ้นงานต่อชุมชน (4 คะแนน) รวมเป็น 20 คะแนน หลังจากมีการประเมินผล ตัวแทนผู้เรียนได้จัดทำสื่อให้ กับชุมชนตามคำแนะนำดังแสดงไว้ในภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ตัวอย่างผลงานที่ได้ปรับปรุงหลังจากมีการประเมิน

2.2.3 ขั้นตอนที่ 3. การประเมินผลตามกลยุทธ์การให้บริการ (Service Learning) ใน SL6 ที่ระบุไว้ว่า ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อวัดความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของตน หลังเสร็จสิ้นการดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนที่ 2. ทางสาขาฯ ได้จัดให้ผู้เรียนได้ประเมินผลงานของผู้ร่วมชั้นเรียนและได้ซักถามเสนอความคิดเห็นที่เป็นการต่อยอดความคิดของผู้ร่วมชั้นเรียนคนอื่นๆ ในขั้นตอนนี้จึงมีการสะท้อนคิด (Reflection) ของผู้เรียนร่วมกันอีกครั้งจนได้พัฒนาขึ้นมาเป็นเนื้อหาผลงานการต่อยอดผลิตภัณฑ์ลูกประปรูป (แสดงไว้ในภาพที่ 5) ที่จะนำไปเป็นต้นแบบของการผลิตจริงในโครงการครั้งต่อไป

3. ส่วนสรุป

บทความเรื่อง “การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานด้วยกลยุทธ์การบริการสังคมและการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม: ชุมชนน้ำตกปลายน้ำ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช” เป็นการถอดบทเรียนจากการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณร่วมกับชุมชนน้ำตกปลายน้ำ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนทางด้านบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ และผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติในการสร้างเครื่องมือการสื่อสารที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเพื่อช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการของชุมชน

การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานครั้งนี้ ได้ประยุกต์ใช้กลยุทธ์การบริการสังคม และการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมในการดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการ “เก็บลูกไม้ สานคลุ้ม หุ้มกระจูดจากต้นน้ำสู่ปลายธารกับ

มหาวิทยาลัยทักษิณ” ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสาขาวิชา
บรรณารักษศาสตร์ และมูลนิธิไทยรักษ์ป่า โดยมีการบูรณาการทางการศึกษา
หรือ “Integrated Partnership Collaboration for Education” มีการสร้าง
เครือข่ายทางการศึกษา (Partnership) กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่าง
เครือข่าย (Procession) และการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและผู้เรียน (Public
Participation) เพื่อให้เกิดความสำเร็จในกระบวนการจัดการเรียนการสอน
โดยมีชุมชนเป็นฐาน (มณฑล จันทน์แจ่มใส, 2558) จึงมีหน่วยงานเกี่ยวข้อง
3 หน่วยงาน ได้แก่ สถาบันการศึกษาคือมหาวิทยาลัยทักษิณ (ผู้เรียนและผู้สอน)
ชุมชนน้ำตกปลายน้ำและหน่วยงานเครือข่ายที่เกี่ยวข้องคือมูลนิธิ
ไทยรักษ์ป่า

การถอดบทเรียนในครั้งนี้ ผู้เขียนได้ใช้ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วย
ตัวเอง (Constructivism) ของ เลฟ วิกอตสกี (Lev Vygotsky) และกลยุทธ์การ
จัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของ Melaville, Berg and Blank โดยเลือก
มาเพียง 2 กลยุทธ์ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ ได้แก่ 1) กลยุทธ์
Environment Education (EE) ใช้สิ่งแวดล้อมสร้างความสนใจของผู้เรียน
2) Service Learning (SL) การเรียนรู้โดยการบริการให้กับชุมชน โดยนำเนื้อหา
ของกระบวนการจัดการเรียนรู้ครั้งนี้มาวิเคราะห์พัฒนาโมเดลใหม่จากโมเดล
การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานของวิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์ (2561) โมเดล
ใหม่ที่พัฒนาขึ้นมีการประยุกต์เข้ากับกลยุทธ์การเรียนรู้ด้วยการบริการและ
การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมที่ได้ดำเนินการร่วมกับชุมชนน้ำตกปลายน้ำ โดย
พบว่าในขั้นตอนที่ 1 ซึ่งเป็นการวางแผน/การเตรียมการ โครงการสามารถใช้
กลยุทธ์การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อประเมินศักยภาพ
ชุมชน และใช้สร้างความสนใจในการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ของผู้เรียนได้ ใน
ขั้นตอนที่ 2 และขั้นตอนที่ 3 ได้นำกลยุทธ์การให้บริการชุมชนเข้ามาประยุกต์ใช้
ทั้ง 6 หลักการ ตั้งแต่ SL1 ถึง SL6 และพบจุดที่น่าสนใจว่า หลักการที่ 5

หรือ SL5 การสะท้อนคิด จะเกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนได้ตั้งแต่ขั้นตอนที่ 2 คือขั้นเริ่มดำเนินการจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการประเมินผล เมื่อนำทั้ง 2 กลยุทธ์มาผนวกเข้ากับโมเดลกระบวนการจัดการเรียนรู้ของวิไลภรณ์ **จึงได้โมเดลเฉพาะของการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานที่พัฒนาขึ้นใหม่ของสาขาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ดังแสดงไว้ในภาพที่ 2**

ในระหว่างการทำกิจกรรมพบว่า การคัดเลือกชุมชนโดยใช้กลยุทธ์การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมนั้นสามารถกระตุ้นความสนใจแก่ผู้เรียนได้มาก เพราะสิ่งแวดล้อมของชุมชนน้ำตกปลายน้ำนั้นแตกต่างจากสิ่งแวดล้อมที่ผู้เรียนอาศัยอยู่อย่างมาก ผู้เขียนจึงตั้งเป็นสมมติฐานไว้เพื่อการถอดบทเรียนสำหรับการดำเนินโครงการครั้งที่ 2 ในปีการศึกษา 2563 ว่า **“สิ่งแวดล้อมของชุมชนแตกต่างจากสิ่งแวดล้อมเดิมของผู้เรียนมากเท่าไร การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ชุมชนเป็นฐานจะสามารถกระตุ้นความสนใจใคร่รู้ของผู้เรียนได้มากขึ้นเช่นกัน”**

ผลจากการดำเนินโครงการนี้ ผู้เรียนสามารถสร้างเครื่องมือการสื่อสารและสารสนเทศที่สอดคล้องกับความต้องการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการของชุมชน เกิดการคิดค้นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ที่แตกต่างกันไป เกิดเป็นนวัตกรรมใหม่ด้านอาหาร ได้แก่ การนำแบ่งโฮลวิททำขนมเพื่อสุขภาพ การนำเสนอแนวคิดการพัฒนาเป็น “นม” “กะปิเจ” และอาหารอีกหลากหลาย พร้อมทั้งรูปแบบบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน แต่ด้วยข้อจำกัดด้านระยะเวลาการดำเนินโครงการผลที่เกิดขึ้นจึงมีการปรับใช้จริงเพียงบางส่วน ได้แก่ การแปรรูปเป็นอาหารขนม แต่การแปรรูปเป็นนม และการผลิตตัวบรรจุภัณฑ์ยังคงอยู่ระหว่างการศึกษาและดำเนินการ ซึ่งทางสาขาวิชาฯ มุลนิธิไทยรักษ์ป่า และชุมชนกำลังนำไปพัฒนาศึกษาต่อไปในปัจจุบัน และกำลังดำเนินการต่อในโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยมีชุมชนเป็นฐานครั้งที่ 2 ในปีการศึกษา 2563 ต่อไป

จากการถอดบทเรียนครั้งนี้ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะสำคัญสองประการเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนโดยใช้การจัดการเรียนรู้ที่มีชุมชนเป็นฐาน และเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การผลิตบัณฑิตที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และสังคมดังนี้

3.1 การประยุกต์ใช้กลยุทธ์ Service Learning ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 6 ขั้นตอนนั้น ควรประยุกต์ใช้กลยุทธ์ SL5 ซึ่งหมายถึง ตัวผู้เรียนมีโอกาสได้สะท้อนคิดใน 3 ระยะคือ ก่อนการเรียนรู้ ระหว่างการเรียนรู้และหลังการเรียนรู้ ดังนั้นผู้สอนควรประยุกต์ใช้กลยุทธ์ SL5 นับตั้งแต่ขั้นตอนก่อนเริ่มจัดกิจกรรมการเรียนรู้ไปจนถึงขั้นตอนการประเมินผล และควรมีการบันทึกข้อมูลการสะท้อนคิดไว้ในทุกขั้นตอนเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงกิจกรรมของโครงการในครั้งต่อไป

3.2 ควรมีการประยุกต์ใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยมีชุมชนเป็นฐานในอีกหลากหลายวิชาเพื่อการพัฒนาหลักสูตรของสาขา บรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์และนิเทศศาสตร์ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมในยุคปัจจุบัน เนื่องจากการจัดการเรียนโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงศักยภาพในด้านต่าง ๆ หลังจากที่ได้ศึกษาในชั้นเรียนมาแล้ว เช่น การคิดเชิงวิเคราะห์ การสื่อสารระหว่างบุคคล สามารถแสดงความคิดเห็นอย่างมีหลักการและเหตุผล ซึ่งเป็นทักษะการสื่อสาร (Communication Skill) ที่ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 จำเป็นจะต้องมีเพื่อให้สามารถสื่อสารกับผู้อื่นในการทำงานได้และทักษะดังกล่าวเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

นอกจากนี้การประยุกต์ใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยมีชุมชนเป็นฐานยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับความรู้อื่น ๆ ที่ถูกถ่ายทอดจากผู้รู้หรือปราชญ์ชุมชน ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ผู้เรียน

จึงเกิดการเรียนรู้ที่จะยอมรับความสามารถของบุคคลอื่น นอกเหนือจากความรู้ที่อยู่ในระบบการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย (Explicit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้รับการรวบรวมและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ชุมชนควรเป็นอีกแหล่งหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของ Ziegert และ McGoldrick (2008) ในบทความเรื่อง *“When service is good for economics: Linking the classroom and community through service-learning”* ว่าโครงการชุมชนเป็นฐานช่วยผลักดันให้ผู้เรียนสามารถนำทฤษฎีที่ได้เรียนรู้ในชั้นเรียนไปสู่การสร้างความเข้าใจแนวคิดต่างๆ อย่างลึกซึ้ง และยังช่วยกระตุ้นให้เกิดทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ ทักษะชีวิตต่างๆ เช่น การสื่อสารด้วยการพูด การเขียน กับกลุ่มผู้รับสารที่หลากหลาย ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในครั้งนี้จึงเกิดประโยชน์กับทั้งตัวผู้เรียน ชุมชนและสถาบันการศึกษาที่มีภารกิจสำคัญในฐานะ **การเป็นข้อต่อที่แข็งแกร่งระหว่างการเรียนรู้จักโลกกับการดำรงชีวิตในโลกได้อย่างสร้างสรรค์ให้กับผู้เรียน** (ปาร์กเกอร์ เจ.ปาล์มเมอร์ และอาเธอร์ ซายองค์, 2557) และสามารถเชื่อมโยงความต้องการที่แท้จริงของชุมชนกับความสามารถทางวิชาการของผู้เรียนเข้าด้วยกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ปาร์กเกอร์ เจ.ปาล์มเมอร์ และอาเธอร์ ซายองค์. (2557). หัวใจอุดมศึกษา: เสียงเรียกร้องเพื่อปรับเปลี่ยนสถานศึกษาโดยการสนทนาในสถาบัน (กรรณิการ์ พรมเสาร์, แปล). กรุงเทพฯ: สอนเงินมีมา.
- วิจารณ์ พานิช. (2558). *เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสยามกัมมาจล.
- วิไลภรณ์ ฤทธิคุปต์. (2561). การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน: กลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพของครูในศตวรรษที่ 21. *Graduate School Journal*, 11(3), 179-191.
- มณฑล จันทร์แจ่มใส. (2558). โครงการถอดชุดประสบการณ์การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน: กรณีศึกษา การบูรณาการการจัดการเรียนรู้วิชาออกแบบสถาปัตยกรรมกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย (โครงการบ้านมั่นคง ชุมชนพระราม 9 บ่อ 3). *Phranakhon Rajabhat Research Journal*, 10(1), 143-156.
- ระวี ถาวร และคณะ. (2560). รายงานการวิจัยเรื่องศักยภาพ บทเรียน และทิศทางการจัดการทรัพยากรและพัฒนาความเป็นอยู่ชุมชนบ้านในหมง ตำบลพรหมโลก อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช.
- มูลนิธิไทยรักษ์ป่า. (2561) รายงานประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนความก้าวหน้าและสรุปบทเรียนโครงการหมู่บ้านไทยรักษ์ป่า ปี พ.ศ. 2561.
- ลัดดา ประสาร. (2563). กระบวนการคิดเชิงออกแบบในการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ลูกประของของกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชนน้ำตกปลายน้ำ. *การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติสู่การพัฒนาชุมชนฉลาดในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ครั้งที่ 1* (pp. 460-479). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- เยาวลักษณ์ สุวรรณแห. *มคอ.3 รายละเอียดรายวิชา 0106441 การรู้สารสนเทศ (Information literacy)*. หลักสูตรสารสนเทศศึกษา สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ หลักสูตร

ปรับปรุง 2560. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ.

- Bednar, S. & Simpson, N. B. (2013, December 20). *Incorporating community-based learning in a course on the economics of poverty*. <http://www.aeaweb.org/conference/2014/retrieve.php?pdfid=214>
- Lewis, H. R. (2007). *Excellence without a soul: Liberal education have a future?* Philadelphia, United States: Perseus Books Group.
- McLeod, S. A. (2020, March 11). Lev Vygotsky: Simply psychology. <https://www.simplypsychology.org/vygotsky.html>
- Vygotsky, L.S. (1980). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard university press.
- Ziegert, A. L., & McGoldrick, K. (2008). When service is good for economics: Linking the classroom and community through service-learning. *International Review Of Economics Education*, 7(2), 39-56.

“กินส้มขมเล” : การสร้างอัตลักษณ์
เพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแสงวิมาน
“Pomelo Eating, Sea Viewing”:
Identity Creation for Ban Saeng
Wiman Community Tourism Promotion

ศิริโรณี โต๊ะสัน¹

Sironee Tohsan

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการอธิบายถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการ “กินส้มชมเล” เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ได้มุ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการนำอัตลักษณ์เฉพาะที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะอัตลักษณ์ของทรัพยากรนำมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทของชุมชน โดยคำนึงถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนและไม่ทำลายทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ดั้งเดิม รวมถึงมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพของผู้นในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเอง เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นอาชีพเสริมที่เข้ามาสนับสนุนอาชีพหลัก อีกทั้งบทความนี้ต้องการนำเสนอ เพื่อเป็นแนวทางให้แก่หน่วยงานในระดับท้องถิ่นได้เห็นความสำคัญและนำแนวคิดดังกล่าวไปบูรณาการรวมกับการขับเคลื่อนแผนชุมชน ในการยกระดับสู่การเป็นชุมชนต้นแบบ ในฐานะที่ชุมชนมีศักยภาพในด้านการจัดการ “ทรัพยากร” ที่มีการคำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน และนำมาสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวที่หลากหลายรูปแบบได้อย่างน่าสนใจ

คำสำคัญ: กินส้มชมเล อัตลักษณ์ทรัพยากร อัตลักษณ์ชุมชน อัตลักษณ์การท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชน

Abstract

This paper aims to explain the community-based tourism concept of “Pomelo Eating, Sea Viewing” for Ban Saeng Wiman Community, Muang Nakhon Si Thammarat, Nakhon Si Thammarat, Thailand. This tourism scheme attempts to meet tourist needs as well as give precedence to existing community identities, especially resource identity, transformed into tourism identity in accordance with community lifestyles and contexts. Traditional community ways of life and resources were taken into account and preserved. Local resident potential was developed to ensure participation in self-managed tourism, so that tourism activities became part-time jobs to supplement primary employment. This paper offers findings as guidelines to ensure local authority recognition of the importance of achieving integration with community plan implementation for ideal community results. The plan is to present the community as a potential site for sustainable resource management, local society and culture, thereby intermingling different tourism identities innovatively.

Keywords: Pomelo eating sea viewing, Resource identity, Community identity, Tourism identity, Community-based tourism.

บทนำ

หากกล่าวถึงการท่องเที่ยวในยุคปัจจุบัน มักปรากฏให้เห็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย อาทิ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวแบบผจญภัย ฯลฯ (ชุดิกาญจน์ กันทะอุ, 2560: 1) ในขณะที่ยังคงการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (UNWTO) ได้กำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural Based Tourism) การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural Based Tourism) และการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism) (รูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทย, 2554) แต่ละรูปแบบต่างมีการผลักดันจากหลากหลายหน่วยงานที่มีเป้าประสงค์ในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน อาทิ หน่วยงานจากภาครัฐ ได้ผลักดันการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งเป้าไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับประเทศ ภาคเอกชนหรือกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว ได้ผลักดันการท่องเที่ยวเพื่อเสนอสินค้าและมุ่งสร้างกำไรจากธุรกิจ ในขณะที่ภาคประชาชนหรือชุมชน ได้ผลักดันการท่องเที่ยวเพื่อเสนอแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนให้นักท่องเที่ยวตลอดจนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้และพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น (อุทิศ สังขรัตน์ และธเนศ ทวีบุรุษ, 2558: 12-13)

สำหรับการท่องเที่ยวที่มีการขับเคลื่อนโดยชุมชนได้กลายเป็นกระแสการตื่นตัวจากนักท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้นกว่าร้อยละ 84 ของปี 2562 เมื่อเทียบกับปี 2561 ที่มีเพียงร้อยละ 50 เพื่อต้องการสัมผัสชีวิตชนบทหรือต้องการท่องเที่ยวตามรอยวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน อันเป็นแหล่งการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์ในด้านทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม (ศศิชา หมดมลทิล, 2562: 1) ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการให้นักท่องเที่ยวให้เข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตดั้งเดิมของ

ผู้คนในชุมชนเท่านั้น หากแต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ถือเป็นการสร้างศักยภาพของคนในชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (พจนา สวนศรี, 2554: 8) ไปพร้อมกับการเลือกและสร้างอัตลักษณ์ซึ่งถือเป็นจุดเด่นของชุมชนมาสร้างเป็นจุดขายในการนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว แต่การที่จะสร้างความน่าสนใจให้แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนจะต้องมีการสร้างสรรค์ วางแผนและดำเนินการอย่างรอบด้านในการกำหนด “จุดขาย” หรือ “จุดดึงดูดนักท่องเที่ยว” โดยจะต้องค้นหาอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่ท้องถิ่นอื่นไม่มีหรือท้องถิ่นอื่นยากที่จะเลียนแบบ ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนเอง (นุชนาฏ เวียงชัย, 2558: 18)

การค้นหา “จุดขาย” เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนท้องถิ่น จึงมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับแนวคิดอัตลักษณ์ (Identity) ซึ่งชุมชนจะต้องมีการค้นหาคุณสมบัติเฉพาะของชุมชนหรือสิ่งหนึ่งที่ทำให้โดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ หรือเป็นมุมมองของตนเองและมุมมองของผู้อื่นว่าเราแตกต่างจากเขาหรือคนอื่นอย่างไร (อินทวิรา พงษ์นาค, 2557: 14) อัตลักษณ์จึงไม่ได้มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ก่อตัวขึ้นมาภายในวัฒนธรรม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งวัฒนธรรมนั้นก็เป็โครงสร้างทางสังคม (Social Construct) ที่ไม่หยุดนิ่งตายตัวและเป็นวงจรซึ่งเรียกว่า “วงจรแห่งวัฒนธรรม” (Circuit of Culture) ดังนั้น อัตลักษณ์จึงถูกผลิต (Produced) ถูกบริโภค (Consumed) และถูกควบคุมจัดการ (Regulated) ภายใต้วัฒนธรรม พร้อมกับการสร้างความหมายต่างๆ (Creating Meanings) ผ่านระบบของการสร้างภาพตัวแทน (Symbolic Systems of Representation) ที่เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ต่างๆ ทางอัตลักษณ์อันหลากหลายที่เราอาจนำมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ของเรา (ฉลาดชาย รมิตานนท์, ม.ป.ป., : 1)

โดยเฉพาะอัตลักษณ์ชุมชนที่สะท้อนถึงความเป็นตัวตนของชุมชน หรือเป็นอัตลักษณ์ร่วมหรืออัตลักษณ์ระดับสังคมของสมาชิกในชุมชนที่ผ่านกระบวนการยอมรับความเหมือนกันภายในกลุ่ม อัตลักษณ์ชุมชนจึงเป็นรากเหง้าหรือวัฒนธรรมทางสังคมที่ถูกก่อให้เกิดขึ้นมาและใช้ในการยึดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีในการปฏิบัติในสังคมนั้น ซึ่งมีลักษณะของความโดดเด่นหรือมีความแตกต่างกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมอื่นๆ เช่น อัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มชุมชนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนที่ปรากฏให้เห็นได้ในเรื่องของงานประเพณี อาหารการกิน การแต่งกาย และภาษาของชาติพันธุ์ต่างๆ (อินทรา พงษ์นาค, 2557: 15) โดยสอดคล้องกับการอธิบายของ อุทิศ สังขรัตน์ และธเนศ ทวีบุรุษ (2558: 5-8) ว่าอัตลักษณ์ของชุมชนเป็นการกำหนดผ่านรูปแบบของวิถีชีวิตชุมชน ศิลปะ วรรณศิลป์ จิตกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ที่ถูกสร้างผ่านความหมายอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ชุมชนบ้านแสงวิมาน อำเภอปากพั่น จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนที่มีการนำแนวคิดการ “กินส้มชมเล” ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดจากการร่วมคิดและวิเคราะห์ของสมาชิกในชุมชน โดยการค้นหาทุนที่มีอยู่ในชุมชน และเป็นทุนที่ถูกโยงกับอัตลักษณ์ของชุมชนมาสร้างเป็น “จุดขาย” สำหรับการจัดการในเรื่องของการท่องเที่ยว ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการที่จะทำให้นักท่องเที่ยวมีความสนใจต่อการท่องเที่ยวที่ถูกกำหนดหรือถูกสร้างขึ้นมาโดยชุมชนซึ่งเป็นผู้ดำเนินการและตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตชุมชนมาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนการผลิตที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น (สินธุ์ สโรบล, 2546, อ้างใน ชุตติกาญจน์ กันทะอุ, 2560: 5)

แนวคิดการ “กินส้มชมเล” จึงเป็นกลไกสำคัญสำหรับการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านในชุมชนบ้านแสงวิมาน เพื่อการเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้างคามเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองได้ โดยเฉพาะการผลักดันการท่องเที่ยว แต่สิ่งสำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวประสบความสำเร็จได้ คือ ความร่วมมือร่วมใจของผู้คนในชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์หรือร่วมค้นหาทุนที่มีอยู่ในชุมชนที่สะท้อนถึงความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Identity) มาสร้างเป็นอัตลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จุดเริ่มต้นของแนวคิดการ “กินส้มชมเล”

ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาแนวคิดการ “กินส้มชมเล” คือ การทำความเข้าใจถึงที่มาหรือกระบวนการกว่าจะได้มาซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างไร และผู้คนในชุมชนได้นำแนวคิดดังกล่าวมาขับเคลื่อนในเรื่องของการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างไร คำถามดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนค้นพบว่า จุดเริ่มต้นของแนวคิดดังกล่าวเกิดจากการที่ผู้คนในชุมชนได้ย้อนกลับมาพิจารณาพิเคราะห์ถึงจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของชุมชนตนเองที่ยึดโยงกับทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งในที่นี้ ได้แก่ 1. ส้ม เป็นทรัพยากรที่ผูกโยงกับวิถีชีวิตและการทำอาชีพเกษตรกรรมของผู้คนในชุมชนก่อนที่จะมีการอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่อำเภอปากพะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 2. ด้วยบริบทของพื้นที่แห่งใหม่ที่อพยพเข้ามาเป็นแหล่งระบบนิเวศที่เชื่อมโยกับคลอง-เล หรือลำคลองและชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำคัญในการทำให้ผู้คนในชุมชนตัดสินใจเลือกที่จะตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าว โดยเฉพาะลำคลองเป็นแหล่งน้ำจืดที่มีความสอดคล้องกับการทำอาชีพเกษตรกรรม และประการสำคัญลำคลองก็ยังเป็นเส้นทางสายน้ำจืดที่เชื่อมต่อกับชายฝั่งทะเลซึ่งเป็นแหล่งน้ำเค็ม ส่งผลให้ผู้คน

ในชุมชนจึงต้องมีการปรับตัวในการอพยพมาอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวไปพร้อมกับ การหันมาประกอบอาชีพประมง ถือเป็นอาชีพใหม่ที่กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถี ของผู้คนในชุมชนนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม

ด้วยลักษณะของวิถีชีวิตที่ผูกโยงกับการทำเกษตรกรรมประกอบ กับการอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณของพื้นที่อาศัยแห่งใหม่ที่มีระบบนิเวศของ แหล่งน้ำจืดและแหล่งน้ำเค็ม จึงต้องมีการประกอบอาชีพประมงควบคู่ไปด้วย กันนั้น ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ผู้คนในชุมชนได้มองเห็นคุณค่าและ ความสำคัญของทรัพยากรที่ยึดโยงกับวิถีชีวิต ซึ่งถือเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน และผูกโยงกับอัตลักษณ์ของชุมชนอันเป็นสิ่งสำคัญในการแสดงออกถึงคุณค่า ทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถดึงดูดความสนใจให้กับนักท่องเที่ยวได้ อัตลักษณ์ของชุมชนจึงเป็นเครื่องมือที่แสดงให้เห็นนักท่องเที่ยวเห็นว่า “ชุมชน เราเป็นอย่างไร” (กฤษณ์ทวิ แสนทวิ, โชติวรรณ วัชรเกียรติศักดิ์, ณัฐดนัย กุลดำรงค์, ณัฐวัฒน์ ตรังจิระเสถียร และปารัตน์ วัชรประภาพงศ์, 2559: 76) หรือชุมชนของเรามีจุดขายหรือจุดเด่นอะไรที่สามารถนำไปใช้เป็นกลยุทธ์ใน การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชน และประเด็นที่ว่า “ชุมชนของเราเป็น อย่างไรและมีจุดเด่นอะไร?” จึงกลายเป็นที่มาของจุดเริ่มต้นของแนวคิดการ “กินส้มชมเล”

“ชุมชนของเรามีความโดดเด่นในเรื่องของการทำสวนส้มโอมา ตั้งแต่บรรพบุรุษและมีชื่อเสียงจนทำให้คนภายนอกเข้ามาศึกษา ดูงานและมีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาซื้อส้มโอจากเราบ่อย ผมกับ ชาวบ้านก็คิดรวมกันว่าจะทำยังไงให้คนภายนอกรู้จักชุมชนของเรา มากกว่ารู้จักแต่ส้มโอ ก็เลยคิดในเรื่องของการท่องเที่ยว เรา อยากให้คนภายนอกมาเที่ยวบ้านเราและรู้จักบ้านเรามากกว่า นี้ ก็เลยคิดเรื่อง “กินส้มชมเล” และที่นี่ก็มีความโดดเด่นเรื่องการ

ทำประมง การอนุรักษ์ป่าชายเลน คือ ชุมชนของเรจะมีวิถีชีวิต
ที่ทำในเรื่องเกษตรและประมงควบคู่กัน ฉะนั้น ก็เลยคิดว่า การ
เปิดชุมชนให้เป็นที่ท่องเที่ยวไปด้วยมันก็ดี” (สุนทรศักดิ์ มัสแหละ,
สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2563)

จากการวิเคราะห์จุดเด่นของชุมชน จึงทำให้พบว่า ส้ม และ
คลอง-เล เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน โดยชุมชน
ต้องการนำไปสร้างเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว และที่สำคัญเป็นการ
เปิดพื้นที่ของชุมชนให้กลายเป็นพื้นที่ของการท่องเที่ยว ซึ่งเป้าหมายก็เพื่อ
ต้องการให้นักท่องเที่ยวไม่เพียงแต่รู้จักทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ใน
ชุมชน หากแต่ต้องการให้นักท่องเที่ยวรู้จักชุมชนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนที่มี
การผูกโยงกับทรัพยากร อีกทั้งเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มองเห็นถึงคุณค่าในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรและการนำเอาทรัพยากรในชุมชนมาสร้างให้เกิดประโยชน์
อย่างรู้คุณค่า โดยเฉพาะการผลักดันทรัพยากรให้กลายเป็นอัตลักษณ์เพื่อการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน

แนวความคิด “กินส้มขมเล” จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่สะท้อน
ให้เห็นถึงการคิดและวิเคราะห์จุดเด่นของชุมชน จนทำให้พบว่าอัตลักษณ์
ของชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากร ซึ่งในที่นี้ได้แก่ ส้มโอ และ คลอง-เล
ที่ถูกนำมาสร้างเป็นจุดขายและสร้างคุณค่าให้แก่ทรัพยากร เพื่อต้องการ
สร้างความโดดเด่นให้แก่ชุมชนตนเองแตกต่างไปจากชุมชนอื่น การที่ผู้คนใน
ชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรและสามารถสร้างอัตลักษณ์ของทรัพยากรให้
กลายเป็นจุดขาย ได้สะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในชุมชนมีความตระหนักและการ
มองเห็นโอกาสในการคิดที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองในอีกระดับ คือ การ
พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่อยู่บนฐานคิดของการพึ่งพาตนเอง เพื่อ
ต้องการสร้างอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวหรือรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความ
สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

ทั้งนี้ จากการศึกษาแนวคิดการ “กินส้มชมเล” ของชุมชนบ้านแสงวิมาน พบว่า มีความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ทั้งหมด 3 ด้าน ได้แก่ อัตลักษณ์ของชุมชน อัตลักษณ์ของทรัพยากร และอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยว ดังอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

อัตลักษณ์ของชุมชน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, อ้างใน นิรมล ชมหวาน, 2556: 11) อธิบายถึงอัตลักษณ์ของชุมชนว่า เป็นความพยายามของชุมชนที่พยายามจะบอกให้คนอื่นรู้ว่าชุมชนของตนเองเป็นใคร อย่างไร ซึ่งอัตลักษณ์ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานของความหมายเหมือนกันของสมาชิกภายในกลุ่มที่ผ่านกระบวนการยอมรับซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ ธรรมเนียมประเพณีของชุมชน การลงมือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชน

1. อัตลักษณ์ชุมชนถูกสร้างบนเงื่อนไขของความเป็นศาสนาและความเป็นเครือญาติเดียวกัน

อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านแสงวิมานได้ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเป็นกลุ่มมุสลิมซึ่งเป็นเครือญาติเดียวกันในสายตระกูลที่ชื่อว่า “แสงมาน” หรือ “แสงวิมาน” และมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมคือ การทำสวนส้มซึ่งเป็นอาชีพหลักก่อนที่จะมีการอพยพย้ายมาจากอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี และนำอาชีพดังกล่าวมาแผ่ขยายเพื่อสร้างเป็นพื้นที่ทำมาหากินในพื้นที่ที่อาศัยแห่งใหม่คือหมู่ที่ 3 ตำบลคลองน้อย อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ด้วยลักษณะของความเป็นเครือญาติหรือการมีอัตลักษณ์ของความเป็นมุสลิมกลุ่มเดียวกัน และการประกอบอาชีพการทำเกษตรกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษสายตระกูลเดียวกัน จึงเป็นเงื่อนไข

สำคัญต่อการตัดสินใจในการเลือกพื้นที่ที่อยู่อาศัยในอาณานิคมเดียวกัน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะบริเวณคลอง บางจาก เป็นลำคลองน้ำจืดและมีสภาพเป็นป่าชายเลนที่นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศอุดมสมบูรณ์ที่มีจำนวนสัตว์น้ำและสัตว์บกชุกชุม (ศิโรนี ไต๊ะสัน, มารินา มะห์ลี, นัยหะ สามะ, คอรีเยาะ กามิส และอับดุลฮากิมี มะ, 2552: 24) จึงทำให้บริเวณดังกล่าวกลายเป็นสถานที่ตั้งของชุมชนโดยใช้ชื่อว่า “ชุมชนบ้านแสงวิมาน” เพื่อเป็นการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชนที่เชื่อมโยงกับสายตระกูลของผู้คนในชุมชน

การอพยพและตัดสินใจเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณลำคลอง บางจาก ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนต้องมีการปรับตัวต่อการดำเนินวิถีชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่แห่งใหม่ โดยเฉพาะการประกอบอาชีพประมง เป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้วิถีของการปรับตัวของผู้คนในชุมชนนอกเหนือจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนจึงถูกสร้างขึ้นบนฐานของความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของแหล่งน้ำจืดและแหล่งน้ำเค็ม จึงกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนบ้านแสงวิมาน จึงเป็นวิถีที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนมาอย่างยาวนาน ซึ่งทรัพยากรทางธรรมชาติเสมือนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เชื่อมร้อยวิถีชีวิตและหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในชุมชน จนทำให้ทรัพยากรและวิถีชีวิตได้กลายเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์และผูกโยงกันจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนหรือสร้างความเป็นตัวตนให้แก่ผู้คนในชุมชนของสายตระกูลแสงวิมาน

ดังนั้น อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านแสงวิมานจึงเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนในชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ ส้มและคลอง-เล ถือเป็นทรัพยากรที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชน และถูกทำให้กลายเป็นอัตลักษณ์ทางทรัพยากรที่สร้างเป็นจุดขายในการผลักดันไปสู่การสร้างอัตลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างน่าสนใจ

ภาพที่ 1 สัญลักษณ์ของมัสยิดแสงวิมานที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชนที่ถูกสร้างบนฐานของการมีศาสนา สายตระกูลและความ เป็นเครือญาติเดียวกัน

ภาพที่ 2 วิธีการทำเกษตรกรรมการปลูกส้มโอในชุมชนบ้านแสงวิมาน

ภาพที่ 3 วิธีการทำประมงในชุมชนบ้านแสงวิมาน

2. อัตลักษณ์ชุมชนถูกสร้างบนเงื่อนไขของวิธีการทำเกษตรกรรม (การปลูกส้ม)

วิธีการดำเนินชีวิตด้วยการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกส้ม ทำให้ “ส้ม” กลายเป็นทรัพยากรที่ผูกโยงกับตัวตนหรืออัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนบ้านแสงวิมานมาอย่างยาวนาน ก่อนที่จะมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในปี พ.ศ. 2481 ก็ได้นำประสบการณ์ ความชำนาญในการปลูกส้มและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่เคยทำอาชีพเกษตรกรรมการปลูกส้มจากถิ่นฐานเดิม (สมพร ณ นคร, ชัยสิทธิ์ ปรีชา, วิฑูร อินทมนี, นพ ศักดิเศรษฐ์ และทิพาวรรณ ทองเจือ, 2557: 1) มาปลูกในพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งนับว่าเป็นชุมชนแห่งแรกที่มีการนำผลไม้มาปลูกในบริเวณพื้นที่อำเภopakpang จังหวัด นครศรีธรรมราช

“ชุมชนของเราเป็นชุมชนแรกที่มีการปลูกผลไม้ ตั้งแต่บรรพบุรุษของเราอพยพมาอยู่ที่นี่ ตอนนั้นในอำเภopakพนังยังไม่มีใครทำสวน แต่บรรพบุรุษเราได้ทดลองปรับเปลี่ยนพื้นที่จากป่าเป็นนาจากนาเป็นสวน ก็คงเห็นว่าลักษณะดินแถวนี้สามารถปลูกผลไม้ได้ ซึ่งตอนที่มาทีนี้ก็ก็นำพันธุ์ส้มเขียวหวานมาปลูกที่นี่ด้วย จากนั้นค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนมาเป็นส้มสายพันธุ์อื่น ๆ โดยเฉพาะส้มโอ” (อิมรอน แสงวิมาน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2563)

การอพยพเข้ามาของกลุ่มคนไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายของผู้คนของสายตระกูลแสงวิมาน แต่มีการนำภูมิปัญญาการทำสวนส้มมาปรับใช้กับการทำเกษตรกรรมในพื้นที่อาศัยแห่งใหม่ในอำเภopakพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และได้พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพการทำนา แต่เนื่องด้วยวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ของความเชี่ยวชาญและภูมิปัญญาการทำสวนส้ม จึงตัดสินใจทดลอง “ทำสวนบนพื้นที่นา” โดยใช้วิธีการยกร่องแบบชาวภาคกลาง ซึ่งเป็นชุมชนแห่งแรกที่มีการนำวิธีการทำเกษตรกรรมในรูปแบบดังกล่าวมาปรับใช้ในพื้นที่ทางภาคใต้ให้คล้ายคลึงกับถิ่นฐานดั้งเดิม ในขณะที่ชุมชนอื่นๆ ในแนวของการตั้งถิ่นฐานหรือชุมชนทางภาคใต้จะไม่นิยมยกร่องดินและยังคงมีอาชีพในการทำนาที่ยังไม่ปรากฏการทำสวนส้ม ประกอบกับการมีผู้นำที่เข้มแข็งซึ่งในสมัยนั้นคือนายสุไลมาน แสงวิมาน ได้นำดินไปวิเคราะห์ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วาดินมีความเหมาะสมแก่การปลูกส้มหรือไม่ ผลออกมาพบว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นดินที่มีความเหมาะสมสำหรับปลูกส้มทุกชนิด ทำให้ชุมชนบ้านแสงวิมานจึงมีการทำอาชีพเกษตรกรรมการปลูกส้มมาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ชุมชนอื่นๆ ยังคงประกอบอาชีพการทำนา และด้วยการประกอบอาชีพที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ จนประสบความสำเร็จจากการปลูกส้ม ทำให้มีชื่อเสียงและได้รับ

การยอมรับจากชุมชนใกล้เคียงในด้านของความเชี่ยวชาญในการปลูกส้มและการนำภูมิปัญญามาปรับใช้ในการทำเกษตรกรรมถือเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างโดดเด่นและแตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ โดยเฉพาะการทำสวนผลไม้บนพื้นที่นา

จากนั้น ในปี พ.ศ. 2505 ชุมชนบ้านแสงวิมานและชุมชนอื่นๆ ในเขตพื้นที่อำเภอปากพนังได้ประสบปัญหาภัยแล้งของพายุแฉะเรียดส่งผลให้ส้มเขียวหวานหักโค่นเป็นจำนวนมาก รวมทั้งมีการพัฒนาจากภายนอกเข้ามาคือการทำชลประทาน เพื่อปิดคลองส่งน้ำจิต ทำให้น้ำในบริเวณชุมชนบ้านแสงวิมานมีความเค็มและปลูกส้มเขียวหวานไม่ได้ ประกอบกับโรคศัตรูพืช ทำให้ผู้คนในชุมชนจึงคิดค้นหาส้มสายพันธุ์ชนิดใหม่มาปลูกทดแทน โดยเฉพาะส้มโอ เช่น ส้มโอพันธุ์ขาวม่วง ส้มโอพันธุ์ขาวจีบ ส้มโอพันธุ์ทองดี และส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ ฯลฯ และที่สำคัญมีการยกরণดินให้สูงขึ้น เพื่อควบคุมไม่ให้น้ำเค็มเข้าถึงบริเวณพื้นที่สวนของส้มโอ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2518 “ส้มโอแสงวิมาน” ได้กลายเป็นผลไม้ที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชนหลังจากที่มีการส่งส้มโอเข้าร่วมประกวดพืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะในงานประเพณีบุญสารทเดือนสิบของจังหวัดนครศรีธรรมราชมักได้รับรางวัลจากการส่งส้มโอเข้าร่วมประกวดเป็นประจำทุกปี ทำให้ “ส้มโอแสงวิมาน” จึงเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่มีการเข้าไปรับซื้อส้มโอถึงในสวน และในปีเดียวกันชุมชนได้รับรางวัลชุมชนเกษตรดีเด่น ถือเป็นชุมชนต้นแบบในด้านการทำเกษตรกรรม ส่งผลให้หน่วยงานราชการจากภายนอกมีความสนใจในการเข้าไปศึกษาดูงานหรือเยี่ยมชมสวนส้มโออย่างต่อเนื่อง ทำให้ “ส้มโอแสงวิมาน” ได้มีชื่อเสียงและขยายในวงกว้าง แม้แต่ชุมชนรอบข้างก็ได้หันมาปลูกส้มโอแทนอาชีพการทำนากันมากขึ้น จึงส่งผลต่อการแข่งขันทางการตลาดที่เพิ่มสูงตามมา ทำให้ผู้คนในชุมชนจึงค้นหาส้มโอหลากหลายสายพันธุ์ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ รวมถึงสามารถแข่งขันกับ

ตลาดภายนอกได้ (ศิริณี โต๊ะสัน, มารินา มะหลี, นัยมะ สามะ, คอรีเยาะ กามิส และอับดุลฮาгим มะ, 2552: 25-27) ซึ่งสายพันธุ์ส้มโอที่นำเข้ามาปลูกคือ ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม ได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2523 ที่มีการนำมาทดลองปลูกในชุมชนบ้านแสงวิมานเป็นชุมชนแห่งแรก จนทำให้ชุมชนได้มีชื่อเสียงของส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามอีกครั้ง

ดังนั้น อัตลักษณ์ของชุมชนที่ผูกโยงกับวิถีการทำเกษตรกรรมการปลูกส้ม ได้ถูกสร้างขึ้นทำให้เกิดความโดดเด่นและแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่อำเภอปากพะนัง เช่น การมีความเชี่ยวชาญและภูมิปัญญาการทำสวนส้มบนพื้นที่นา การเป็นชุมชนที่ริเริ่มคิดค้นหาสายพันธุ์ชนิดใหม่มาปลูกทดแทนในช่วงเกิดวาทภัย โดยเฉพาะส้มโอ และการเป็นชุมชนที่ได้รับรางวัลการส่งส้มโอเข้าร่วมประกวด ทำให้ชุมชนมีชื่อเสียงและกลายเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปในนาม “ส้มโอแสงวิมาน” ประกอบกับการนำส้มโอหลากหลายสายพันธุ์มาทดลองปลูกในพื้นที่ จนปัจจุบันพบว่า สายพันธุ์ที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนคือ ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามที่ได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพและแตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ที่นิยมปลูกเช่นเดียวกัน

3. อัตลักษณ์ชุมชนถูกสร้างบนเงื่อนไขของวิถีการทำประมง (การประกอบอาชีพประมง)

“คลอง-เล” หรือลำคลองและชายฝั่งทะเล เป็นแหล่งทรัพยากรหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ ไม่ว่าจะเป็นระบบนิเวศแหล่งน้ำจืดและระบบนิเวศทางทะเล ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำนานาชนิด รวมถึงเป็นแหล่งอาหารและแหล่งเศรษฐกิจอันสำคัญของมนุษย์ ตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงระดับชุมชนสำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภค อาทิ การทำอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว การทำเกษตรกรรม การทำประมง ฯลฯ โดยเฉพาะในระดับชุมชน จะเห็นได้ว่าลำคลองและชายฝั่งทะเลเป็นแหล่งทรัพยากรอันสำคัญไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร หรือแหล่งของการสร้างอาชีพ

และรายได้ให้แก่ชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่มีการประกอบอาชีพประมง ซึ่งจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรดังกล่าว

สำหรับคลอง-เล หรือลำคลองและชายฝั่งทะเลในชุมชนบ้านแสงวิมาน ถือเป็นแหล่งระบบนิเวศอันสำคัญที่ผูกโยงกับการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนในชุมชน และเป็นเหตุปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจของผู้คนในชุมชนต่อการตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าว เนื่องด้วยวิถีเกษตรกรรมที่จำเป็นจะต้องมีแหล่งน้ำจืดสำหรับการทำสวนส้ม จึงทำให้ทรัพยากรดังกล่าวจึงมีความสัมพันธ์กับวิถีของผู้คนในชุมชน ในขณะเดียวกันผู้คนในชุมชนก็ต้องมีการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่เป็นทั้งแหล่งน้ำจืดและน้ำเค็ม โดยเฉพาะการหันมาประกอบอาชีพประมง ซึ่งเป็นอีกหนึ่งอาชีพที่ผูกโยงและหล่อหลอมจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนนอกเหนือจากการทำอาชีพเกษตรกรรม

“ตอนนั้นผู้ที่บุกเบิกชุมชนนี้ คือ นายเลาะห์และนายหมัดรีฟินได้เดินทางมาทางเรือและมีโอกาสเล่นเรือใบไปทางอำเภอปากพนังสังเกตเห็นทิวทัศน์ของอ่าวปากพนังแถวตำบลบางจากว่ามีพื้นที่สูงกว่าพื้นที่อื่น และเมื่อผ่านมาทางคลองบางจากก็จะเป็นคลองน้ำจืด เป็นป่าดงดิบชายเลนซึ่งก็จะมีน้ำจืดตลอดทั้งปี ซึ่งเราก็จะใช้คลองบางจากในการทำเกษตรด้วยและทำประมงด้วย การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างคนทำเกษตรและคนทำประมงด้วย ซึ่งบริเวณคลองบางจากตรงนี้ก็เชื่อมกับทะเลปากพนัง ชาวบ้านก็อาศัยออกทะเลไปทำประมงที่นั่นด้วย” (อาณัติ แสงวิมาน, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2563)

“เวลามองความเป็นอยู่ในชุมชนของเรา ก็ต้องมองในเรื่องการทำประมงด้วย เพราะตั้งแต่บรรพบุรุษของเราอพยพมาจับจองตั้งชุมชนในพื้นที่คลองบางจากตรงนี้ เราก็จะทำประมงและก็นูรักษ์ไปด้วย เช่น ช่วงหน้าน้ำชาวบ้านก็จะมีการเตรียมตัวออกหาสัตว์น้ำ ได้สัตว์น้ำมาทุกวัน แต่ช่วงไหนที่สัตว์น้ำในคลองไม่มีและเป็นช่วงของการวางไข่เราก็ไม่จับ แต่เราจะไปจับสัตว์น้ำในทะเลต่อ หมุนเวียนกันไปแบบนี้ คือเราต้องรอระยะเวลาให้สัตว์น้ำในคลองเจริญเติบโตก่อนและค่อยมาจับ” (สุชาติ แสงวิมาน, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2563)

ด้วยวิถีของผู้คนในชุมชนที่ผูกโยงกับลำคลองและชายฝั่งทะเลไม่เพียงแต่พบว่า ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร อาทิ การเป็นเส้นทางที่เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนและผู้คนจากภายนอกชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนและซื้อสินค้าระหว่างกัน หรือการประกอบอาชีพการทำประมง แต่ผู้คนในชุมชนได้รู้ถึงคุณค่าของการใช้ทรัพยากรดังกล่าว โดยการคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยเฉพาะการไม่จับสัตว์น้ำในฤดูกาลของการวางไข่ ถือเป็นการสร้างข้อกฎกติการ่วมกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งกฎกติกาดังกล่าวเสมือนเป็นการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน เพื่อให้ผู้คนในชุมชนได้เกิดความตระหนักต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนที่ผู้คนในชุมชนจะต้องใช้ร่วมกันสำหรับการอุปโภคบริโภค รวมถึงการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการประกอบอาชีพการทำประมงควบคู่ไปด้วยกัน

ดังนั้น การดำเนินวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนไม่เพียงแต่ผูกโยงกับการทำเกษตรกรรม แต่มีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

และระบบนิเวศที่มีอยู่ในบริบทของพื้นที่อาศัยแห่งใหม่ ซึ่งการปรับตัวก็จะเกิดขึ้นไปพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น การทำเกษตรกรรมควบคู่ไปพร้อมกับการทำประมง ประกอบกับการรู้คุณค่าในการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยการสร้างข้อกฎกติการ่วมกัน ซึ่งเป็นกฎกติกาที่ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาด้วยลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน หากแต่เป็นกฎกติกาของการตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมกันของผู้คนในชุมชนที่มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรที่ต้องใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชน ประเด็นตรงนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศและการที่มนุษย์มองเห็นคุณค่าประโยชน์จากลำคลองและชายฝั่งทะเล ถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน

อัตลักษณ์ของทรัพยากร

1. อัตลักษณ์ทรัพยากรถูกสร้างบนเงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ

อัตลักษณ์ของทรัพยากรได้ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากร หมายความว่า วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งในที่นี้ได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “ส้ม” และ “คลอง-เล” โดยเฉพาะ “ส้ม” ไม่เพียงแต่เป็น “ทรัพยากร” ที่ยึดโยงกับวิถีการทำเกษตรกรรมของผู้คนในชุมชน แต่ “ส้ม” ได้ยึดโยงกับภูมิปัญญาและความเชี่ยวชาญในการปลูกส้มของผู้คนในชุมชนและถูกนำมาแพร่ขยายการปลูกในพื้นที่อำเภอปากพะนัง ประกอบกับการที่ “ส้ม” ได้ถูกทดลองปลูกหลากหลายสายพันธุ์จนพัฒนาเป็นการปลูก “ส้มโอ” ที่มักถูกส่งเข้าร่วมประกวดจนทำให้ชุมชนได้รับรางวัลดีเด่นและมีชื่อเสียงในการปลูกส้มโอ และด้วยควมมีชื่อเสียงส่งผลให้ชุมชนรอบข้างจึงมีการเริ่มปลูกส้มโอ ทำให้มีผลต่อการแข่งขันทางการตลาดที่เพิ่ม

สูงขึ้น ผู้คนในชุมชนจึงต้องค้นหาส้มโอสายพันธุ์ใหม่และพบว่าสายพันธุ์ส้มโอที่ถูกนำมาทดลองปลูกและได้สร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชนอีกครั้งคือ ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม ในขณะที่ “คลอง-เล” เป็นหนึ่งใน “ทรัพยากร” ที่ผูกโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนตั้งแต่มีการอพยพเข้ามาเช่นกัน เนื่องจากเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำให้ผู้คนในชุมชนตัดสินใจเลือกพื้นที่ดังกล่าวสำหรับการทำเกษตรกรรม และที่สำคัญทำให้ผู้คนในชุมชนจึงมีการปรับตัวและประกอบอาชีพใหม่คือ การทำประมง ด้วยลักษณะของคลอง-เลเป็นระบบนิเวศที่มีลักษณะพิเศษ ทำให้วิถีของผู้คนในชุมชนจึงถูกเรียกว่า “วิถีประมงของคน 3 น้ำ” ซึ่งเป็นการบรรจบกันระหว่างแหล่งน้ำจืดและแหล่งน้ำเค็ม ส่งผลให้บริเวณปากแม่น้ำกลายเป็นน้ำกร่อย ประกอบกับการมีป่าชายเลนที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำนานาชนิด จึงมีผลต่อการเลี้ยงชีพและการทำมาหากินท่ามกลางสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สามารถหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตและวิถีการทำประมงของผู้คนในชุมชนให้เกิดขึ้นได้ทั้งในลำคลองและชายฝั่งทะเล

2. อัตลักษณ์ทรัพยากรถูกสร้างบนเงื่อนไขของการเป็นผู้ริเริ่มและพัฒนาคุณภาพส้ม

“ส้ม” เป็นทุนทางทรัพยากรที่ผูกโยงกับวิถีชีวิตเกษตรกรรมและมีความสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านแสงวิมานตั้งแต่การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนในชุมชนและเป็นทรัพยากรที่ถูกริเริ่มปลูกในชุมชนก่อนชุมชนอื่น ๆ จนกระทั่งมีการพัฒนาสายพันธุ์ส้มเรื่อยมาจาก “ส้มเขียวหวาน” สู่การเปลี่ยนผ่านเป็น “ส้มโอ” ซึ่งภายใต้ของการเปลี่ยนผ่านได้เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการที่ชุมชนได้ประสบปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของภัยธรรมชาติ การทำชลประทานอันเป็นผลจากการพัฒนาจากภายนอก แมลงหรือศัตรูพืช หรือแม้แต่การแข่งขันทางการตลาดที่เพิ่มสูงขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นได้ว่าแม้ชุมชนจะประสบปัญหา

ข้างต้นก็ตาม แต่ก็ยังคงยืนหยัดในการทำอาชีพเกษตรกรรมการทำสวนส้มโอมาอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับมีการส่งส้มโอเข้าประกวดการแข่งขันและได้รับรางวัลอยู่บ่อยครั้ง ทำให้การปลูกส้มโอจึงกลายเป็นการสร้างความสำเร็จและสร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชน และได้กลายเป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไปในนาม “ส้มโอแสงวิมาน”

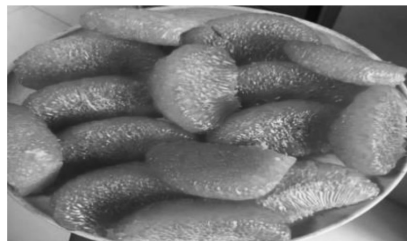
“ส้มโอแสงวิมาน” จึงเป็นทรัพยากรที่สะท้อนถึงความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของชุมชนและกลายเป็นอัตลักษณ์ทางทรัพยากรที่ยังคงถูกกล่าวขานสำหรับบุคคลทั่วไปที่ชื่นชอบการรับประทาน รวมถึงการถูกนำไปจัดวางจำหน่ายตามท้องตลาดทั่วไปในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงของอำเภอปากพนังให้เห็นมากมาย จนทำให้บุคคลทั่วไปไม่สามารถพิจารณาได้ว่า “ส้มโอแสงวิมาน” ที่วางตามท้องตลาดทั่วไปมาจากชุมชนบ้านแสงวิมานหรือไม่ ประเด็นตรงนี้จะส่งผลต่อการย้อนกลับมาคิดค้นและแสวงหาส้มโอสายพันธุ์ใหม่ของผู้คนในชุมชน เพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางทรัพยากรให้แก่ชุมชนอีกครั้ง ซึ่งสายพันธุ์ที่ถูกนำมาทดลองปลูกใหม่คือ ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม

“ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม” เป็นสายพันธุ์ที่มักพบว่ามีพื้นที่ปลูกอยู่เฉพาะเขตลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช (พิมพ์ พงศ์พัฒน์บุตร, 2556, น. 1) ซึ่งก่อนที่สายพันธุ์ดังกล่าวจะขยายและเป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไปนั้น พบว่า ผู้คนในชุมชนบ้านแสงวิมานต้องการสร้างจุดขายของทรัพยากรให้เกิดความแตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ที่เริ่มมีการปลูกส้มโอเช่นเดียวกัน ทำให้ผู้คนในชุมชนจึงค้นหาสายพันธุ์ใหม่ ในที่นี้คือ ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม โดยมีนายสมหวัง มัสแหละ เป็นผู้บุกเบิกและนำสายพันธุ์ดังกล่าวเข้ามาตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2523 จากบ้านบราโอ ตำบลประจัน อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เนื่องจากเห็นต้นส้มโอมีผลเหมือนพันธุ์ขาวพวง มีเนื้อสีชมพูค่อนข้างแดง ชาวบ้านแถบนั้นเรียกส้มโอนี้ว่า “ส้มสีชมพู” เป็นพันธุ์พื้นเมือง ผลมีขนาดใหญ่ แต่มีสวยจึงไม่มีใครนิยมปลูก นายมัสแหละจึงได้ขอซื้อต้นพันธุ์มา 3

ต้น เพื่อทดลองปลูก ผลปรากฏว่ามีรสชาติหวานขึ้น แต่ก็ยังมีรสขมอีก ใน
ช่วงนั้นใช้ชื่อพันธุ์ว่า “พันธุ์มรดก” เนื่องจากว่าผิวของส้มโอมีสีเขียวเข้มและ
มีขนอ่อนนุ่มปกคลุมทั่วผล ต่อจากนั้นก็เริ่มมีการปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้น
ตามความต้องการของท้องตลาด และเมื่อมีการปรับปรุงคุณภาพจนเป็นที่
น่าพอใจแล้ว จึงตกลงกันว่าจะมีการตั้งชื่อใหม่ คนส่วนใหญ่ของชุมชน
จึงเปลี่ยนมาใช้ชื่อว่า “พันธุ์ทับทิมสยาม” ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ขึ้นชื่อพันธุ์หนึ่งของ
“ส้มโอแสงวิมาน” จึงกล่าวได้ว่า ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามจึงเป็นผลไม้ที่สร้าง
ชื่อเสียงและทำรายได้ให้แก่ผู้ปลูกหรือเกษตรกร เนื่องจากส้มโอทับทิมสยาม
มีลักษณะที่ไม่เหมือนส้มโอทั่วไป (อรสา พรหมมาศ, 2560: 1) ลักษณะเด่น
หรืออัตลักษณ์ของส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามที่แตกต่างจากส้มโอพันธุ์อื่น ๆ คือ
ด้านใบและผลส้ม “ลักษณะใบจะค่อนข้างกว้าง ปลายใบแหลม ใต้ใบมีขน
อ่อนนุ่ม ลักษณะภายนอกผลมีขนาดใหญ่เส้นรอบผลประมาณ 16-22 นิ้ว
หัวจีบ (คล้ายข้าวพวง) ผิวผลมีขนอ่อนนุ่มปกคลุมทั่วผล คล้ายกำมะหยี่ เมื่อจับ
ผลเบา ๆ จะรู้สึกได้ ผิวเปลือกนุ่ม เปลือกบาง และเนื้อจะสีแดงเข้ม (สีทับทิม)
รสชาติหวาน หอม นุ่ม” (ภูมิหลังส้มโอทับทิมสยาม, 2563) และ “สามารถ
ปลูกได้ดีในสภาพดินที่เป็นดินเหนียวและจะต้องปลูกในพื้นที่ที่ใกล้กับทะเล”
(อิมรอน แสงวิมาน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2563)

ภาพที่ 4 ลักษณะผลส้มโอพันธุ์
ทับทิมสยาม

ภาพที่ 5 ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามที่มี
ลักษณะของเนื้อสีแดงเข้ม

แต่อย่างไรก็ตาม การจะทำให้ “ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม” เป็นทรัพยากรที่สร้างชื่อเสียงและทำให้บุคคลภายนอกรู้จักนั้น ผู้คนในชุมชนจึงมีการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ส้มโอเพื่อให้แตกต่างไปจากท้องตลาดทั่วไปที่มีการแข่งขันสูง โดยอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นมีทั้งหมด 3 ด้าน ดังที่อมรอน แสงวิมาน (3 มีนาคม 2563) ได้สะท้อน ดังนี้

1. ด้านการแปรรูปส้มโอเป็นลูกอมหรือทอฟฟี่ “กรณีที่ส้มโอลูกไหนมีผิวส้มไม่สวย อาจจะไม่ใช้ส้มโอที่ดีเท่าไร เพราะเอาไปตั้งขายตามท้องตลาดไม่ได้และไม่มีใครซื้อ เราก็จะนำส้มโอมาทำเป็นทอฟฟี่”

2. ด้านการตลาด “จะมีการวางขายตามแผงริมทาง ขายในเพจของ facebook แต่ปกติเราจะวางขายที่เซ็นทรัล ซึ่งมีความสัมพันธ์กันมานานแล้ว”

3. ด้านสุขภาพ (ความปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค) “ตอนนี้ทางเราตั้งใจในเรื่องของ “ความปลอดภัย” หมายความว่า ชุมชนอื่น ๆ ส่วนใหญ่ทำสวนส้มโอจะใส่เคมี จนกระทั่งคนทำสวนก็ตายไปเยอะ ส่วนคนกินไม่ต้องพูดถึง เพราะเคมีมันจะเข้าไปสะสมในร่างกาย แต่ส้มโอก็จะมีผลสวามาก ไม่มีรอยตำหนิเลย ในขณะที่ส้มโอในชุมชนของเรามีรอยตำหนิให้เห็นบ้าง ก็เลยคิดว่าจะทำยังไงเมื่อทำสวนแล้วก็ต้องมี “ความปลอดภัย” ทั้งคนทำสวนและคนกินส้มโอด้วย”

ดังนั้น ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม จึงเป็นอัตลักษณ์ทางทรัพยากรที่ถูกริเริ่มปลูกขึ้นมาโดยผู้คนในชุมชน ถึงแม้ปัจจุบันในหลายชุมชนมีการปลูกส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพของส้มโอเหมือนกับชุมชนบ้านแสงวิมาน ในขณะที่ชุมชนบ้านแสงวิมานได้สร้างอัตลักษณ์ของทรัพยากรหรือส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามให้แตกต่างไปจากชุมชนอื่น ๆ หรือตามท้องตลาดทั่วไป เช่น การนำไปแปรรูป การจัดจำหน่ายที่

หลากหลายช่องทาง และการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีแม้อาจจะทำให้ผิวของส้มโอมีรอยดำหน้างก็ตาม เพื่อต้องการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ทรัพยากรและเป็นจุดขายสำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจรับประทานส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม

ภาพที่ 6 การแปรรูปส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามเป็นลูกอมหรือทอฟฟี่

ภาพที่ 7 เว็บไซต์ facebook สำหรับการขายส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม (1 ในช่องทางการตลาด)

3. อัตลักษณ์ทรัพยากรถูกสร้างบนเงื่อนไขของการอนุรักษ์ทรัพยากร (ลำคลอง) และเส้นทางการค้ากับสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ (ชายฝั่งทะเล)

การทำความเข้าใจลำคลองบางจากและชายฝั่งทะเลปากพนังเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องพิจารณาในแง่ของการเป็นแหล่งทรัพยากรที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนที่อยู่ภายใต้วิถีที่เรียกว่า “วิถีประมงของคน 3 น้ำ” ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการดำเนินวิถีชีวิตที่อยู่ในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษทางระบบนิเวศ ไม่ว่าจะเป็นระบบนิเวศของลำคลองซึ่งเป็นแหล่งน้ำจืด

และระบบนิเวศทางทะเลซึ่งเป็นแหล่งน้ำเค็มที่มีการบรรจบกัน ส่งผลให้บริเวณปากแม่น้ำกลายเป็นน้ำกร่อย และกลายเป็นระบบนิเวศปากแม่น้ำหรือระบบนิเวศป่าชายเลนขึ้นมา ทำให้บริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุอาหารต่าง ๆ มีพรรณไม้นานาชนิดที่ชอบน้ำกร่อย และที่สำคัญส่งผลให้มีสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิด โดยเฉพาะสัตว์น้ำที่มีค่าทางเศรษฐกิจที่เป็นอาหารของมนุษย์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลาต่าง ๆ (ครองขวัญ ปานปน, 2563) และที่สำคัญได้กลายเป็นแหล่งสร้างอาชีพหรือสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะการประกอบอาชีพประมง

ประเด็นสำคัญที่จะต้องพิจารณาเพิ่มเติม คือการพบว่า ผู้คนในชุมชนได้มีการสร้างคุณค่าหรืออัตลักษณ์ให้แก่ลำคลองและชายฝั่งทะเลจนกลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความโดดเด่นมากกว่าการเป็นเพียงพื้นที่สำหรับการประกอบอาชีพประมง

อัตลักษณ์ของลำคลองบางจาก เป็นแหล่งน้ำจืดที่มีความสำคัญต่อผู้คนในชุมชน ซึ่งผู้คนในชุมชนได้มีการสร้างอัตลักษณ์ของลำคลองขึ้นมาโดยไม่เพียงแต่รอให้ธรรมชาติสร้างขึ้นมาเท่านั้น แต่จะเน้นวิธีการอนุรักษ์ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำให้ลำคลองยังคงมีความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน เช่น การปลูกป่าชายเลนและการไม่จับสัตว์น้ำในฤดูกาลของการวางไข่ จึงทำให้บริเวณลำคลองมีการเพิ่มขึ้นของจำนวนต้นไม้บริเวณป่าชายเลนและมีลำต้นที่มีขนาดใหญ่มากขึ้น จำนวนสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้น จนส่งผลต่อการเข้ามาจับสัตว์น้ำของผู้คนจากชุมชนใกล้เคียง

“ตอนนี้เราจะเน้นการปลูกป่าชายเลน ทำให้ต้นไม้มีเพิ่มขึ้นและลำต้นมีขนาดใหญ่มากขึ้น สัตว์น้ำก็เพิ่มมากขึ้น เพราะเราไม่เน้นจับสัตว์น้ำขนาดเล็ก โดยเฉพาะในช่วงของการวางไข่ เพราะจากเดิมจับสัตว์น้ำได้ประมาณ 10 กิโลกรัม ก็จะเป็นประมาณ 20

กิโกลรัม ตอนนี้มีชาวบ้านใกล้เคียงมาจับสัตว์น้ำในพื้นที่ของเราด้วย” (สุนทรศักดิ์ มัสแหละ, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2563)

ประเด็นตรงนี้จะสะท้อนให้เห็นได้ว่าอัตลักษณ์ของลำคลองบางจากได้ถูกสร้างขึ้นบนฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการปลูกปายายเลนและการไม่จับสัตว์น้ำในฤดูกาลวางไข่ จึงทำให้ระบบนิเวศของแหล่งน้ำในลำคลองมีความอุดมสมบูรณ์สำหรับการประกอบอาชีพประมงของผู้คนในชุมชน

ภาพที่ 8 การประกอบอาชีพ
ประมงในบริเวณคลอง
บางจาก

ภาพที่ 9 ความอุดมสมบูรณ์ของ
ปายายเลนบริเวณคลองบางจาก

ในขณะที่ **อัตลักษณ์ของชายฝั่งทะเลปากพนัง** ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งน้ำเค็มที่เชื่อมต่อกับแหล่งน้ำจืดของลำคลอง แต่มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพประมงของผู้คนในชุมชน และประการสำคัญในอดีตชายฝั่งทะเลมีความโดดเด่นในแง่ของการเคยเป็นเส้นทางการเดินเรือขายส่งสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาเทียบท่าในอำเภopakพนัง เนื่องจากในอดีตอำเภอปากพนังเป็นศูนย์กลางการค้าข้าวแหล่งใหญ่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบกับการที่ชายฝั่งทะเลเชื่อมต่อกับแหลมตะลุมพุก ซึ่งในอดีตพื้นที่

ดังกล่าวเคยประสบกับวาทภัย และปัจจุบันได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ในอำเภอปากพนัง

“ตอนนีหะเลขของเรามันสามารถเชื่อมโยงไปยังแหลมตะลุมพุกของอำเภอปากพนัง เราสามารถเล่าเรื่องของแหลมตะลุมพุกให้นักท่องเที่ยวรู้ว่าในอดีตมันเป็นยังไง ที่นี้เคยเกิดวาทภัยกับเรา ยังไง ทำไมปากพนังจึงเป็นเมืองท่าของการค้า และการเป็นเมืองท่านี้แหละก็ทำให้เราสามารถเอาส้มโอไปขายได้ในยุคนั้นด้วย” (สุชาติ แสงวิมาน, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2563)

ประเด็นตรงนี้จะสะท้อนให้เห็นได้ว่าอัตลักษณ์ของชายฝั่งทะเลปากพนังได้ถูกสร้างขึ้นมาจากเงื่อนไขของการทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของอำเภอปากพนัง ซึ่งเคยเป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้าขายสินค้าจากต่างประเทศ และยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำลำคลองหลายสาย และเป็นผู้ซื้อข้าวอันสำคัญของภาคใต้ (สภาพทั่วไปของกลุ่มน้ำปากพนังและความหลากหลายทางนิเวศวิทยา, ม.ป.ป.,: 30-31) และการเชื่อมโยงกับสถานที่ที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์อีกสถานที่หนึ่งคือ “แหลมตะลุมพุก” ในอดีตเคยเกิดวาทภัยของพายุโซนร้อนแฮเรียตและส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้คนที่ย้ายในอำเภอปากพนัง หากแต่ในปัจจุบัน “แหลมตะลุมพุก” กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของอำเภอปากพนัง และถูกนำมาปรับใช้เป็นกลยุทธ์สำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแสงวิมาน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ถึงสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน

ดังนั้น วิธีการดำรงอยู่ของผู้คนในชุมชนบ้านแสงวิมานจึงมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรทั้ง 2 แหล่งไม่ว่าจะเป็นลำคลองบางจากและชายฝั่งทะเลปากพนัง ซึ่งการที่ลำคลองได้กลายเป็นจุดเด่นของชุมชนนั้น เนื่องจากลำคลองเป็นแหล่งทำมาหากินและการประกอบอาชีพประมงของผู้คนในชุมชน ทำให้ผู้คนในชุมชนเกิดความตระหนักและรู้คุณค่าของทรัพยากรที่ได้ใช้ประโยชน์ ซึ่งภายใต้การรู้คุณค่าของทรัพยากรทำให้ผู้คนในชุมชนจึงสร้างอัตลักษณ์ของทรัพยากรโดยการเน้นในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร เช่น การปลูกป่าชายเลนและไม่จับสัตว์น้ำในฤดูกาลของการวางไข่ เพื่อทำให้ลำคลองยังคงมีความอุดมสมบูรณ์และมีความยั่งยืน ในขณะที่ชายฝั่งทะเลไม่เพียงแต่มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพประมง แต่อัตลักษณ์ของชายฝั่งทะเลได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขจากการที่ชุมชนมองว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่เชื่อมโยงกับสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์และเคยเป็นเส้นทางการค้าที่ผู้คนในชุมชนนำผลผลิตทางการเกษตรไปค้าขายในบริเวณตัวเมืองของอำเภอปากพนัง และนำมาใช้เป็นกลยุทธ์สำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจวิถีของผู้คนที่เคยมีความสัมพันธ์กับแหล่งท่องเที่ยวของอำเภอปากพนัง

ภาพที่ 10 ชายฝั่งทะเลปากพนังที่เชื่อมต่อไปยังแหลมตะลุมพุก

อัตลักษณ์ของการท่องเที่ยว

อัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวเกิดขึ้นจากการติดต่อสื่อสารและเผชิญหน้าระหว่างเจ้าบ้านและแขก อันจะนำไปสู่การปรับตัวและแลกเปลี่ยนเพื่อให้แต่ละฝ่ายล้วนได้รับสิ่งที่ตนปรารถนาในกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้น การท่องเที่ยวยังนำมาสู่การสร้างและการนำเสนอ เพื่อสนองผู้ที่ต้องการมาพบกับประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากเดิม คนในพื้นที่เองก็ได้รับความเปลี่ยนแปลงจากการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนด้วย ทั้งผลกระทบด้านสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนการกำหนดและสร้างความเป็นตัวตนของคนในพื้นที่ (พรธณปพร ภิรมย์วงศ์, 2552: 25)

1. อัตลักษณ์การท่องเที่ยวถูกสร้างภายใต้เงื่อนไขของแนวคิดการ “กินสัมผัสเล”

สำหรับอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแสงวิมานเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดการ “กินสัมผัสเล” เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนที่ผูกโยงกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน และกลายเป็นส่วนหนึ่งในการหล่อหลอมตัวตนหรืออัตลักษณ์ให้มีวิธีการทำเกษตรกรรมควบคู่ไปพร้อมกับวิธีการทำประมง ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าใจได้ว่าสัมผัสและล่าคลอง-ชายฝั่งทะเลถูกสร้างให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมกับชุมชนอย่างไรนั้น ผู้เขียนได้อธิบายในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

2. อัตลักษณ์การท่องเที่ยวถูกสร้างบนเงื่อนไขของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายใต้คำว่า การ “กินสัมผัส”

ด้วยวิธีการทำเกษตรกรรมการปลูกส้มโอ ได้ถูกนำมาสร้างเป็นจุดขายให้เกิดความโดดเด่นและน่าสนใจ สำหรับการสร้างเป็นอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยการใช้คำว่า การ “กินสัมผัส”

“กินส้ม” เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาสำหรับใช้เป็นกลยุทธ์สำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ 1. เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวในเชิงเกษตรเพื่อต้องการประชาสัมพันธ์ให้บุคคลภายนอกหรือนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสรู้จักชุมชนบ้านแสงวิมานที่มีวิถีของการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกส้มโอพันธุ์ทับทิมสยาม และ 2. เป็นกลยุทธ์ในการดึงดูดเพื่อให้ นักท่องเที่ยวที่ต้องการรับประทานส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามซึ่งมีลักษณะที่เป็นของแท้และมีคุณภาพ จะต้องเข้ามารับประทานส้มโอหรือ “กินส้ม” ที่นี้หรือในชุมชนบ้านแสงวิมานเท่านั้น ว่ามีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ และตามท้องตลาดทั่วไปอย่างไร

“คำว่า “กินส้ม” มันมีที่มาว่า แสงวิมานคนภายนอกไม่ค่อยรู้จักก็เลยคิดกันว่าต้องการให้คนภายนอกได้รู้จักชุมชนของเรา และเข้ามารู้จักส้มโอที่นี่ โดยการกินส้มโอที่นี่คือเข้ามากินในชุมชนเพื่อให้รู้รสชาติของส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามมันเป็นยังไง มันมีข้อแตกต่างจากภายนอกยังไง อีกอย่างหนึ่งคือ ความรู้สึกของคนที่มาเขาต้องการของแท้ คำว่า “แท้” ของเขาบางทีเขาก็ไม่รู้ ว่า “แท้” แบบไหน บางทีส้มโอที่ออกจากแสงวิมานไปขายตามแผงก็มี แต่กินแล้วทำไม่ไม่หวาน ซึ่งบางสวนอาจจะดูแลไม่เต็มที่โอกาสที่ส้มโอไม่หวานก็มี ซึ่งคำว่า “หวาน” เจ้าของสวนก็จะต้องดูแลดี เพราะฉะนั้น เมื่ออยากกินส้มโอหวานก็ต้องมาที่นี่” (อิมรอน แสงวิมาน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2563)

การผลักดันการท่องเที่ยวภายใต้คำว่า “กินส้ม” ของชุมชนบ้านแสงวิมาน มีเป้าหมายให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งได้รับความ

ผลิตเพลินและการพักผ่อน และในแง่ของเกษตรกรรมนั้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการนำทรัพยากรเกษตรและวัฒนธรรมเกษตรมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยไม่เพียงแต่การสร้างควมพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว แต่ยังมุ่งพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนชนบทในด้านรายได้ที่ควบคู่ไปกับการก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรการเกษตร ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรเกษตรทั้งผลิตผลทางการเกษตร กิจกรรมการเกษตรต่าง ๆ ภายในฟาร์ม ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตการเกษตร (เทพพร ณ สงขลา, 2556: 13-14)

กล่าวได้ว่า การ “กินส้ม” จึงเป็นคำที่สะท้อนให้เห็นถึงการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยผู้คนในชุมชนกำหนดขึ้นมา สำหรับใช้เป็นกลยุทธ์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเข้ามาชิมรสชาติหรือรับประทานส้มโอถึงในสวนของผู้คนในชุมชนว่ามีความแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ หรือตามท้องตลาดทั่วไปอย่างไร ประกอบกับการให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีที่ผูกโยงกับการทำเกษตรกรรม และการได้ประสบการณ์หรือความรู้ใหม่ ๆ จากการที่ชุมชนนำทรัพยากรมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ให้มีความโดดเด่นและแตกต่างจากท้องตลาดหรือพื้นที่อื่น ๆ เช่น การแปรรูปทรัพยากร การเพิ่มช่องทางการตลาด และการคำนึงถึงสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยปราศจากการใช้สารเคมีในทรัพยากร ซึ่งในประเด็นตรงจุดนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นได้ว่าผู้คนในชุมชนมีการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและการมีจิตสำนึกในการรักษาสังแวดล้อม ดังที่ UNWTO (1997, อ้างใน กฤช เตชะประเสริฐ, 2556: 14) ได้อธิบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro Tourism) ว่าไม่ได้เป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและผลิตเพลินในสวนเกษตร แต่นักท่องเที่ยวได้ความรู้มีประสบการณ์ใหม่ บนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

3. อัตลักษณ์การท่องเที่ยวถูกสร้างบนเงื่อนไขของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงประวัติศาสตร์ภายใต้คำว่า “ส้มเล”

ลำคลองและชายฝั่งทะเลเป็นทรัพยากรที่ถูกนำมาสร้างเป็นจุดขายสำหรับนักท่องเที่ยว ได้รู้จักความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศทั้งแหล่งน้ำจืดและแหล่งน้ำเค็มภายใต้ของการ “ส้มเล”

“ส้มเล” เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาสำหรับใช้เป็นกลยุทธ์สำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ 1. เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีการทำประมงของผู้คนในชุมชนที่ผูกโยงกับลำคลองและชายฝั่งทะเล และการนำเครื่องมือที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านนำไปใช้ในการจับสัตว์น้ำ ร่วมกับการอนุรักษ์แหล่งระบบนิเวศเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืน และ 2. เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ถึงสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น แหลมตะลุมพุก ซึ่งในอดีตเป็นสถานที่เกิดเหตุการณ์ของวาทภัยและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตการทำเกษตรกรรมของผู้คนในชุมชน โดยเหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นร่องรอยของประวัติศาสตร์ความทรงจำที่ถูกสร้างขึ้นมาจากผู้คน เพื่อต้องการนำเรื่องราวมาถ่ายทอดให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจว่าผู้คนในชุมชนและในพื้นที่อำเภอปากพนังได้รับผลกระทบอย่างไร และประวัติศาสตร์ของอำเภอปากพนัง ในฐานะเป็นเมืองอยู่ช้ำวุ่นน้ำและแหล่งสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจสำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราช รวมถึงมีความสำคัญกับผู้คนในชุมชนในฐานะที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่มีการนำผลผลิตคือ ส้มโอ ไปค้าขายและแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญให้แก่ชุมชน

“ผมมองว่าเรามีอาชีพอยู่กับคลองและทะเล จึงอยากให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวบ้านเรา เช่น “ชมเล” ก็จะทำให้เขาได้เห็นอะไรในคลองและทะเลบ้านเรา ได้รู้อาชีพของเราที่อยู่ในคลอง เช่น ประมง จะได้เห็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็น ชังปลา การทอดแห การวางอวน สิ่งเหล่านี้นักท่องเที่ยวก็จะได้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านด้วย และพอจังหวะช่วงที่ชาวบ้านกำลังใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ก็ต้องอธิบายให้ได้ว่ามันเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างไร และก็จะได้เห็นความอุดมสมบูรณ์และความงดงามของป่าชายเลนที่เราอนุรักษ์เอาไว้ พุดง่าย ๆ คือ เที่ยวไปด้วย ชมไปด้วย ได้ความรู้เรื่องวิถีชีวิตของชาวบ้านไปด้วย” (สุคนธ์ศักดิ์ มัสสแหละ, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2563)

“ตอนนี้ทะเลของเรามันสามารถเชื่อมโยงไปยังแหลมตะลุมพุกได้ ซึ่งในอดีตเคยเกิดวาตภัยและชุมชนของเรารวมถึงคนในปากพนังก็ได้รับความเสียหายกันหมด เหตุการณ์ตอนนั้นแม้จะยังเด็กมาก แต่ชาวบ้านก็ยังจำได้ว่าเราได้รับผลกระทบกันมากแค่ไหน นักท่องเที่ยวก็จะรู้ว่าถ้าแหลมตะลุมพุกจะเป็นที่ท่องเที่ยว มันก็เคยเกิดเหตุการณ์นี้มาก่อน และก็จะได้รู้ว่าอำเภอปากพนังเคยเป็นเมืองท่า เป็นเมืองที่มีความเจริญ แม้แต่พวกเราที่เคยเอาสัมไปขายที่นั่นก็จะใช้เรือยนต์ล่องคลอง ล่องทะเลกันไป” (สุชาติ แสงวิมาน, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2563)

ดังนั้น การ “ชมเล” จึงถูกสร้างขึ้นภายใต้วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับลำคลองและชายฝั่งทะเล โดยเฉพาะลำคลองเป็นทรัพยากรของแหล่งน้ำจืดที่ถูกนำไปเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีประมงและเครื่องมือการจับสัตว์น้ำที่เกิดจากภูมิปัญญาของชุมชน เป็นวิธีการหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นได้ว่าผู้คนในชุมชนมีการคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรภายในชุมชน เพื่อให้อย่างคงมีความอุดมสมบูรณ์และเกิดความยั่งยืน อีกทั้งเพื่อสร้างจิตสำนึกให้แก่ นักท่องเที่ยวได้เกิดความตระหนักต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยสอดคล้องกับสัจจธรรม จุสปาโล (2556: 82) อธิบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการรวมตัวกันขององค์ประกอบของประชาชนในระดับชุมชน เพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาตนเอง รวมทั้งการจัดการและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อมสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชน และความสมดุลของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นสำคัญ ในขณะที่ชายฝั่งทะเลเป็นทรัพยากรของแหล่งน้ำเค็มที่ถูกนำไปเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ถึงสถานที่สำคัญ เช่น แหลมตะลุมพุกเป็นสถานที่เคยเกิดวาตภัยและส่งผลกระทบสร้างความเสียหายต่อผู้คน ส่วนอำเภอปากพนังเป็นเมืองท่าของการค้าขายสินค้าและแหล่งสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจอันสำคัญ จึงกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เป็นการท่องเที่ยวไปยังสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ (กรมการพัฒนากการท่องเที่ยว, 2554, อ้างใน ญาณธร เขียรถาวร, 2559: 18) หรือเป็นสถานที่ที่มีความผูกพันทางจิตใจของชนรุ่นหลัง เพื่อชื่นชมและเรียนรู้ต่อประวัติศาสตร์และโบราณสถานในแหล่งท่องเที่ยววนั้น (องค์การพัฒนการบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2554, อ้างใน ญาณธร เขียรถาวร, 2559: 18)

ภาพที่ 11 การ “ชมเล” ของนักท่องเที่ยวตั้งแต่บริเวณลำคลองบางจาก
สู่ชายฝั่งทะเลปากพนัง

บทสรุป

การศึกษาแนวคิดการ “กินสัมผัสเล” ของชุมชนบ้านแสงวิมานสรุปได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีการนำอัตลักษณ์ทั้งหมด 3 ด้านมาปรับใช้สำหรับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

อัตลักษณ์ของชุมชน ได้ถูกสร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขทั้งหมด 3 ประการ ได้แก่ 1. ความเป็นศาสนาและความเป็นเครือญาติในสายตระกูลที่ชื่อว่า “แสงมาน” หรือ “แสงวิมาน” ที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช 2. วิธีการทำเกษตรกรรม (การปลูกส้ม) เป็นอาชีพดั้งเดิมก่อนที่จะมีการอพยพเข้าไปในพื้นที่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และได้นำประสบการณ์ ความชำนาญในการปลูกส้มและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่เคยทำอาชีพเกษตรกรรมมาปลูกในพื้นที่แห่งใหม่ซึ่งนับว่าเป็นชุมชนแห่งแรกที่มีการนำผลไม้มาปลูกในบริเวณพื้นที่อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 3. วิธีการทำประมง (การประกอบอาชีพประมง) เป็นอาชีพใหม่ที่เกิดจากการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่เป็นทั้งแหล่งน้ำจืดและน้ำเค็มในพื้นที่ที่อพยพเข้า

มาอยู่อาศัย จนทำให้อาชีพประมงกลายเป็นอาชีพหลักควบคู่ไปพร้อมกับการทำเกษตรกรรม

อัตลักษณ์ของทรัพยากร ได้ถูกสร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขทั้งหมด 3 ประการ ได้แก่ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการประกอบอาชีพการทำประมง ทำให้วิถีชีวิตจึงมีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งในที่นี้ ได้แก่ “ส้ม” และ “คลอง-เล” 2. การเป็นผู้ริเริ่มและพัฒนาคุณภาพส้ม เนื่องด้วยการมีความชำนาญและมีภูมิปัญญาในการปลูกส้ม รวมถึงการพัฒนาพันธุ์ส้มจากเดิมเป็น “ส้มเขียวหวาน” สู่ “ส้มโอแสงวิมาน” ทำให้มีชื่อเสียงและกลายเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป จนทำให้ชุมชนอื่นๆ หันมาสนใจอาชีพการปลูกส้มโอและเกิดการแข่งขันทางการตลาดที่สูงขึ้น ผู้คนในชุมชนจึงต้องค้นหาส้มโอสายพันธุ์ใหม่ ซึ่งก็คือ ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามที่ได้รับการพัฒนาคุณภาพให้โดดเด่นและแตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ เช่น การแปรรูปส้มโอ การจัดจำหน่ายหลากหลายช่องทาง และการเน้นในด้านสุขภาพ (ความปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค) และ 3. การอนุรักษ์ทรัพยากร (ลำคลอง) และเส้นทางการค้ากับสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ (ชายฝั่งทะเล) เนื่องจากวิถีชีวิตของชุมชนมีการประกอบอาชีพประมงและมีการใช้ประโยชน์จากลำคลองบางจากและชายฝั่งทะเลปากพนัง จึงทำให้เริ่มตระหนักต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรที่ไว้ร่วมกัน โดยเฉพาะลำคลองที่มีการอนุรักษ์โดยการปลูกป่าชายเลน การไม่จับสัตว์น้ำในฤดูกาลของการวางไข่ และการใช้เครื่องมือที่ทำมาจากภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจับสัตว์น้ำ ในขณะเดียวกันได้เห็นศักยภาพหรือความโดดเด่นของทรัพยากร โดยเฉพาะชายฝั่งทะเลที่เป็นทั้งเส้นทางการค้าและเป็นเส้นทางเชื่อมต่อกับสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของอำเภอปากพนัง จึงนำไปสู่เงื่อนไขของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

อัตลักษณ์ของการท่องเที่ยว ได้ถูกสร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขทั้งหมด 3 ประการ ได้แก่ 1. ความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนที่ผูกโยงกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ชุมชนต้องการผลักดันการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการ “กินส้มชมเล” เพื่อต้องการให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ 2. เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวในเชิงเกษตร เพื่อต้องการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสรู้จักชุมชนและสัมผัสวิถีการทำเกษตรกรรม และเป็นกลยุทธ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการรับประทานส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามซึ่งมีลักษณะที่เป็นของแท้และมีคุณภาพจะต้องเข้ามารับประทานส้มโอหรือ “กินส้ม” ที่นี้หรือในชุมชนบ้านแสงวิมานเท่านั้น ว่ามีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ และตามท้องตลาดทั่วไปอย่างไร และ 3. เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีการทำประมงและการนำเครื่องมือที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการอนุรักษ์แหล่งระบบนิเวศเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนโดยชุมชน และเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ถึงสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น แหล่งตะลุมพุกและประวัติศาสตร์ของอำเภอปากพ่องในฐานะเป็นเมืองอยู่ข้างน้ำและแหล่งสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจสำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราช ประกอบกับมีความสำคัญกับผู้คนในชุมชนในฐานะที่เป็นเส้นทางเดินเรือเพื่อไปจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ซึ่งการท่องเที่ยวทั้ง 2 รูปแบบเป็นกลยุทธ์ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้คำว่า การ “ชมเล”

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิดการ “กินส้มชมเล” ได้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการนำความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนที่ผูกโยงกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมาเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ดังกล่าวทั้ง

3 ด้านสำหรับนำมาจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งปรากฏรูปแบบการท่องเที่ยวทั้งหมด 3 รูปแบบ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ เพื่อให้การท่องเที่ยวภายใต้แนวคิดการ “กินส้มชมนเล” ได้รับการยกระดับและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในอำเภอปากพนัง หน่วยงานในท้องถิ่นควรเข้าไปมีบทบาทหนุนเสริมในเรื่องของการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแสงวิมาน ในฐานะที่เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างรู้คุณค่าและยึดหลักการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาการท่องเที่ยว (2554). อ้างใน ญาณารธร เรียรถาวร. (2559). *แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ กรณีศึกษา อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. (รายงานวิจัย), คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร. กรุงเทพฯ.
- กฤษณัท แสนทวี, โชติวรธน วัชรเกียรติศักดิ์, ณัฐดนัย กุลดำรงค์, ณัฐวัฒน์ ตังจิระเสถียร และปาริศม์ วัชรประภาพงศ์. (2559). การสื่อสารอัตลักษณ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเชิงของ. *วารสารพื้นถิ่นโขง ซี มูล*, 2(2), 71-108.
- ครองขวัญ ปานปน. (2563). *ระบบนิเวศในน้ำ*, 4 เมษายน 2563. <https://sites.google.com/site/sciencekrongkwan/content01/content0111>
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (ม.ป.ป). *อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง*. [เอกสารอรรถาธิบาย]. ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ชุตติกาญจน์ กันทะอุ. (2560). การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน : กรณีศึกษา บ้านร่องฟอง ตำบลร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่. ปรินญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- เทพกร ณ สงขลา. (2556). รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน ในอำเภอช้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช. ปรินญาดุษฐ์บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สงขลา.
- นุชนาฏ เชียงชัย. (2558). การใช้อัตลักษณ์เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดลำปาง. ปรินญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ.
- พรรณปพร ภิรมย์วงศ์. (2552). อัตลักษณ์และการท่องเที่ยว : ศึกษากรณี ผู้ไทบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. ปรินญามานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- พิมพา พงศ์พัฒนบุตร. (2556). การผลิตกิ่งพันธุ์ปลอดโรคของส้มโอ [*Citrus maxima* (Burm.) Merr.] พันธุ์ทับทิมสยาม. ปรินญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาโรคพืชวิทยา, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สงขลา.
- พจนา สวนศรี. (2554). การท่องเที่ยวโดยชุมชนกับความเป็นวิชาการ. ใน CBT มีมิติ พื้นที่ทางสังคมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว สร้างการเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน (พิมพ์ครั้งที่ 1). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- ภูมิหลังส้มโอทับทิมสยาม. (2563). [เอกสารอัดสำเนา]. ศูนย์เรียนรู้ส้มโอทับทิมสยามบ้านแสงวิมาน: นครศรีธรรมราช.
- ศศิชา หมดมลทิล. (2562). *ท่องเที่ยวโดยชุมชน วิถีสู่ความยั่งยืน* [แผ่นพับ]. หน่วยวิเคราะห์เศรษฐกิจฐานราก ส่วนเศรษฐกิจฐานราก ศูนย์วิจัยธนาคารออมสิน.

ศิริณี โต๊ะสัน, มารินา มะห์ลี, นัยมะ สะมะ, คอรีเยาะ กามิส และอับดุลฮากีม มะ. (2552). การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมเกษตรกรรมของชุมชนมุสลิม
กรณีศึกษา : ชุมชนบ้านแสงวิมาน จังหวัดนครศรีธรรมราช. (รายงาน
การวิจัย), คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขล
านครินทร์. ปัตตานี.

สภาพทั่วไปของกลุ่มน้ำปากพนังและความหลากหลายทางนิเวศวิทยา. (ม.ป.ป.).
[เอกสารอัดสำเนา].

สินธุ์ สโรบล (2546). อ้างใน ชุตติกาญจน์ กันทะอุ. (2560). การท่องเที่ยวโดยชุมชน
เป็นฐาน : กรณีศึกษา บ้านร่องฟอง อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม
(สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

สิริยา รัตนช่วย. (2560). การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นภายใต้พลวัตของโลกยุคใหม่.
วารสารการเมืองการปกครอง, 7(1), 72-87.

สุจิตราภรณ์ จุสปาโล. (2556). การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกระบวนการ
มีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล. *Journal
of Community Development Research (Humanities and Social
Sciences)*, 6(1), 81-93.

สมพร ณ นคร, ชัยสิทธิ์ ปรีชา, วิฑูร อินทมนิ, นพ ศักดิเศรษฐ์ และทิพาวรรณ
ทองเจือ. (2557). การผลิตส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามในเขตลุ่มน้ำ
ปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช: สีนทวิ.

อุทิศ สังขรัตน์ และธเนศ ทวีบุรุษ. (2558). การจัดการท่องเที่ยวตามอัตลักษณ์
และวิถีชุมชนในเขตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศพื้นที่ภาคใต้.
(รายงานการวิจัย), คณะศิลปศาสตร์และคณะการจัดการสิ่งแวดล้อม,
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สงขลา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544). อ้างใน นิรมล ขมหวาน. (2556). การเพิ่มศักยภาพ
การพัฒนาชุมชนผ่านการศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดโบราณ
บางพลี จังหวัดสมุทรปราการ. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

อินทรา พงษ์นาค. (2557). *อัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณอุททองเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดสุพรรณบุรี*. ปริญญาศิลปศาสตรมหา-
บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม (สหสาขาวิชา),
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

องค์การพัฒนาบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (2554).
อ้างใน ญาณธร เจริญถาวร. (2559). *แนวทางการพัฒนาแหล่ง
ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่าง
ชาติ กรณีศึกษา อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. (รายงาน
วิจัย), คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
กรุงเทพฯ.

อรสา พรหมมาศ. (2560). *ทบทิมสยาม : แนวทางส่งเสริมอาชีพการปลูกส้มโอทับทิม
สยาม กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกส้มโอทับทิมสยาม บ้านเปี้ยะ หมู่ที่ 5
ตำบลคลองน้อย อำเภอบางแพะ จังหวัดนครศรีธรรมราช*. ปริญญา
ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน, มหาวิทยาลัยราชภัฏ
นครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช.

The World Tourism Organization (1997). อ้างใน กฤษ เตชะประเสริฐ. (2556).
*พฤติกรรมนักท่องเที่ยวของกลุ่มชาวยุโรป (เกย์) ที่อาศัยในเขต
จังหวัดขอนแก่น*. บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการ
ท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.

Tourism of World. (2554). *รูปแบบการท่องเที่ยว*, 1 เมษายน 2563. [https://
tourismatbuu.wordpress.com](https://tourismatbuu.wordpress.com)

สัมภาษณ์

สุคนธ์ศักดิ์ มัสแหละ. (4 มีนาคม 2563). สัมภาษณ์.

สุชาติ แสงวิมาน. (4 มีนาคม 2563). สัมภาษณ์.

อาณัติ แสงวิมาน. (4 มีนาคม 2563). สัมภาษณ์.

อิมรอน แสงวิมาน. (3 มีนาคม 2563). สัมภาษณ์.

แนะนำผู้เขียน

อาจารย์อุกฤษฏ์ เฉลิมแสน

หน่วยงานสังกัด

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ความสนใจทางวิชาการ

คนชายขอบ การพัฒนา และชนบท-เมือง

วุฒิการศึกษา

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต

(มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่อยู่ติดต่อกลับ

89/73 หมู่บ้านพลีโนลาดพร้าว-เสรีไทย ซอย 38

ถนนเสรีไทย แขวงรามอินทรา เขตคันนายาว

กรุงเทพฯ 10230

E-mail

chalermukrit@gmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ ภัคดีบุรุษ

หน่วยงานสังกัด

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย

ราชภัฏจันทรเกษม

ความสนใจทางวิชาการ

การวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น การสื่อสารชุมชน

การจัดการนวัตกรรม

วุฒิการศึกษา

ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์

และนวัตกรรม คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการ

การจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ที่อยู่ติดต่อกลับ

3706 หมู่ 6 ซอยแบริ่ง 6 ถนนสุขุมวิท 107

ตำบลลำโรงเหนือ อำเภอเมือง

จังหวัดสมุทรปราการ 10270

E-mail

worawudh@hotmail.com

นายเฉลิมชัย วัดจ้ง

หน่วยงานสังกัด องค์กร Land Watch Thai กลุ่มจับตาปัญหาที่ดิน
 ความสนใจทางวิชาการ ผลกระทบจากการพัฒนา นโยบายโครงการพัฒนา
 ขนาดใหญ่ เขตเศรษฐกิจพิเศษ
 วุฒิการศึกษา ประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)
 วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 ที่อยู่ติดต่อกลับ 25 เพชรเกษม 48 แยก 25 แขวงบางด้วน
 เขตภาษีเจริญ กทม. 10160
 E-mail Pechra17@gmail.com

นางสาวปิยนถ สรพพา

หน่วยงานต้นสังกัด ศูนย์ส่งเสริมและประสานงานวิจัย
 เพื่อการปกครองตนเองท้องถิ่น (สปอท.)
 ความสนใจทางวิชาการ มานุษยวิทยา ชชาติพันธุ์วรรณา
 วุฒิการศึกษา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและ
 การพัฒนา วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 ที่อยู่ติดต่อกลับ คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน
 ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง
 จังหวัดปทุมธานี 12121
 E-mail ps.peangpor@gmail.com

อาจารย์ลัดดา ประसार

หน่วยงานสังกัด

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

ความสนใจทางวิชาการ

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน
การสร้างนวัตกรรมจากชุมชนท้องถิ่น
การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

วุฒิการศึกษา

วารสารศาสตรมหาบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์
และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่อยู่ติดต่อกลับ

หลักสูตรนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
ตำบลเขารูปช้าง อำเภอมือ
จังหวัดสงขลา 90000

E-mail

brainkits@gmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เยาวลักษณ์ สุวรรณแห

หน่วยงานสังกัด

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

ความสนใจทางวิชาการ

- สารสนเทศเกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ศึกษาด้วยวิธีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา
- สื่อสารสนเทศดิจิทัลเพื่อส่งเสริมการอ่านสำหรับเด็กและเยาวชนรูปแบบสองภาษา
- การค้นคืนสารสนเทศดิจิทัล

วุฒิการศึกษา	Ph.D. in Child Development Texas Woman's University (Information Literacy) Denton, USA. (Family Literacy, Parental-Child Reading)
ที่อยู่ติดต่อกลับ	สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ สารสนเทศศาสตร์ และนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา ตำบลเขารูปช้าง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา 90110
E-mail	aleksuwannakhae@gmail.com, yaowaluk@tsu.ac.th

อาจารย์ศิริณี โต๊ะสัน

หน่วยงานสังกัด	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
ความสนใจทางวิชาการ	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สังคมสงเคราะห์ เอเชียศึกษา/เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การพัฒนาชุมชน
วุฒิการศึกษา	สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่อยู่ติดต่อกลับ	4/84 ซอยสารีบุตร 2 ถนนศรีปราชญ์ ตำบลคลัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80000
E-mail	critical.austin@gmail.com

วารสารฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2547
“วิพากษ์นโยบายประชานิยม” (ฉบับปฐมฤกษ์)

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2548
“สำนักอาสาในอุโมงค์โลกาภิวัตน์”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2548
“ธรรมากับบาทกับการปกครองท้องถิ่น”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2549
“1 ปี สันติกับการฟื้นฟูชุมชน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2549
“สร้างสรรค์สุขภาวะชุมชนถ้วนหน้า”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2550
“ศักยภาพภาคประชาชนกับคุณภาพชีวิตเมืองและชนบท”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2550
“หลากหลายชีวิตคนชายขอบ: ความรู้และความจริง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2551
“อาสาสมัคร: จากชุมชนสู่สังคม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551
“พchwitzชุมชน: เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2552
“ชุมชน สังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2552
“40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 และ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1
ประจำเดือนมกราคม-ธันวาคม 2553
“งานอาสาสมัครกับการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธี”

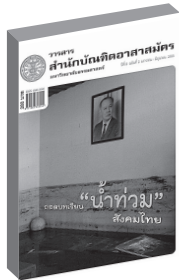
วารสารฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
“ผู้นำจิตอาสาไร้พรมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
“สิทธิคนยากจนในสังคมไทย”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555
“ถอดบทเรียน “น้ำท่วม” สังคมไทย”

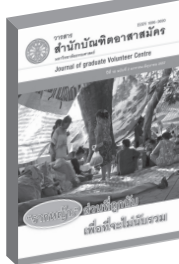
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555
“วัฒนธรรมชนบท การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ของการถูกกำหนดนิยาม”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2556
“อาสาสมัคร ชำพรสมแดน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2556
“ความเป็นอันหนึ่งและการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2557
“รากหญ้า: ส่วนที่ถูกนับ เพื่อที่จะไม่นับรวม”

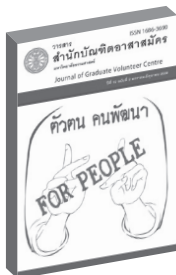
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2557
“ชุมชนพึ่งตนเองทางออกหรือความฝัน”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2558
“เพศสภาพกับการพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2558
“กศ. คน ชุมชน สังคม ในงานพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2559
“ตัวตน คนพัฒนา”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2559
“รอบรู้ รุ้รอบ ในงานพัฒนา”

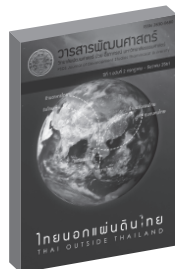
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2560
“ชุมชนท้องถิ่น กับการจัดการทรัพยากร”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2560
“งานอาสาสมัครกับการพัฒนา”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2561
“เศรษฐกิจ การเมือง การต่อรอง”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561
“ไทยนอกแผ่นดินไทย”

วารสารฉบับที่ผ่านมา

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2562
“โครงการที่สมัคร”

วารสารพัฒนศาสตร์
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562
“มองชนบทผ่านการเมืองของการพัฒนา”

ต้องการวารสารพัฒนศาสตร์ (เดิมชื่อ วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร) วิทยาลัย
พัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับย้อนหลัง โปรดกรอก
รายละเอียดตามแบบฟอร์ม พร้อมทั้งโอนเงินบริจาคสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร
ในอัตราเล่มละ 150 บาท มาที่

ชื่อบัญชี ออมทรัพย์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 984-2-38985-5 ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาท่าพระจันทร์

ชื่อ-สกุล.....

ที่อยู่ให้จัดส่ง.....

.....

หมายเลขโทรศัพท์.....

ต้องการวารสาร

ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม
ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม
ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม	ฉบับที่.....จำนวน.....เล่ม

รวม..... เล่ม โดยได้โอนเงินสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร
เป็นจำนวน บาท

โปรดส่งแบบฟอร์มพร้อมสำเนาการโอนเงินมาที่

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ (เดิมชื่อ วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร)
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โทรสาร 0-2564-4429

หรือทาง E-mail: psdsjournal.tu@gmail.com

การเสนอบทความเพื่อพิมพ์ในวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. ระบบการประเมินบทความ (Peer Review Process)

ประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้นๆ อย่างน้อย 2 คน โดยผู้เขียนบทความและผู้ประเมินไม่รู้จักกัน (double-blind) หลังจากนั้นจะส่งความเห็นของผู้ประเมินให้กับเจ้าของบทความ โดยที่ทางกองบรรณาธิการประสานให้ผู้เขียนแก้ไขบทความและส่งให้กองบรรณาธิการภายในระยะเวลาที่กำหนด

2. กำหนดการตีพิมพ์

ปีละ 2 ฉบับ โดยในแต่ละปี วารสารมีกำหนดออกในฉบับที่ 1 ในเดือนมิถุนายน และฉบับที่ 2 ในเดือนธันวาคม

3. การรับพิจารณาบทความ

กองบรรณาธิการยินดีรับบทความวิชาการ, บทความวิจัย, รวมทั้งผลงานของนักศึกษาปริญญาโท และปริญญาเอก และเปิดกว้างสำหรับงานเขียนสารคดีเชิงวิชาการ รวมทั้งงานวิชาการของท้องถิ่น ซึ่งเขียนขึ้นจากประสบการณ์การค้นคว้า ทดลองภายใต้หลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีระบบการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนด

1. บทความวิจัย จะต้องเขียนหัวข้อ ที่เสนอต้องมีหัวข้อของบทที่ 1 ในงานวิจัย โดยบอกความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์การศึกษา แนวคิดทฤษฎีระเบียบวิธีที่ใช้ สมมติฐาน (ถ้ามี) ผลการศึกษาและสรุป

2. บทความวิชาการ ไม่จำเป็นต้องมี ระเบียบวิธี สมมติฐาน หรือผลการศึกษาแต่จะเรียงหัวข้อเป็นสามส่วนคือ ส่วนนำ ส่วนวิเคราะห์ตีความ และส่วนสรุป

4. การเขียนบทความเพื่อเสนอตีพิมพ์

สิ่งสำคัญคือบทความจะต้องไม่เคยถูกตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน และจะต้องไม่ส่งไปตีพิมพ์ที่อื่น หรือส่งบทความไปพร้อมกัน 2 แห่งในเวลาเดียวกัน ความยาวไม่ควรเกิน 25 หน้า (A4) รวมบรรณานุกรม

องค์ประกอบของบทความ

ชื่อบทความภาษาไทย

ชื่อเจ้าของบทความ

บทคัดย่อ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

รวมกันไม่เกิน 600 คำ (ประมาณไม่เกิน 26 บรรทัด)

คำสำคัญ (key word) มโนทัศน์ทางวิชาการของสาขาวิชา หรือทฤษฎีที่นำมาใช้ 3-5 คำทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทนำ ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่องที่ต้องการเสนอ บอกวิธีการวิเคราะห์ที่จะใช้ หรือข้อมูลที่จะใช้ในการวิเคราะห์ บอกวัตถุประสงค์ของการเขียนบทความ หรือสิ่งที่จะเสนอในบทความนี้

แนวคิด-ทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ หรือกรอบความคิดของการวิเคราะห์

ระเบียบวิธีวิจัย (ในกรณีเป็นบทความวิจัย)

การสุ่มตัวอย่าง การเลือกพื้นที่ศึกษา วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษา หรือสิ่งที่ต้องการเสนอ

เขียนตามวัตถุประสงค์ของการเสนอบทความ หรือคำตอบที่ได้รับจากการศึกษา ตามที่ได้กล่าวไว้ในบทนำ แสดงให้เห็นถึงผลที่ได้จากการศึกษา หรือการวิเคราะห์ ดีความ

สรุป

สรุปเนื้อหา ข้อคิดเห็น และข้อสังเกต ของผู้เขียน ตลอดจนแนวทางการประยุกต์ใช้ความรู้

การอ้างอิง

ให้หลักการอ้างอิง ตามคู่มือพิมพ์วิทยานิพนธ์ ของสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การอ้างอิงในเนื้อหาใช้ระบบนาม-ปี (Author-Date Citation System) ในรูปแบบดังนี้

(ชื่อ นามสกุลผู้แต่ง, ปีที่พิมพ์, น.)

บรรณานุกรม

เรียงตามตัวอักษรของชื่อ-สกุลผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ ตามหลักเกณฑ์ APA (American Psychological Association) ดังตัวอย่าง ตัวอย่างการเขียน บรรณานุกรม

แนะนำผู้เขียน ข้อความแนะนำผู้เขียน ไม่เกิน 5 บรรทัด มีเนื้อหาอย่างน้อย ประกอบด้วย

ชื่อ-สกุล ตำแหน่ง/ตำแหน่งทางวิชาการ

หน่วยงานสังกัด ความสนใจทางวิชาการ

สาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษา

E-mail

ที่อยู่ติดต่อผู้เขียน พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ ที่กองบรรณาธิการสามารถติดต่อได้สะดวก

ตัวอย่างการเขียนเอกสารอ้างอิง

1. วารสารและนิตยสาร

ก. วารสารเรียงลำดับหน้าโดยขึ้นต้นหน้าหนึ่งทุกครั้งเมื่อขึ้นฉบับใหม่ให้ระบุ (ฉบับที่)

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. *ชื่อวารสาร*, ปีที่(ฉบับที่), หน้าแรก-หน้าสุดท้าย.

Author(s). (Year of publication). Title of article. *Title of periodical or journal*, Volume(issue), First-last page.

ตัวอย่าง: กิตติกาญจน์ ชาญกุล (2562). ความท้าทายของหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร: ในห้วงยามของการเปลี่ยนแปลง. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 2(1), 52-78.

นภาพร อติวานิชยพงษ์. (2557). คนชนบทที่สานกับการทำมาหากิน: ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*, 33(2), 103-127.

ข. วารสารเรียงลำดับหน้าหนึ่งถึงหน้าสุดท้ายต่อเนื่องกันตลอดปี ไม่ต้องระบุ (ฉบับที่)

ตัวอย่าง: สร้อยมาศ รุ่งมณี. (2559). ตำแหน่งแห่งที่ในฐานะเครื่องมือการเข้าถึงข้อมูล: บทสะท้อนจากการทำงานภาคสนามในพื้นที่ชายแดนอีสาน-ลาว. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*, 35, 23-46.

Dzurec, L. C., & Abraham, I. L. (1993). The nature of inquiry linking quantitative and qualitative research nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 18, 298-304.

2. หนังสือ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). *ชื่อหนังสือ*. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: สามชาย ศรีสันต์. (2561). *ว่าด้วยวาทกรรมแนววิพากษ์ บทศึกษาวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา/หลังการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมมติ.

นภาพร อติวานิชยพงศ์, กิตติกาญจน์ หาญกุล และสร้อยมาศ รุ่งมณี. (2560). *แรงงานเพื่อนบ้านกับคนไทย : ทำงานและอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจ*. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์.

หนังสือที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือบรรณาธิการ ให้ขึ้นต้นด้วยชื่อหนังสือ

ตัวอย่าง: OECD. (2013). *How's Life? 2013 Measuring Well-being*. OECD Publishing.

3. รายงานการประชุมหรือสัมมนาทางวิชาการ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. *ชื่อเอกสารรวมเรื่องรายงานการประชุม*, วัน เดือน ปี สถานที่จัด. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์. 2562. การประชุมทางวิชาการระดับชาติ “ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี: จุดเริ่มต้นหรือจุดจบของภาคชนบทไทย?” 23-24 สิงหาคม 2562 ณ ห้องประชุมริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: Integration in personality. In R. Dienstbier (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation: Vol. 38. Perspectives on Motivation* (pp. 237-288). Lincoln: University of Nebraska Press.

4. บทความจากหนังสือพิมพ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์, เดือน, วันที่). ชื่อเรื่อง. *ชื่อหนังสือพิมพ์*, หน้าที่น่ามาอ้างอิง.

ตัวอย่าง: วิทยากร เชียงกุล. (2562, พฤศจิกายน 18) เป้าหมายการศึกษาควรกว้างกว่าเพื่อการทำมาหากิน. *กรุงเทพธุรกิจ*, 25.

Di Rado, A. (1995, March 15). Trekking through college: Classes explore modern society using the world of Star Trek. *Los Angeles Time*, p. A3.

5. วิทยานิพนธ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อวิทยานิพนธ์. ระดับปริญญาของวิทยานิพนธ์, สถาบันการศึกษา. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง: นภาพร อินทร์แดนดอน. (2556). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสิทธิชุมชน: ศึกษากรณี การเคลื่อนไหวของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในจังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Darling, C. W. (1976). *Giver of due regard: the poetry of Richard Wilbur*. Unpublished doctoral dissertation, University of Connecticut, Storrs, CT.

6. พจนานุกรม

ตัวอย่าง: พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชัน.

Shorter Oxford English dictionary (5 th ed.). (2002). New York: Oxford University Press.

7. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง, วันที่ทำการสืบค้น. ชื่อฐานข้อมูล. URL Author(s). (date-or “n.d.”). Title of work. (Online), date retrieved. Name of Database or Internet address of the specific document. Specify URL exactly.

ตัวอย่าง: สลิลลา มหันต์เชิดชูวงศ์. (2561). Isan is too mainstream. วันที่อีสานรากหญ้าพลิกมาเป็นกระแสหลัก, 26 มิถุนายน 2562. <https://web.tcdc.or.th/th/Articles/Detail/ISANISTOOMAINSTREAM>

Ann Mattis. (1984). *A Society for International Development*, Retrieved October 5 2006. from URL books.google.co.th/books?id=E9UWAAAAIAAJ&hl=th&source=gbs_book.

หลักเกณฑ์ และข้อกำหนดสำคัญก่อนส่งบทความ

หลักเกณฑ์	รายละเอียด
1. ตรวจสอบองค์ประกอบของบทความว่าครบถ้วนหรือไม่	
2. ใช้ตัวอักษร cordia new และขนาดตัวอักษร 16 points พร้อมทั้งใช้ตัวเลขทั้งหมดเป็นอารบิก	
3. ให้ใส่ชื่อบทความ และชื่อผู้แต่งบนหัวกระดาษด้านขวามือของทุกหน้า พร้อมใส่เลขหน้า	
4. การกำหนดหัวข้อใหญ่ และหัวข้อรองไม่ต้องใส่ตัวเลขหน้าหัวข้อ ยกเว้นหัวข้อย่อยที่ต่อจากหัวข้อรองให้ใส่ตัวเลขได้	หากมีหัวข้อต่อจากหัวข้อรองให้ใส่เป็น 1.1 และ 1) ตามลำดับเช่น วารสารพัฒนศาสตร์ หลักเกณฑ์การส่งบทความ 1. องค์ประกอบของบทความ 1.1 ส่วนนำ 1) ...
5. หัวข้อใหญ่ให้ใช้ตัวหนาได้ นอกนั้นห้ามใช้ตัวหนา	
6. คำที่ต้องการเน้นให้ใช้ตัวเอน แต่ใช้ได้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น	
7. การอ้างอิงทั้งเชิงบรรณานุกรมให้เป็นไปตามแบบมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำหนด	คู่มือการพิมพ์วิทยานิพนธ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สามารถ download ได้ที่ www.tu.ac.th/default.tu/default.thai.html
8. การวงเล็บภาษาอังกฤษให้ใช้ตัวอักษรตัวเล็กเท่านั้น ยกเว้นคำเฉพาะ (Proper Noun) ให้ใช้ตัวอักษรตัวใหญ่นำหน้าคำ	(Graduate Volunteer Centre)
9. การใช้คำย่อ กล่าวถึงครั้งแรกให้ใส่คำเต็ม โดยวงเล็บคำย่อ และการกล่าวครั้งต่อไปให้ใช้คำย่อได้	Graduate Volunteer Centre (GVC.) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร (ส.บอ.)

หลักเกณฑ์	รายละเอียด
10. การใส่เชิงอรรถอธิบายความ ให้ใส่เชิงอรรถไว้ตอนท้ายของหน้าที่มีเนื้อหาเชิงอรรถนั้นๆ และใส่ตัวเลขเรียงลำดับจากต้นไปจนจบบทความ	
11. บทความทุกบทความจะต้องส่งภาพอย่างน้อย 1 ภาพ สำหรับใช้ประกอบข้อความ	
12. หากมีภาพประกอบให้วางภาพตามตำแหน่งที่ผู้เขียนต้องการ และให้ใส่ลำดับภาพเรียงไปจนจบบทความ พร้อมทั้งใส่คำอธิบายประกอบ	
13. การวางตารางให้วางอยู่กึ่งกลางหน้ากระดาษเลขตาราง และชื่อตารางระบุไว้ที่ด้านบนของตาราง	
14. การเรียงเลขตารางให้เรียงลำดับจาก ตารางที่ 1 เรียงลำดับไปจนจบบทความ	
15. ระบุที่มาของตารางไว้ท้ายตาราง โดยให้คำว่าที่มา: ชิดขอบตารางด้านซ้ายมือ	
16. วารสารนี้เคร่งครัดกับการอ้างอิง ขอให้ท่านตรวจสอบให้แน่ใจว่า ไม่มีข้อความส่วนใดที่ผู้เขียนนำมาเขียนในบทความโดยไม่ได้อ้างอิงแหล่งที่มา	
17. การแนะนำผู้เขียนระบุรายละเอียดตามหัวข้อที่กำหนด	

ส่งบทความถึง บรรณาธิการวารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์
ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

email: psdsjournal.tu@gmail.com

หรือส่งบทความออนไลน์ได้ที่ www.tci-thaijo.org/index.php/gvc-tu/index

พิมพ์ที่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2563

โทรศัพท์ 0-2564-3104 ถึง 6

โทรสาร 0-2564-3119

<http://www.thammasatprintinghouse.com>

ISSN 2630-0680

9 772630 068002

วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์วิจัยสิต โทรศัพท์ 02-564-4440-79 ต่อ 1046 โทรสาร 02-564-4429
ท่าพระจันทร์ อาคารอบกประสงค์ 1 ชั้น 6
โทรศัพท์ 02-613-3604 โทรสาร 02-613-3605
Website: www.psds.tu.ac.th

ราคา 150 บาท